

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

**Dělnická trilogie Antonína Zápotockého a její filmové a divadelní
adaptace**
**Labour Trilogy of Antonín Zápotocký and it's Movies and Theatres
Adaptations**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE
BACHELOR'S THESES

Miroslav Záveský

Vedoucí práce: PhDr. Petr Koura, Ph.D.
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Dějepis a Základy společenských věd se zaměřením na vzdělávání

2020/2021

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Dělnická trilogie Antonína Zápotockého a její filmové a divadelní adaptace* vypracoval pod vedením vedoucího práce Petra Koury samostatně za použití pramenů a literatury, které jsem uvedl v poznámkovém aparátu. Zároveň také prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....

Miroslav Záveský

Poděkování

Dík patří především vedoucímu práce PhDr. Petru Kourovi, Ph.D., který mi při psaní práce pomáhal radou i nápady.

Rád bych na tomto místě poděkoval i všem, kteří mi pomohli a umožnili mou práci napsat. Děkuji všem pracovníkům archivů, které jsem v průběhu psaní navštívil. Jmenovitě patří můj dík Josefíně Panenkové z Divadelního archivu Národního divadla, Alžbětě Kratinové ze Všeodborového archivu, Michaele Růžičkové z Moravského zemského archivu, Jakubu Doležalovi z Archivu Kanceláře prezidenta republiky, Lucii Kaprálikové z Archivu Slovenského národního divadla a Jitce Novákové z Archivu Národního divadla Brno. Zároveň cítím potřebu poděkovat všem pracovníkům Oddělení časopisů Knihovny Národního muzea.

Veliký dík rovněž patří Václavu Martincovi, Lídě Engelové a Martinu Otavovi, kteří účinkovali v dramaturgických „bojovníků“ v Národním divadle, a kteří si na mne udělali čas a podělili se o své vzpomínky.

Abstrakt

Antonín Zápotocký nebyl pouze komunistickým politikem a druhým komunistickým prezidentem Československa. Za svůj život napsal řadu knih, mezi něž patřila i románová trilogie pojednávající o dějinách dělnického hnutí v českých zemích. Tyto knihy byly zdramatizovány a uvedeny na prknech významných československých divadel. Taktéž byly zfilmovány a uvedeny i v kinech mimo Československo. Tato práce si bere za cíl seznámit čtenáře s beletristickým dílem A. Zápotockého a jeho adaptací jak divadelních, tak filmových. Jedná se totiž o další ze střípků do mozaiky kulturní historie minulého století a o snahu zachytit druhou tvář druhého komunistického prezidenta Československé republiky.

Klíčová slova

Antonín Zápotocký – Vstanou noví bojovníci – Bouřlivý rok 1905 – Rudá záře nad Kladnem – československý film – čs. divadlo

Abstract

Antonín Zápotocký wasn't just a communistic politician and the second communistic president of Czechoslovakia. He wrote several books during his life, among them belong trilogy about history of labour movement in Czech lands. These books were dramatized and presented in important Czechoslovak's theatres. Also, they were cinematized and presented even in cinemas out of Czechoslovakia. The aim of this bachelor's theses is to introduce the literary work of Antonín Zápotocký and of adaptations for theatre and cinema. This work is another piece of fragment to mosaic of cultural history last century and of endeavour to portray the second face of the second communistic president of Czechoslovak republic.

Key words

Antonín Zápotocký – Vstanou noví bojovníci – Bouřlivý rok 1905 – Rudá záře nad Kladnem – Czechoslovak movie – cs. theatre

Obsah

Úvod a metodologie	7
1 Beletrista Antonín Zápotocký.....	11
1.1 II. všeodborový sjezd	15
1.2 Román Vstanou noví bojovníci a jeho ohlasy (nejen) v novinách	17
1.2.1 Děj románu	17
1.2.2 Ohlasy na román.....	19
1.3 Román Bouřlivý rok 1905 a jeho ohlasy v novinách	21
1.3.1 Děj románu	21
1.3.2 Ohlasy na román.....	23
1.4 Román Rudá záře nad Kladnem a jeho ohlasy v novinách	24
1.4.1 Děj románu	24
1.4.2 Ohlasy na román.....	25
2 Dramatizace dělnické trilogie.....	27
2.1 Přehled dramatizací	28
2.2 Dramatizace „bojovníků“ v podání Divadla pracujících v Gottwaldově	30
2.2.1 Vstanou noví bojovníci na II. filmovém festivalu pracujících	30
2.2.2 Divadelní žatva a uvedení adaptace Vstanou noví bojovníci	31
2.2.3 Druhý ročník Divadelní žatvy a představení „bojovníků“	32
2.2.4 Gottwaldovští v Praze.....	34
2.3 Dramatizace románu Vstanou noví bojovníci v Národním divadle	35
2.3.1 První uvedení inscenace	35
2.3.2 Druhé uvedení inscenace.....	36
2.3.3 Třetí uvedení inscenace	37
2.3.4 Čtvrté uvedení inscenace.....	39
2.4 Dramatizace Zápotockého románů ve Státním divadle Brno	40
2.4.1 Dramatizace románu Vstanou noví bojovníci	40
2.4.2 Dramatizace románu Bouřlivý rok 1905	40
3 Filmová zpracování dělnické trilogie	44
3.1 Vstanou noví bojovníci na stříbrném plátně.....	45
3.1.1 Cesta „bojovníků“ na stříbrné plátno	45
3.1.2 „Bojovníci“ v kinech	46
3.1.3 Dobové ohlasy v tisku na uvedení „bojovníků“ do kin	48
3.2 Prokletý Bouřlivý rok.....	50
3.3 Rudá záře nad Kladnem.....	52
3.3.1 Projednávání Rudé záře na Filmové radě	52

3.3.2	A Rudá záře zalila kina.....	53
3.3.3	Dobové ohlasy v tisku na uvedení Rudé záře do kin.....	54
4	Závěr.....	55
5	Textová příloha.....	58
6	Obrazová příloha	61
6.1	Seznam obrazových příloh	61
6.2	Fotografie Zápotockého-spisovatele	63
6.3	Přebaly dělnické trilogie.....	65
6.4	Ilustrace z novin	66
6.5	Dramatizátoři Zápotockého textů.....	67
6.6	Divadelní inscenace.....	68
6.6.1	Plakáty ND s hereckým obsazením inscenace Vstanou noví bojovníci	68
6.6.2	Program SD Brno s hereckým obsazením inscenace Vstanou noví bojovníci	72
6.6.3	Fotografie scén k první inscenaci „bojovníků“ v ND (1949).....	73
6.6.4	Herecké obsazení první inscenace „bojovníků“ v ND (1949).....	76
6.6.5	Fotografie scén k poslednímu uvedení „bojovníků“ v ND (1971–1975).....	79
6.6.6	Herecké obsazení posledního uvedení „bojovníků“ v ND (1971–1975).....	81
6.6.7	Inscenace „bojovníků“ ve SD Bratislava (1950).....	85
6.6.8	Program SDB s hereckým obsazením inscenace Bouřlivý rok	86
6.7	Filmové adaptace.....	87
6.7.1	Vstanou noví bojovníci.....	87
6.7.2	Rudá záře nad Kladnem.....	90
7	Seznam pramenů a literatury	92
7.1	Archivní prameny.....	92
7.1.1	Archivní pomůcky.....	93
7.2	Periodika.....	93
7.3	Filmové prameny.....	93
7.4	Rozhovory s pamětníky.....	94
7.5	Nevydané práce	94
7.6	Internetové odkazy	94
7.7	Literatura a tištěné prameny	94
7.7.1	Tištěné prameny	94
7.7.2	Memoáry	95
7.7.3	Encyklopedie a slovníkové příručky	95
7.7.4	Dobové publikace.....	96
7.7.5	Historická literatura.....	96

Úvod a metodologie

Svou práci o dělnické trilogii (*Vstanou noví bojovníci*, *Bouřlivý rok 1905*, *Rudá záře nad Kladnem*) Antonína Zápotockého a jejích adaptacích na divadle a ve filmu opírám o primární prameny, zprávy v tisku, relevantní literaturu a filmové prameny. Má práce se tedy věnuje literární historii, dějinám divadla a filmu. Zároveň se jedná o příspěvek, který má za cíl přiblížit druhou tvář našeho druhého komunistického prezidenta.

Práce je rozdělena do tří tematických celků. V první části přibližuji literární dílo A. Zápotockého a reakce na něj, které byly ve své době veskrze pozitivní. V této části mne zajímalo, jaký obraz vytvářel o Zápotockém tisk. Taktéž je zde přiložena podkapitola, která se věnuje II. všeodborovému sjezdu. Na první pohled se může zdát, že tato kapitola do této práce nepatří, opak je ale pravdou. Zápotocký napsal *Bouřlivý rok* jako závazek k tomuto sjezdu, a i v jiných částech textu narazíme na zmínky o této události. Přišlo mi tedy vhodné krátce popsat událost, o které se v textu zmiňuji.

Obsahu sledovaných děl věnuji velkou část své práce, poněvadž nepředpokládám, že by v dnešní době Zápotockého knihy ještě někdo četl. Zároveň je třeba alespoň zevrubně znát jejich děj, jelikož z nich vycházely divadelní i filmové adaptace. Rovněž zde uvádím soudobou „kritiku“ či spíše chválu recenzentů.

Zde jsem se při bádání opíral o samotné romány A. Zápotockého, archiválie uložené v Národním archivu, Všeodborovém archivu Českomoravských svazů, Literárním archivu Památníku národního písemnictví a novinových článků, které věnovaly prostor jednotlivým knihám, a o relevantní literaturu.

Druhou částí chci přiblížit vývoj a vznik divadelních adaptací dělnické trilogie. Vůbec první divadelní adaptace vznikla v tehdejší Gottwaldově (dnes Zlíně), krátce na to byla hra uvedena i na prknech Národního divadla, Státního divadla Brno a Státního divadla Bratislava. Inscenace byla postupně hrána i v jiných divadlech, ale těmto uvedením se nevěnuji, poněvadž by práce nabyla olbřímích rozměrů a také proto, že výše čtyři uvedené scény považuji za nejzásadnější.

Není bez zajímavosti, že nemuselo zůstat pouze u činohry, poněvadž v roce 1954 napsal Miroslav Čihák operní libreto na motivy knihy *Vstanou noví bojovníci*, pro které připravoval hudbu Jan Tausinger (1921–1980). Libreto bylo zasláno prezidentu Zápotockému, který tento nápad neposvětil.¹

Rozsah, který věnuji každému uvedení je přímo úměrný množství dochovaných materiálů. U každé inscenace uvádím jméno režiséra a scénografa, přičemž jsem u každého uvedl medailonek s krátkým životním během každého z nich. U herců jsem medailonky nepřidal, poněvadž si myslím, že herci jsou mnohem známější než „neviditelní“ tvůrci představení. Zvědavého čtenáře však tímto odkazuji na publikaci, ze které jsem čerpal při psaní medailonků tvůrců, protože zde jsou i části věnované hercům.

Také jsem na tomto místě pokládal za nutné seznámit čtenáře s divadelním festivalem Divadelní žatva, ke kterému jsem našel archiválie v Národním archivu a dvě soudobé edice tištěných pramenů, které cituji níže.

Nejvíce archiválií jsem našel k pražskému uvedení hry *Vstanou noví bojovníci* na prknech Národního divadla. V Archivu Národního divadla jsou ke každému uvedení této hry uloženy různé

---

¹ Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále pouze AKPR), fond KPR, protokol Os (1905) 1949–1968, sign. 895/54, kart. 13. Autor libreta (M. Čihák) v průvodním dopisu píše, že, byť původem dělník, vystudoval zpěv a uvědomuje si potřebu nové „dělnické opery“, jejímž vrcholem měl být únor 1948. Jako odpověď z KPR mu bylo sděleno, že za dostatečné považují adaptace filmové a divadelní. Zároveň je zmíněno, že by při tvorbě opery nemohl tvůrcům prezident Zápotocký pomáhat tak intenzivně, jako tomu bylo při vzniku filmů a divadelních her na motivy jeho románu.

smlouvy, vyúčtování a fotografie. Abych své vyprávění „oživil“, zkontaktoval jsem samotné účastníky inscenací – Václava Martince, Lídu Engelovou a Martina Otavu, abych v práci uvedl vzpomínky na události, které si z té doby pamatují. Pamětníky dalších sledovaných inscenací se mi dohledat nepodařilo.

Při psaní o brněnském uvedení her *Vstanou noví bojovníci* a *Bouřlivý rok* jsem nemohl příliš čerpat z archiválií uložených v Archivu Národního divadla Brno, poněvadž se zde nachází pouze jedna fotografie a programový leták. Zde bylo zapotřebí kontaktovat Moravský zemský archiv, ve kterém jsou uloženy pramenné materiály, ze kterých jsem čerpal. Velký dík patří Michaele Růžičkové, která prošla příslušný fond a našla archiválie týkající se představení *Bouřlivý rok*. Díky její práci jsem si mohl nechat archiválie okopírovat a bádát v nich v této nepohodlné době z pohodlí domova.

Jelikož se v Archivu Slovenského národního divadla nachází pouze fotografie a divadelní program k představení *Vstanou noví bojovníci*, vložil jsem informace o tomto uvedení spíše pro zajímavost. Ve Slovenském národním archivu je sice uložen celý fond s názvem Slovenské národné divadlo, nemá však digitalizovanou archivní pomůcku a je třeba si ji objednat do tamní badatelny. Vzhledem k obtížné epidemiologické situaci, za které byla práce psána, nebyla tato cesta na Slovensko bohužel možná.

Poslední tematická část je věnována filmovým zpracováním. Zde jsem pracoval hlavně s materiály uloženými v Národním filmovém archivu. Rovněž jsem zde uvedl medailonky tvůrců, poněvadž se domnívám, že „lidé za kamerou“ nemusí být všem toliko známí jako herci, jejichž tváře můžeme spatřit ve filmech. Pakliže by se někdo chtěl seznámit s krátkými životopisnými údaji jednotlivých herců, odkazují je na dvoudílnou knihu *Filmové profily 2*.²

Jako pramen mi též posloužila i filmová zpracování *Vstanou noví bojovníci* a *Rudá záře nad Kladnem*, které mi poskytl pracovník NFA Matěj Strnad. I zde jsem využil zpráv z tisku, které o snímcích referují spíše pochvalně a nedostatky spatřují v místech, kde by je současný divák nehledal.

Na závěr práce jsem připojil poměrně rozsáhlou obrázkovou přílohu, kterou jsem chtěl v první řadě čtenáři přiblížit kostýmy, herecké obsazení a scénu jednotlivých divadelních představení a ztvárnění ústředních postav ve filmech. V práci věnované kultuře jsem obrázkovou přílohu považoval za zásadní, protože na základě fotografií si člověk udělá plastičtější pohled na danou problematiku.

Jak jsem již zmínil, hojně jsem využíval zpráv z tisku. To mělo dva hlavní důvody. Za první, protože píší o kultuře, o které vždy ve velké míře informoval tisk (o obsazení her, účasti diváků, průběhu inscenací apod.). Za druhé, poněvadž jsem chtěl vypsát, jaký obraz Zápotockého osobnosti tisk vytvářel. Při výběru novin, ze kterých jsem čerpal při psaní prvních dvou částí mé práce, jsem se držel novinových výstřížků uložených ve fondu Antonín Zápotocký ve Všeodborovém archivu Českomoravské konfederace odborových svazů³ a výstřížků uložených v níže citovaném fondu Archivu Národního divadla. V části o filmových adaptacích jsem použil specializovanou periodika jako byly *Tvorba* a *Filmové informace*.

Z dostupné literatury jsem využíval hlavně publikace, které vyšly po roce 1989. Literaturu jsem používal hlavně při popisu kontextu doby a při psaní již zmíněných medailonků tvůrců jednotlivých adaptací. U vlastního jádra práce jsem se držel pramenů a zpráv v tisku. Při práci s novinovými články jsem k identifikování jejich autorů, kteří se podepsali pouze zkratkou, použil *Slovník pseudonymů*.⁴

---

² BARTOŠKOVÁ, Šárka – BARTOŠEK, Luboš. *Filmové profily 2: českoslovenští filmoví herci*. Praha: Československý filmový ústav 1990. 2 sv., 605 s.

³ Všeodborový archiv Českomoravské konfederace odborových svazů (dále pouze VAČMKOS), fond Antonín Zápotocký, kart. 12–19. Jsou zde výstřížky o Zápotockého románech, jeho politické činnosti a také Zápotockého vlastní články, které publikoval v tisku.

⁴ VOPRAVIL, Jaroslav. *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1973, 1540 s.

Poměrně často jsem využíval internetových zdrojů, přičemž jsem se držel webových stránek oficiálních institucí. Informace z těchto oficiálních stránek považuji za relevantní a současná situace, kdy je řada archivů uzavřena úplně a část funguje pouze v omezeném režimu, ukázala, že je digitalizace archivních materiálů potřebná jako sůl.

U každé práce je třeba ptát se, proč vlastně vznikla a k čemu vznikla. V práci jsem se snažil ukázat druhou tvář A. Zápotockého a přispět tak k poznání této osobnosti našich dějin, o které nebyla dosud napsána ucelená moderní monografie. Po Zápotockého smrti sice vzniklo několik knih, které se snažily čtenářům přiblížit jeho život, ale ty jsou pouze dílčí, a navíc ideově zabarvené.

O životě našeho druhého „dělnického prezidenta“ vznikly dvě vzpomínkové knihy. První v roce 1958 a druhá v roce 1985. První knihou byl titul *Spisovatelé Antonínu Zápotockému*.⁵ Jedná se o sborník článků, statí a básní různých autorů, které byly otištěny v novinách k různým příležitostem vztahujícím se k Zápotockému. V knize z roku 1985 nazvané *Antonín Zápotocký ve vzpomínkách současníků*⁶ jsou publikovány vzpomínky jeho přátel. Většina příspěvků vzpomíná na jeho politickou činnost, dobrou povahu a neúnavnou pracovní morálku. Vzpomínky na Zápotockého literární činnost zde však nejsou.

První životopis Zápotockého napsal historik Miroslav Kárný (1919–2001) v roce 1946.⁷ V zásadě se jedná o krátký chvalozpěv na nezdolného bojovníka dělnické třídy. Tato agitka však byla vydána ještě před napsáním prvního Zápotockého románu, tudíž se o jeho beletristické tvorbě nezmiňuje. Další Zápotockého životopisy napsala Ludmila Šumberová v roce 1974⁸ a v roce 1984.⁹ V obou knihách se o Zápotockého literární tvorbě zmiňuje pouze sporadicky.

Mimo literární tvorbu se Zápotocký celý život věnoval psaní novinových článků. Tuto stránku literární činnosti našeho druhého komunistického prezidenta popsala Milena Beránková ve své knize *Novinář a publicista Antonín Zápotocký*.¹⁰ Celý text je velmi silně ideově zabarven, ale při dobré vůli lze „vydestilovat“ základní informace o jeho publicistické práci.

Tyto životopisy v současnosti již nestačí a je potřeba posunout naše poznání o této postavě dál. Další střípek do mozaiky poznání o A. Zápotockém zasadil Martin Jelínek, který se ve své bakalářské práci *Antonín Zápotocký a Kladensko* věnuje Zápotockého politickému působení na Kladensku, dotýká se i jeho prozaických děl, jež do této oblasti zasadil, a také na vzpomínání místních obyvatel na Zápotockého. Není bez zajímavosti, že zde na základě pramenů vyvrátil dlouho tradovanou historiku o harmonikářském umění našeho druhého komunistického prezidenta.¹¹

Pravděpodobně první prací o Zápotockého literárním díle byla diplomová práce Vladimíra Forsta, uložená v knihovně Jana Palacha Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.¹² Vzhledem ke „covidovým“ opatřením je však knihovna uzavřená a diplomová práce tak na své opětovné otevření čeká dál...

---

⁵ BURIÁNEK, František (ed.). *Spisovatelé Antonínu Zápotockému*. Praha: Československý spisovatel 1958, 186 s.

⁶ KLEMENTOVÁ, Jitka. *Antonín Zápotocký ve vzpomínkách současníků*. Praha: Práce 1985, 154 s.

⁷ KÁRNÝ, Miroslav. *Antonín Zápotocký*. Praha: Svoboda 1946, 15 s.

⁸ ŠUMBEROVÁ, Ludmila. *Antonín Zápotocký*. Praha: Horizont 1974, 105 s.

⁹ ŠUMBEROVÁ, Ludmila. *Antonín Zápotocký*. Praha: Svoboda 1984, 167 s.

¹⁰ BERÁNKOVÁ, Milena. *Novinář a publicista Antonín Zápotocký*. Praha: Novinář 1984, 220 s.

¹¹ JELÍNEK, Martin. *Antonín Zápotocký a Kladensko – vztah osobnosti a prostředí*. Praha 2019 166 s. Bakalářská práce. Karlova univerzita. Vedoucí práce: doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph.D. Jelínek dokazuje na nedatovaném dopisu psaném samotným Zápotockým, ve kterém píše, že nikdy harmoniku v ruce nadržel (s. 149). Vůči tomu, že by Zápotocký, kdy na harmoniku hrál, se vymezuje další Jelínkem citovaný dopis, jehož autorem byl Václav Stádník, který zaslal Marii Zápotocké v březnu 1972.

¹² FORST, Vladimír. *Antonín Zápotocký: Rozbor literárního díla*. Praha 1957, 245 s. Rigorózní práce. Karlova univerzita.

Jedním z důvodů psaní této práce je tedy rozšíření poznání o A. Zápotockém. Druhým důvodem a smyslem práce je přiblížení kultury 50. let, přičemž za průvodce tímto labyrintem jsem zvolil adaptace Zápotockého děl.

Mnou předkládaná práce nemůže být v žádném případě plně vyčerpávající, protože za celou dobu jejího vznikání nebyl ani na chvíli otevřen Archiv Kanceláře prezidenta republiky, kde jsou uloženy mimo jiné i Zápotockého diáře, ze kterých by patrně bylo možné zjistit jeho osobní pocity z přijetí jeho knih či připomínky k jejich filmovým nebo divadelním adaptacím. Díky pracovníkovi archivu panu dr. Jakubu Doležalovi jsem však mohl použít některé materiály, které mi laskavě oskenoval.

Z důvodu uzavření Oddělení časopisů Knihovny Národního muzea jsem nemohl patřičnou pozornost věnovat recenzím filmu *Rudá záře nad Kladnem*. Jelikož jsou ale všechny tehdejší „kritiky“ dosti nekritické, nejedná se o fatální problém.

1 Beletrista Antonín Zápotocký

Antonín Zápotocký se narodil 18. prosince 1884 v Zákolanech. Jeho otcem byl jeden ze zakladatelů sociálně demokratické strany v českých zemích Ladislav Zápotocký (1852–1916). Sám Antonín se do sociálně demokratického hnutí zapojil kolem roku 1902, kdy se přestěhoval do Prahy. Za první světové války se účastnil bojů na frontě.¹³

Po válce se angažoval ve stávkovém hnutí. Účastnil se např. prosincové stávky v roce 1920, po které byl krátce zatčen, nebo mostecké stávky v roce 1932. Ještě před vypuknutím druhé světové války byl v dubnu 1939 zatčen při útěku za hranice a uvězněn v koncentračním táboře Oranienburg.

Z koncentračního tábora se vrátil až na konci května 1945. Následujícího měsíce byl 7. června zvolen předsedou Ústřední rady odborů. Dne 15. června 1948 byl jmenován předsedou vlády a po smrti Klementa Gottwalda (14. březen 1953) se stal 21. března 1953 prezidentem republiky. Zemřel 13. listopadu 1957.¹⁴

Literární vědec a překladatel Václav Černý (1905–1987) chápal originalitu prezidenta Zápotockého, která se projevovala v jeho literární činnosti. Přesněji to ve svých *Pamětech* vyjádřil takto: „*Zápotockého zjeďinovalo mezi našimi komunistickými vůdci i jeho spisovatelství, jeho aktivní, ne-li tvůrčí účast na českém slovesném umění, vyjádřená pětici polobeletristických, polodokumentárních knih posledního desetiletí jeho života (1948–1957), pracemi uměleckého samouka a diletanta bez smyslu pro tvar a citovou a výrazovou vytříbenost, ostatně tajně předkládanými strahovskému Ústavu pro českou literaturu k formální a mluvnické revizi, nicméně svědectvím úcty k svébytné národní duchovnosti a touhy po ní: tento muž jistě věděl, a to nesrovnatelně jasněji než jeho předchůdce, co je česká kultura, a stranil jí.*“¹⁵

Bohužel se mi nepodařilo nalézt úřední dokumenty, které by tuto korekturu Zápotockého textů Ústavem pro českou literaturu potvrzovaly nebo dokonce přibližovaly. Podle profesora Petra Čorneje by se ale jednalo o tak delikátní záležitost, že by oficiální dokumenty neexistovaly. Kolovaly fámy, že Zápotockému při psaní jeho knih pomáhal spisovatel Jiří Marek (1914–1994). Podle pana profesora Čorneje měl k Zápotockému blízko spisovatel Vladimír Forst (1921–2010), v jeho korespondenci uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví však žádné dopisy se Zápotockým, které by případnou spoluprací potvrzovaly, nejsou. Nějaké informace by též mohl znát profesor Aleš Haman (*1932), toho se mi však nepodařilo zkontaktovat.¹⁶ V Archivu Akademie věd ve fondu Česká akademie věd a umění také žádné explicitní důkazy nejsou.¹⁷ Jisté indicie mohl přinést spis čj. 300850/55, uložený v AKPR, který ale byl zničen ve skartačním řízení v roce 1973. V záznamu o skartaci je k tomuto spisu připsáno: „*upravený monolog Kolmistra – viz Jindřich Brožek*“.¹⁸ Kdo byl Jindřich Brožek se mi bohužel nepodařilo zjistit. Podle Vladimíry Vaníčkové z AKPR se jako o Zápotockého spisovatelském pomocníkovi hovořilo o autorovi *Krále Šumavy* Rudolfu Kalčíkovi (1923–1980).¹⁹

Pro své beletristické dílo byl soudobou kritikou Zápotocký řazen vedle Ivana Olbrachta (1882–1952) a Marie Majerové (1882–1967). Jeho romány měly zobrazovat osudy dělnictva, které bylo

¹³ ANEV, Petr – BÍLÝ, Matěj (eds.). *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989)*. L–Z. Praha: Academia 2018, s. 547. Dosud nejlepší Zápotockého životopis najdeme v knize Karla Kaplana a Pavla Kosatíka. Více viz: KAPLAN, KAREL – KOSATÍK, Pavel. *Gottwaldovi muži*. Praha – Litomyšl: Paseka 2004, s. 174–215.

¹⁴ Srov. KADLEC, Vladimír. *Podivné konce našich prezidentů*. Hradec Králové: Kruh 1991, s. 196–197 a ANEV, Petr – BÍLÝ, Matěj (eds.). *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989)*, s. 548–550.

¹⁵ ČERNÝ, Václav. *Paměti 1945–1972*. Brno: Atlantis 1992, s. 452–453.

¹⁶ E-mailová korespondence autora s profesorem Petrem Čornejem z 11. března 2021.

¹⁷ Archiv Akademie věd, f. Česká akademie věd a umění, kart. 44, inv. č. 41; kart. 217, inv. č. 285, 286, 287; kart. 232, inv. č. 465; kart. 301, inv. č. 883.

¹⁸ E-mailová korespondence autora s pracovníkem AKPR Jakubem Doležalem z 22. března 2020.

¹⁹ Za tuto informaci děkuji Petru Kourovi.

„v dějinách dosud nejuvědomější, nejorganizovanější i nejušlechtlejší“ třídou.²⁰ Jako charakteristický rys jeho děl byla vyzdvihována lidovost, se kterou své příběhy podával čtenáři. Díky tomu mohlo jeho dílo ovlivnit řady čtenářů. Zároveň ale svým stylem měl dávat příklad dalším autorům, jak „učit čtenáře zdravému a tvůrčímu pohledu na život“. V jeho dílech se měla zrcadlit autentičnost a poučení pro budoucnost.²¹

Ladislav Štoll se nebál Zápotockého přirovnat dokonce i k Jaroslavu Haškovi (1883–1923). Přesněji to formuloval takto: „*Již sám jeho bohatý slovník, jeho plynulý, lehký, věrně zobrazující a vystihující hovorový jazyk je projevem jeho hlubokého, bytostného demokratismu. V jeho dikci, v jeho větné vazbě není ani stopy po vyumělkované stylizovanosti. Literární útvar vzešlý z pera soudruha Zápotockého má tentýž lidový rodokmen, z něhož pochází veliké umění Jaroslava Haška.*“²²

Tito spisovatelé ale rozhodně nebyli jediní, kteří se ve svých románech zabývali dělnickým hnutím. Jako dalšího můžeme jmenovat Adolfa Branalda (1910–2008), který se dopisem ze 16. listopadu 1952 Zápotockého doptával na upřesnění data konání dělnického sjezdu v Marcheggu (město v Dolním Rakousku). Prameny, které měl Branald, si protirečily, když jeden uváděl rok 1876 a druhý rok 1875. Zápotocký se ve své odpovědi z 27. listopadu přiklonil k roku 1875 a Branaldovi doporučil nově vydanou knihu *Průkopníci socialismu u nás*.²³ Téhož roku Branaldovi vyšel román *Chléb a písně* za který 9. května 1953 obdržel Státní cenu v oboru písemnictví.²⁴ Zde je však třeba připomenout, že Branald se v další tvorbě, až na knihu *Král železnic* (1959), dělnickým hnutím nezabýval a psal literaturu pro děti a z hereckého prostředí.

Negativní názor na Zápotockého literární tvorbu měl očividně Josef Stalin (1878–1953), který se měl při setkání s čs. ministrem obrany Alexejem Čepičkou (1910–1990) v červenci 1951 jeho knižní tvorbě vysmát. Stalina mělo zajímat, kde bere čas na psaní románů, když zastává vysoké politické funkce.²⁵

Tuto výtku o psaní románů měl Stalin Zápotockému zopakovat při setkání obou státníků v říjnu roku 1952 v Moskvě. Stalin měl Zápotockému vytknout, že „*psal romány, zatímco Slánský provozoval své rejdy*“. Nikdo z čs. delegace (K. Gottwald, V. Široký) se Zápotockého nezastal. Druhá výtku generalissima Stalina Zápotockého zřejmě vyděsila natolik, že mu obratem zaslal své romány s omluvou, že ještě nevyšly v ruštině a s vysvětlením, že je psal o dovolené a nijak nezanedbával své povinnosti.²⁶

Přesněji svou apologii Zápotocký formuloval takto: „*Moje romány, ty vznikly vlastně v době mého šestiletého pobytu v koncentračním táboře. Tam opravdu byl čas myslet i na romány. Napsány byly po převratu v době mé činnosti v odborovém hnutí, většinou v dobách nemoci a na dovolené. Tolik na vysvětlenou k naší poslední rozmluvě. Vše to ale nemění můj názor na Vámi konstatovaném faktu, že jsme Slánského nechali vládnout a že jsme jej vládnout nechat neměli.*“²⁷

²⁰ Národní archiv (dále pouze NA), f. Antonín Zápotocký, kart. 73, inv. č. 1609. Bibliografická brožura *Antonín Zápotocký*. Praha: Kniha 1954, s. 27. Část brožury o životě A. Zápotockého napsal Vítězslav Ržounek (1921–2001).

²¹ KUNC, Jaroslav. *Slovník českých spisovatelů beletristů 1945–1956*. Praha: SPN 1957, s. 467–468.

²² Citováno z: KAPLAN, Karel – KOSATÍK, Pavel. *Gottwaldovi muži*, s. 208–209.

²³ NA, f. KSC – Ústřední výbor 1945–1989, sv. 44, arch. j. 1085. Zápotocký naráží na knihu, kterou uspořádal Zdeněk Šolle. Jsou zde uvedeny vzpomínky čtyř významných představitelů dělnického hnutí u nás (L. Zápotocký, J. Hybeš, J. Rezler, J. Schiller). Arnošt Klíma uvádí jako datum konání sjezdu v Marcheggu 16. květen 1875. Srov. s: KLÍMA, Arnošt. *Počátky českého dělnického hnutí*. Praha: Svoboda 1950, s. 81.

²⁴ KUNC, Jaroslav. *Slovník českých spisovatelů beletristů*, s. 480.

²⁵ KAPLAN, Karel. *Mocní a bezmocní*. Toronto: Sixty-Eight Publishers Corp. 1989, s. 50–51. O Stalinově nechuti vůči Zápotockého literární tvorbě se dozvěděl i K. Gottwald, nevíme však, zda také Zápotockého pokáral, nebo věc nijak neřešil.

²⁶ KAPLAN, Karel – KOSATÍK, Pavel. *Gottwaldovi muži*, s. 183.

²⁷ Tamtéž.

Psaní románů měl Zápotockému Stalin „předhodit“ ještě jednou: „*Tak kde se vlastně vládne? U Prašné brány (tehdejší sídlo ÚV KSČ) nebo na Hradě? Vám je to, soudruhu Zápotocký, asi jedno, vy si píšete knížky!*“.²⁸

Jiný názor na Zápotockého tvorbu měl novinář Zdeněk Vavřík, který Zápotockého postavil do role Promethea (byť jej takto výslovně neoznačuje), který poválečnému Československu přinesl literaturu. Podle Vavříka Zápotocký „probudil“ ostatní spisovatele z tvůrčího spánku svými knihami (jmenovitě zmiňuje jeho románovou prvotinu). Ve svém článku apeluje na to, aby Zápotockého dílo bylo čteno a promyšleno.²⁹ Týdeník *Tvorba* (respektive autor článku Josef Štefánek) Zápotockého označil za avantgardního socialistického spisovatele.³⁰

Zcela unesen ze Zápotockého tvorby byl také slovenský prozaik a básník František Hečko (1905–1960). Ten četl (dle jeho slov) románovou trilogii o počátcích dělnického hnutí s tužkou v ruce, kterou psal na okraj stránek své myšlenky. Zápotockého knihy nepovažoval za pouhé romány, zároveň pro něj byly totiž „*svedectvami o vyhratom boji o život*“. Hečko zároveň uvedl, že k masám lépe promlouvají romány než vědecké práce, v čemž viděl sílu Zápotockého vyprávění – možnost ovlivnit „*radového čitatele*“.³¹

Zápotocký ve svých románech kombinuje využívání soudobého tisku, vlastních vzpomínek a fabulace. Všechny tři romány jsou autobiografické a autor čtenáři přibližuje své osudy na postavě Toníka, který představuje samotného autora. Podle Františka Rachlíka (1904–1980) se však nejednalo ani o kronikářské vyprávění či soubor vzpomínek, ani o román. Podle něj se jednalo o „*novou literární formu*“.³² Podle V. Forsta byl Zápotocký ve své době autorem, který svým způsobem „*udával tón*“. Úspěch Zápotockého knih měl podle Forsta vliv na rozvoj historického románu.³³

Zatímco v Česku vycházely Zápotockého knihy postupně, na Slovensku se o jejich distribuci začalo jednat až v červenci 1950, kdy se rozhodlo, že ještě do konce téhož roku vyjdou tři Zápotockého knihy.³⁴ V listopadu bylo rozhodnuto, že do Vánoc téhož roku vyjdou v nakladatelství Práca knihy *Vstanou noví bojovníci*, *Bouřlivý rok* a soubor projevů *Po staru se žít nedá*. Knihy měly vyjít v nákladu deseti tisíců exemplářů, aby se s jeho dílem mohlo seznámit co nejvíce čtenářů. Zápotockého knihy měly lidem sloužit k pochopení minulosti a pomáhat jim řešit problémy současnosti.³⁵ Podle slovenského literárního kritika a historika Ivana Kusého (1921–2000) byly však tyto překlady špatné. V překladu se měla oslabovat „*plastická, živá, konkrétna, ľudová reč Zápotockého*“.³⁶

Román *Vstanou noví bojovníci* vyšel v letech 1948–1951 celkem sedmkrát (třikrát v roce 1948, dvakrát v roce 1949, jeden v roce 1950 a 1951). Dohromady vyšlo 185 250 výtisků této knihy. *Bouřlivý rok* se dočkal čtyř vydání (tři vydání v roce 1950) a jeho celkový náklad činil 83 000 výtisků. *Rudá záře* vyšla dvakrát v nákladu 81 500 kusů. Největšího nákladu se dočkala kniha *Vybudujeme nové Ostravsko*

---

²⁸ NOVÁK, Ladislav. *Kancléřem tří prezidentů*. Praha: Petrklíč 2002, s. 21. Jedná se o vzpomínky hradního kancléře Ladislava Nováka (1922–2002), který byl kancléřem prezidentů Zápotockého, Novotného a Svobody. Novák bohužel nedatuje, kdy mělo k citované události dojít. Knihu (minimálně část věnující se Zápotockému) je nutno brát s rezervou, poněvadž autor hledí na Zápotockého zcela nekriticky.

²⁹ Spisovatel–bojovník. *Zář*, roč. 9, č. 101, 18. prosinec 1953, s. 3. Vavřík přirovnával pocity z četby Zápotockého románů k pocitům, které měl z četby Gorkého dramatu *Na dně*. Zápotockého romány měly podle novináře takovou sílu i proto, že se v nich zrcadlila velikost osobnosti samotného autora.

³⁰ K situaci naší prózy. *Tvorba*, roč. 18, č. 40, 5. říjen 1949, s. 954.

³¹ BURIÁNEK, František (ed.). *Spisovatelé Antonínu Zápotockému*. Praha: Československý spisovatel 1958, s. 49–52. Tato publikace má formu sborníku, který tvoří novinové články různých autorů. Bohužel zde není uvedeno, v jakém periodiku článek, stať či báseň vyšla.

³² Tamtéž, s. 80–83. Příspěvek je datován rokem 1953.

³³ FORST, Vladimír. *Antonín Zápotocký spisovatel*. Praha: Československý spisovatel 1975, s. 71.

³⁴ Zápotockého knihy ve slovenčině. *Práca*, roč. 5, č. 184a, 14. červenec 1950, s. 1.

³⁵ Před vydáním spisov. A. Zápotockého. Tamtéž, roč. 5, č. 301a, 10. listopad 1950, s. 2.

³⁶ BURIÁNEK, František (ed.). *Spisovatelé Antonínu Zápotockému*, s. 63.

(401 500 výtisků). Z románů měla největší náklad jeho prvotina. Za Zápotockého života vyšlo 1 449 650 výtisků jeho děl včetně románů, projevů a dalších prací.³⁷ V roce 1971 pak vyšla ve dvanáctitisícovém nákladu jeho dělnická trilogie souborně v jednom svazku, přičemž podtitulem tohoto souboru bylo označení „*revoluční trilogie*“.³⁸

Zápotocký nebyl znám pouze československému čtenářstvu, protože jeho krátký životopis vyšel roku 1948 v sérii *World Biography* (editor S. A. Kaye). Upravené heslo vyšlo i v pátém vydání série z roku 1952. Zde však již byla uvedena jeho další díla (jako např. *Po staru se žít nedá*, *Nová odborová politika* nebo celá trilogie o dějinách dělnického hnutí). V tomto slovníkovém heslu jsou pouze vypsána jeho nejdůležitější životopisná data.

Další životopisné heslo o Zápotockém se objevilo i ve velkoryse pojaté *Velké sovětské encyklopedii* (rusky *Большая советская энциклопедия*), sv. 16, s. 451. Toto heslo je mnohem více ideově zabarveno. Nejsou zde uvedeny názvy jeho děl, pouze zmínka o dělnické trilogii.³⁹

Aby se mohlo se Zápotockého romány dále pracovat, vzniklo několik metodických příruček pro práci s nimi. Brožuru k románu *Vstanou noví bojovníci* napsal František Křesťan. Ke knize *Rudá záře nad Kladnem* napsala příručku pro vedení čtenářských besed pozdější významná literární historička Růžena Grebeníčková (1925–1997).⁴⁰

---

³⁷ NA, f. Marie Zápotocká, kart. 3, sign. 29, list č. 39–40. Číslo pochází z období před vydáním románu *Rozbřesk*, který vyšel v roce 1954.

³⁸ ZÁPOTOCKÝ, Antonín. *Vstanou noví bojovníci. Bouřlivý rok 1905. Rudá záře nad Kladnem*. Praha: Svoboda 1971, 725 s.

³⁹ NA, f. KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, sv. 43, inv. č. 1079.

⁴⁰ Na pomoc besedám o díle Antonína Zápotockého. *Čtenář*, roč. 6, č. 12, prosinec 1954, s. 349.

1.1 II. všeodborový sjezd

II. všeodborový sjezd zasedal v roce 1949 v budově Průmyslového paláce na pražském výstavišti od neděle 11. prosince do čtvrtka 15. prosince.⁴¹ Dohromady se zde mělo sejít tisíc čtyři sta delegátů z různých odborových organizací (z oblasti hornictví, dopravy, zemědělství, zdravotnictví atd.).⁴² Společně se zahraničními hosty a delegáty s poradním hlasem se sjezdu mělo zúčastnit přes tři tisíce dvě stě osob.⁴³

Všeodborový sjezd představoval jakousi pomyslnou cílovou rovinku, ke které směřovaly velké podniky, jež přijímaly závazky na plnění prvního roku pětiletky (obvykle se jednalo o zvýšení výroby), které chtěly splnit právě do konání sjezdu. V novinách se proklamovaly přeměny odborářů v úderníky apod.⁴⁴

První den sjezdu po zahrání československé státní hymny a *Písně práce* vystoupil s úvodním slovem místopředseda Revolučního odborového hnutí Václav Cipro (1885–1966), který shrnul předpoklady všeodborového sjezdu (řadu okresních a krajských sjezdů, kde byli zvoleni delegáti na všeodborový sjezd). Následovala volba předsednictva a schvalování jednacího řádu. Poté vystoupilo s proslovem několik osobností, mezi nimi prezident republiky Klement Gottwald (1896–1953) nebo Rudolf Slánský (ten byl mezi delegáty pravděpodobně velmi oblíben, poněvadž při oznámení jeho referátu mělo dojít k bouřlivému potlesku a provolávání: „*Ať žije soudruh Slánský!*“).⁴⁵

Odpoledne s referátem na téma *Odborové hnutí a budování socialismu* vystoupil A. Zápotocký. V průběhu celého sjezdu vystupovali jednotliví mluvčí se svými referáty, po kterých následovala diskuse. Poslední závěrečné vystoupení měl Zápotocký. Sjezd byl slavnostně ukončen *Internacionálou*.⁴⁶

Jednání doprovázela výstava, která měla účastníkům sjezdu i širší veřejnosti přiblížit dějiny a vývoj odborového hnutí. Byla rozdělena do čtyř částí, ve kterých byl mapován vývoj odborových hnutí od počátku 20. stol. až do února 1948 a druhé etapy znárodnění.⁴⁷

Výstava s názvem „*Kupředu k socialismu*“ byla zahájena odpoledne 10. prosince. Otevření se zúčastnil A. Zápotocký, ministr průmyslu Augustin Kliment (1889–1953) a další hosté všeodborového sjezdu. Výstava byla umístěna v Domu uměleckého průmyslu na Národní třídě. Byly zde vystaveny fotografie „*z dob vlády kapitalismu u nás*“, které byly porovnávány se snímky soudobého života, jež byl přirozeně líčen jako lepší. Projektantem výstavy byl František Kaláb (1908–1950). Byl zde umístěn obraz akademického malíře Jiřího Horníka (1916–1961) a plastiky sochařů Jana Kodeta (1910–1974) a Metlíka.⁴⁸

⁴¹ Původně se měl konat od 4. do 8. prosince, ale v listopadu byl přesunut na výše zmiňované datum.

⁴² VAČMKOS, fond ÚRO – SJ II, kart. 4, inv. j. 14.

⁴³ Tamtéž, kart. 5–6, inv. j. 19.

⁴⁴ Tamtéž, kart. 11, inv. j. 30. V tomto kartonu jsou uloženy výstřižky z různých novin (*Rudé právo*, *Práce*, *Lidové noviny*, *Lidová demokracie*), které se týkají přijímání závazků na plnění pětiletky. Neodkazují přímo na konkrétní výstřižek, poněvadž všechny se nesou ve stejném duchu. K přesnějším datům ohledně přijímání závazků viz: fond ÚRO – SJ II, kart. 12, inv. j. 36.

⁴⁵ Stenoprotokoly se všemi referáty, které byly předneseny při pětidenním všeodborovém sjezdu, jsou uloženy ve: VAČMKOS, fond ÚRO – SJ II, kart. 7, inv. j. 22.

⁴⁶ Tamtéž, kart. 7, inv. j. 22. Podle stenoprotokolu byl sjezd ukončen ve 13:09 hod.

⁴⁷ Tamtéž, kart. 12, inv. j. 32.

⁴⁸ Výstava „*Kupředu k socialismu*“ zahájena. *Práce*, roč. 5, č. 290, 11. prosinec 1949, s. 13. Je otázka, zda se zde nejedná o chybu tisku, poněvadž architekta Metlíka se mi nepodařilo dohledat. Pravděpodobně by se však mohlo jednat o Františka Mentlíka (*1914).

Na sjezdu bylo ujednáno usilovné plnění pětiletky, byla přijata resoluce míru, která se vymezovala vůči dění ve Španělsku, Řecku a Vietnamu, a také byla zvolena nová *Ústřední rada odborů*, v jejímž čele stanul Zápotocký.⁴⁹

---

⁴⁹ VAČMKOS, fond ÚRO – SJ II, kart. 12, inv. j. 31.

1.2 Román Vstanou noví bojovníci a jeho ohlasy (nejen) v novinách

První díl své románové trilogie o počátcích dělnického hnutí na Kladensku začal Antonín Zápotocký psát v roce 1947, kdy byl se ženou na dovolené v Jugoslávii. Po návratu do Československa román několikrát předělával, aby jej mohl v říjnu 1948 vydat. Zápotocký chtěl v románu vylíčit příkoří, která se děla dělníkům v „*tehdejší neomezeně panující buržoazní společnosti*“.⁵⁰

Kniha je členěna do osmi oddílů, přičemž každý oddíl má několik kapitol (dohromady třicet osm). Druhý a třetí oddíl líčí dějiny dělnického hnutí. Zbylé oddíly popisují, jakými peripetemi musel Ladislav Zápotocký, otec Antonína Zápotockého, projít při prosazování svých socialistických myšlenek.

Román byl pojmenován podle textu *Písně svobody*, kterou ve vězení složil socialista Norbert Zoula (1856–1886).⁵¹ Písni se také přezdívalo *Vězeňská* nebo *Žalární*.⁵²

Byť by bylo lze druhý a třetí oddíl knihy považovat za shrnutí dělnického hnutí, nevyhnul se zde autor několika věcných chyb (jedná se o chyby v dataci některých událostí, názvu místních jmen apod.).⁵³

Román nebyl čten pouze v Československu, ale i v Bulharsku, kde vyšel v roce 1950, v roce 1951 vyšel v NDR a v Polsku, Maďarsku (rok vydání však nebyl uveden), ve Francii, kde vyšel v nakladatelství *Les Editeurs Francais reunis* v roce 1952,⁵⁴ a údajně byl i vychválen v časopisu *l'Humanité*,⁵⁵ nebo v Argentině (1956).⁵⁶ Někdy v roce 1952 vyšel i v Rumunsku, poněvadž A. Zápotocký obdržel 20. června 1952 rumunský výtisk svého románu.⁵⁷

1.2.1 Děj románu

Své vyprávění začíná Zápotocký rokem 1884, kdy mlékař Juránek veze neznámou ženu s dcerkou do Zákolan pod Budčí (kvůli blízkosti Budče, kde měl být vychováván sv. Václav, se L. Zápotockému také přezdívalo Budečský). V průběhu cesty se dovídáme, že se jedná o ženu socialisty Ladislava Zápotockého, který byl vyhoštěn z Prahy do rodné obce svého otce. Ladislav se chce v Zákolanech žít jako krejčí, a přitom založit socialistický spolek a šířit své myšlenky.⁵⁸

Ve druhé kapitole autor čtenáře krátce informuje o dějinách dělnického hnutí a o osobě L. Zápotockého, jeho dětství a tom, jak se dostal k dělnickému hnutí. Vyprávění prokládá několika odstavci z paměti Josefa Rezlera (1855–1925), které popisují kruté jednání továrníků k jejich dělníkům.⁵⁹ Autor zde také popisuje pracovní podmínky dělníků a dětskou práci.⁶⁰

V dalších odstavcích o počátcích dělnického hnutí nás autor krátce seznamuje s historií dělnického spolku Oul a požadavky dělníků na zvyšování mezd a jejich tvrdým potlačením, perzekuci dělníků úřednictvem a o prvních snahách L. Zápotockého na zorganizování dělnického spolku, které vyústily ve snahy o vznik sociálně demokratické strany v roce 1878. Při organizování spolkového života se L. Zápotocký seznámil a nakonec 20. ledna 1878 oženil s Barborou Dolejšovou. V důsledku sdružování a kvůli hlásání socialistických myšlenek byli L. Zápotocký a ostatní socialisté pronásledováni policií

⁵⁰ ZÁPOTOCKÝ, Antonín. *Vstanou noví bojovníci*. Praha: Práce 1948, s. 275 (Doslov).

⁵¹ Datum narození Norberta Zouly je poněkud sporné, poněvadž *Encyklopedie ČSSD* uvádí rok 1854. Dostupné online zde: <http://historiecssd.cz/z/zoula-norbert/> (citováno dne 21.10.2020).

⁵² *Vstanou noví bojovníci*. *Svobodné slovo*, roč. 5, č. 132, 5. červen 1949, s. 6.

⁵³ AKPR, fond KPR, protokol Os (1905) 1949–1968, sign. 620/54, kart. 13. V dopisu ze 7. dubna 1954 seznam fotografických chyb zaslal historik Jan Petrmichl (1921–1964). Více viz: Textová příloha.

⁵⁴ AKPR, fond KPR, protokol Os (1905) 1949–1968, sign. 807/53, kart. 13.

⁵⁵ Román A. Zápotockého ve Francii. *Lidová demokracie*, roč. 8, č. 283, 29. listopad 1952, s. 2.

⁵⁶ Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále pouze LA PNP), f. Zápotocký Antonín, kart. 1, inv. č. 3.

⁵⁷ NA, f. KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, sv. 45, inv. č. 1086.

⁵⁸ ZÁPOTOCKÝ, Antonín. *Vstanou noví bojovníci*, s. 7–30.

⁵⁹ REZLER, Josef. *Ze života průkopníků sociální demokracie*. Praha: Antonín Svěcený 1920. 158 s.

⁶⁰ ZÁPOTOCKÝ, Antonín. *Vstanou noví bojovníci*, s. 31–40.

a nakonec zatčení (Zápotocký byl zatčen 30. října 1881). V lednu 1882 byli socialisté v soudním líčení potrestáni různými tresty odnětí svobody. Ladislav Zápotocký byl z vězení propuštěn 9. ledna 1884. Zároveň byl ale vypovězen z Prahy do své domovské obce Zákolany.⁶¹

V obci měla Zápotockého rodina těžké začátky, protože lidé se k němu, jakožto k socialistovi, stavěli odmítavě. Postupně se však jejich vztahy začaly zlepšovat a Zápotocký se díky své znalosti němčiny stal pomocníkem při vyřizování úředních záležitostí.⁶²

Pátá kapitola začíná skokem o šest let později do roku 1890. Na prvního máje toho roku došlo na Kladně k průvodu dělníků, kterého se zúčastnil i Ladislav Zápotocký, kterého na popud manželky doprovázel i syn Toník, jehož přítomnost měla zajistit, aby se Ladislav bezhlavě nepouštěl do nějakých akcí. Krátce po prvním květnu se v okořském háji sešli Ladislav Zápotocký, Václav Vosmík, Tomáš Lánský a Josef Efler, kteří se domlouvali na založení spolku, který by prosazoval socialistické myšlenky. L. Zápotocký zde vystupuje jako jakýsi mentor, když trojice jeho kolegů dává různé návrhy a on jim říká, proč by to nešlo a vždy navrhe lepší řešení. Na dalších rádcích autor líčí špatnost dříve založených spolků, poněvadž vyžadovaly stejnokroje (na které dělníci neměli), a v jejichž čelních pozicích seděli majetní muži (což dělníci nebyli). Nový spolek měl být naprosto rovnostářský a každý měl mít na shromáždění stejnou váhu hlasu. Nový spolek nesl jméno Vzdělávací a podporující spolek pro okolí Budče.⁶³

Členové spolku měli platit poplatky do spolkové pokladny, ze které se vyplácely podpory a platily pohřby nemajetných členů. Jako stejnokroj byl na schůzi zvolen tmavý oblek, klobouk a rudá kravatka. Každý spolek musel mít svůj prapor, proto byl vybrán, přirozeně po volné debatě, návrh L. Budečského. Prapor byl z jedné strany rudý a z druhé bílý. Na něm byly vyšity spojené ruce s lipovým věncem a heslo „*Rovnost, volnost, bratrství*“.

Na následujících rádcích autor líčí patálie s praporem, který chtěli členové z různých vesnic nosit na křesťanské průvody do svých obcí. Členové spolku se přirozeně hádali, kam se bude prapor nosit a padaly i návrhy, že by se v jeden den s praporem navštívilo více vesnic. V tomto případě se však nedokázali dohodnout, v jakém pořadí by se vesnice navštěvovaly. Hádky ukončil až moudrý L. Zápotocký, který navrhl, aby se prapor raději na křesťanské slavnosti nenosil, aby z toho nevznikaly hádky. Návrh byl přijat naprostou většinou. Zde však došlo k zasetí sémě rozkolu. Část spolku si ustanovení totiž vysvětlila tak, že je možné, aby si jedna skupina prapor na průvod půjčila. To však byl omyl, prapor se totiž neměl nosit nikdy na žádné křesťanské svátky.

Jelikož této skupině (vedené starostou Valdekem, který byl členem spolku, protože byl zároveň majitelem hospody, kde se spolek scházel, z čehož měl samozřejmě zisky) nebyl prapor půjčen, vypáčila skříň, ve které byl uložen, a ukradla jej. Následovala další valná hromada, na které bylo demonstrováno, že i ve spolku se najdou tací, kteří jdou proti společnému cíli a společným usnesením, a proto bylo odhlasováno vyloučení starosty Valdeka ze spolku.⁶⁴

Valdek a jeho společníci se dělníkům přirozeně mstili. Například odejmuli almužnu práce neschopnému jednonohému kolovrátkáři Václavu Šarochovi. Lidé se začali bavit o starostovi Valdekovi a jeho praktikách: „*Tak a podobně se mluvilo v obcích na Podbudečsku. A lidé se rozestupovali na dva od sebe se různící tábory. Nebylo to náboženství, které je rozdělovalo. Nebyli zde méně a více věřící. Byli tu bohatí a chudí. Vykořisťovatelé a pracující.*“⁶⁵

Takto se začalo u lidí na Podbudečsku rodit „třídní vědomí“. Tak začala roku 1897 agitace ve prospěch socialistických poslanců, kteří měli hájit zájmy dělníků v parlamentu. Díky snahám

---

⁶¹ Tamtéž, s. 40–91.

⁶² Tamtéž, s. 92–108.

⁶³ Tamtéž, s. 109–135.

⁶⁴ Tamtéž, s. 135–227.

⁶⁵ Tamtéž, s. 233.

L. Zápotockého a jeho pomocníků byl na Kladensku zvolen poslancem Josef Steiner (1862–1912), sklářský dělník.⁶⁶

Kniha není nijak stylisticky propracovaná. Jedná se o strohé vyprávění bez popisů krajiny a vnitřních pocitů hlavních či vedlejších protagonistů. Charaktery postav se nemění, hned od začátku je čtenáři jasné, kdo je „zlý“ a kdo „hodný“. Vyprávění na čtenáře neklade žádné nároky a smysl napsání knihy je všem hned jasný – v co nejsvětlejších barvách vyličít osudy Ladislava Zápotockého a vznik socialistického hnutí a jeho vliv na zlepšení stavu dělnictva. Nelze také souhlasit s tím, že by román byl „obrazem života české vesnice 19. stol.“, poněvadž se na život vesnice jako takové vůbec nesoustředí.⁶⁷

1.2.2 Ohlasy na román

Tehdejší tisk však viděl věc jinak. Podle *Mladé fronty* nastavil „zrcadlo tehdejší době, která šustila sukňemi milostpaní, zatím co lid žil v sociální a morální temnotě, kterou přísně udržovali milostpánové a milostpaničky i jejich političtí a církevní pomahači“. Autor recenze (Ivan Osvald) nejvíce vyzdvihuje první kapitolu, kdy jede žena L. Zápotockého na mlékařském voze do Zákolan a Antonína Zápotockého přirovnává k Johnu Steinbeckovi (1902–1968). V závěru recenze si autor povzdechne nad tím, že je A. Zápotocký předsedou vlády, protože tímto lidé přicházejí o schopného spisovatele.⁶⁸

Román *Vstanou noví bojovníci* si nepochybně našel své čtenáře. Svědčí o tom výsledek ankety v příloze *Lidových novin* z 11. prosince 1949, kde se Zápotockého román umístil na druhém místě v anketě *Deset knih, které přinesly nejradostnější čtenářské chvíle*. Před Zápotockým se umístil ruský spisovatel Boris Polevoj (1908–1981) s románem *Příběh opravdového člověka*.⁶⁹

Mnohem výmluvnější je však dopis adresovaný přímo předsedovi vlády a autorovi knihy, který napsal jistý František Zálíš. Ten Zápotockému píše, že se mu při četbě vybavily vzpomínky na mládí, kdy se angažoval v dělnickém hnutí na Tanvaldsku a byl perzekuován podobným způsobem jako L. Zápotocký. Dle Zálíšova názoru je kniha vhodná pro mládež, aby si uvědomila, že „*hnutí sociální jež se u nás po převratu soustředilo v komunistické straně nevyrostlo najednou*“.⁷⁰

Mladá fronta 19. prosince 1948 otiskla úryvek z kapitoly *Děda Kolmistr*, která měla proklamovat, že všichni jsou si rovni, a proto i obecní chudý – děda Kolmistr, mohl na setkáních dělnického spolku hlasovat.⁷¹ Deník *Svoboda* 24. prosince 1948 otiskl úryvek z kapitoly *Na státní útraty do Zákolan*,⁷² pod kterým dílo hodnotí také kladně jako líčení, které popisuje „*ústrky a protivenství*“, která musely dělníci snášet.⁷³ Dne 25. prosince zase otiskla úryvek z kapitoly *Vánoce*,⁷⁴ snad aby si tehdejší děti vážily blahobytu, ve kterém žily...⁷⁵ Antonín Rezek v časopisu *Dům a domácnost*⁷⁶ lyricky popisuje literární počátky A. Zápotockého, který zprvu psal básně a poté, na naléhání svých přátel, napsal knihu *Vstanou noví bojovníci*. V závěru svého příspěvku píše: „*čekali jsme až do těchto vánočních nejlepších*

⁶⁶ Tamtéž, s. 233–271.

⁶⁷ Srov. s BĚLAHYŇKA, Milan a kol. *Čeští spisovatelé 20. století*. Praha: Československý spisovatel 1985, s. 712.

⁶⁸ Silný román Antonína Zápotockého z dějin bojů dělnické třídy. *Mladá fronta*, roč. 4, č. 296, 19. prosinec 1948, s. 4.

⁶⁹ Knižní anketa *Lidových novin* 1949. *Lidové noviny*, roč. 57, č. 290, 11. prosinec 1949, příloha Kulturní neděle, s. 1.

⁷⁰ LA PNP, f: Zápotocký Antonín, kart. 1, inv. č. 13.

⁷¹ Děda Kolmistr. *Mladá fronta*, roč. 4, č. 296, 19. prosinec 1948, s. 5.

⁷² ZÁPOTOCKÝ, Antonín. *Vstanou noví bojovníci*, s. 22–30.

⁷³ *Vstanou noví bojovníci*. *Svoboda*, roč. 50, č. 52, 24. prosinec 1948, s. 4.

⁷⁴ ZÁPOTOCKÝ, Antonín. *Vstanou noví bojovníci*, s. 154–160.

⁷⁵ *Vánoce*. *Mladá fronta*, roč. 4, č. 301, 25. prosinec 1948, s. 11.

⁷⁶ Stejný článek (respektive články, obě periodika jsou až na název totožná) vyšel i v časopisu *Naše zájmy*, roč. 4, č. 1, 15. leden 1949, s. 3.

dárek pro nás“ a doufá, že se najdou pokračovatelé Zápotockého díla.⁷⁷ Podle V. Forsta měl román takový ohlas, „že podobného už nedosáhla žádná jeho práce další“.⁷⁸

Zápotockého román *Vstanou noví bojovníci* přirozeně sloužil k aplikování socialistických myšlenek do škol. Nejen, že se úryvky jeho děl nacházely v dětských čítankách, děti na tyto úryvky dokonce psaly slohové práce.

Jistý J. Smýkal, žák 3.C 1. střední školy Komenského v Gottwaldově I.-Zálešná, přirovnává povídku Boženy Němcové *V zámku a podzámčí* k Zápotockého „bojovníkům“. V závěru píše: „*B. Němcová se domnívala, že by se poměry zlepšily (v chudém podzámčí, pozn. M. Z.), kdyby boháči byli štedří, měli dobrou vůli a postarali se o chudáky. My však všichni víme, že tato otázka se dá řešit jen revolucí, aby majetek boháčů se dostal do rukou dělnické třídy, která s ním bude spravedlivě zacházeti ku prospěchu nás všech. Jak nám to také ukazuje A. Zápotocký v knize ,Vstanou noví bojovníci‘.*“⁷⁹

Květa Šustková, předsedkyně žakovské organizace třídy 3.A stejné školy do své práce, věnované čtvrté kapitole z „bojovníků“, kdy přišel L. Budečský do Zákolan, napsala: „*V předcházejícím odstavci piši, jak byl Budečský nebojácný a sebevědomý. Mohli bychom si položit otázku, proč byl tak sebevědomý. Snadná odpověď. To, jaký Budečský byl, udělala z něho strana. Věděl, za jakou věc bojuje, tak se také choval ve svém vystupování. Dosáhl alespoň částečně toho, co chtěl. Byl skromný, proto se netlačil do popředí. O co bojoval otec, dokončil jeho syn Antonín Zápotocký nynější předseda vlády.*“

Obě práce nesou datum 18. prosince 1951 a byly přirozeně ohodnoceny známkou jedna. Práce byly zaslány s přáním k šedesátým sedmým narozeninám A. Zápotockému.⁸⁰

---

⁷⁷ REZEK, Antonín. Vznik prvního románu Antonína Zápotockého. *Dům a domácnost*, roč. 4, č. 1, 15. leden 1949, s. 3.

⁷⁸ FORST, Vladimír. *Antonín Zápotocký spisovatel*, s. 33.

⁷⁹ NA, f. Marie Zápotocká, kart. 3, sign. 34, list č. 5–7.

⁸⁰ Tamtéž.

1.3 Román Bouřlivý rok 1905 a jeho ohlasy v novinách

Bouřlivý rok měl být prvním románem vůbec, který se zabýval revolučním rokem 1905.⁸¹ Na psaní svého druhého románu, který vyšel před Vánoci roku 1949, se Zápotocký pečlivě připravoval. Svědčí o tom opisy řady periodik, která vycházela v roce 1905, ze kterých čerpal a která jsou uložena v jeho fondu v LA PNP. Jednalo se o německy psané noviny *Politik*, *Bohemia*, *Neue Freie Presse* a česky psaná periodika *Čech*, *Lidové noviny*, *Čas*, *Právo lidu*, *Národní politika* a *Samostatnost*.⁸² Také měl k dispozici fotografie článků z některých dalších listů a fotozáznamů ze zasedání Politického klubu dělnického z 25. října 1905.⁸³

V polovině listopadu předalo nakladatelství *Práce* první výtisk románu *Bouřlivý rok* autorovi při příležitosti II. všeodborového sjezdu. Předseda vlády pak měl s dárci setrvat v přátelském rozhovoru.⁸⁴ Zároveň byly opět tištěny úryvky románu v novinách. Deník *Práce* např. otiskl úryvek z kapitoly *Jak se Praha připravovala na generální stávkou*.⁸⁵

Samotní čtenáři však museli na vydání knihy počkat až na Zápotockého narozeniny 18. prosince, kdy „obálka knížky zapestrila ve výkladních skříních knihkupectví“.⁸⁶

Bouřlivý rok vyšel v roce 1951 v Polsku, o rok později v NDR a v Maďarsku a roku 1953 i v Bulharsku a Rumunsku.⁸⁷

1.3.1 Děj románu

Ústřední postavou druhého Zápotockého románu je Toník Budečský (syn Ladislava Zápotockého-Budečského z knihy *Vstanou noví bojovníci*). Toník se svou rodinou bydlí v činžovním domě na Žižkově v Dalimilově ulici, který vlastní velkouzenář Pivoňka. V domě žije ještě řada rodin, ze kterých pochází Toníkovi přátelé (Franta Habán, Naninka, Žanda), taktéž mladí socialisté.

Na rozdíl od přímočaře vyprávěného románu *Vstanou noví bojovníci*, sledujeme v *Bouřlivém roku* několik dějových linií, které nás seznamují s minulostí vedlejších postav. Hlavní dějová linka sleduje reakce mladých socialistů na povstání křižníku *Potěmkin* v carském Rusku, které proběhlo právě v roce 1905. Kratší dějová linka čtenáře seznamuje s rodinou Čechrů, ze které pocházela Naninka, Toníkova kamarádka.

Rodina Čechrů vlastnila krejčovský salon, ale zbankrotovala, proto se musela přestěhovat do činžáku na Žižkově. Nebyl by to však Zápotocký, kdyby si nenašel prostor ke kritice. Kapitola o rodině Čechrů měla pravděpodobně kritizovat „buržoazní“ měšťanstvo, které svým výstředním chováním spělo ke zkáze. Nejvíce se totiž kapitola věnovala tomu, jak se seznámili Naninčini rodiče. Její matka Anna, byla totiž provdána za starého, tlustého, nicméně bohatého majitele módních salonů (jednoho v Praze a druhého v Mariánských Lázních) V. Soukupa. Matka Anny Soukupové byla nadšena z toho, že by v létě jezdila do Mariánských Lázní, čímž by se mohla vytahovat před svými známými.

Po osmi letech manželství se páru narodila dcera Naninka, po čemž Soukup vůbec netoužil, poněvadž manželka mu měla sloužit jako chodící figurína, která měla veřejnosti představovat jeho nové modely, což s těhotenským břichem nešlo.

⁸¹ Dokumentární hodnota literárního díla Antonína Zápotockého. *Lidová demokracie*, roč. 5, č. 206, 18. prosinec 1949, s. 8.

⁸² LA PNP, f. Zápotocký Antonín, kart. 3, inv. č. 64–139 a 140–225.

⁸³ Tamtéž, inv. č. 498–511.

⁸⁴ Výtisk románu „Bouřlivý rok“ předsedovi vlády. *Práce*, roč. 5, č. 290, 11. prosinec 1949, s. 2.

⁸⁵ *Jak se Praha připravovala na generální stávkou*. Tamtéž, s. 11.

⁸⁶ Druhý vzpomínkový román Antonína Zápotockého. *Stráž severu*, roč. 5, č. 296, 18. prosinec 1949, s. 7.

⁸⁷ AKPR, fond KPR, protokol Os (1905) 1949–1968, sign. 807/53, kart. 13.

Několik let na to Soukup zemřel na mrtvici, kterou autor popisuje jako „*postrach všech tloušťků, zvláště když si blahobytně žijí, holdují dobrému jídlu a pití a druzí na ně vydělávají tolik, že se oni mohou svým zálibám beze všeho omezování věnovat*“.⁸⁸

Ve čtyřiceti letech tedy Anna Soukupová ovdověla. Nanince v té době bylo dvanáct let. Jelikož paní Soukupová nechtěla zůstat sama, dala si inzerát do *Národní politiky*, přes který si našla Josefa Čechra. Výběr *Národní politiky* nebyl náhodný, poněvadž jej autor označil za „*nejčtenější, nejbezcharakternější a nejmizernější český list*“. Zápotocký pravděpodobně hanil *Národní politiku*, poněvadž byla (vedle *Hlasu národa*) ústředním listem Staročechů, kteří odmítali volební reformu umožňující všeobecné hlasovací právo, jež žádali socialisté.⁸⁹

Na dalších stránkách podává autor nepěkný obraz života českého měšťanstva (ilustrovaného na rodině Čechrů), které nemohlo skončit jinak než krachem módních salonů a přestěhování se do činžovního domu. Naninka, která byla vychovávána v klášteře, nyní musela pracovat na nočních směnách v *Národní politice*. Zde v činžovním domě na Žižkově se poté seznámila s Toníkem.⁹⁰

Další linie má čtenáře seznámit s důležitou postavou vyprávění, a to s osudy Marjánky. Vypravování o Marjánce nás přivede až na Šumavu, odkud pocházeli její prarodiče. Velkostatkáři Trčkovi se jednoho dne narodil syn František. Jelikož nechtěl, aby se jeho majetek dělil mezi vícero potomků, dával si pozor, aby jich nezplodil více. Jednoho večera se však neudržel a jeho žena počala. Tak se narodila Kačenka, která byla pravděpodobně malomyslná, ale na statku svého bratra Františka se po smrti rodičů starala o zvířata.

Kačenka se zajímala „*o vše, co na statku na svět přišlo*“. Vyvinul se u ní mateřský cit a postupem času si umanula, že se také stane matkou. V červenci roku 1888 se konala slavnostní pouť, ze které Kačka přišla těhotná. Své dceři dala jméno Marjánka po Panně Marii. Po smrti Kačenky neměl František Trčka povinnost se o Marjánku starat, proto jí přes bábu Cievárkovou (dohazovačku, která mladým slečnám z venkova sháněla práci v domácnosti pražských měšťanů) práci v Praze, kde měla pracovat jako děvečka.

U první rodiny vydržela Marjánka ve službě pouze krátce, poněvadž se ohradila vůči obtěžování ze strany pána domu. Když dostala druhou šanci v rodině Pivoňkových, majitelů činžáku na Žižkově, ve kterém bydlil i Toník, byla upozorněna, že pokud ji vyhodí i odtud, už nikde slušnou práci nenajde. Marjánka si proto nechávala od Pivoňky vše líbit.⁹¹

V příběhu Marjánky máme dva ústřední motivy, které Zápotocký kritizuje. Jedním je Marjánčina silná víra, ke které se obrací v těžkých chvílích, a která ji nabádá k poslušnosti vůči svému pánu (Pivoňkovi), kvůli které si nechá líbit sexuální obtěžování z jeho strany. Dalším motivem je přirozeně zhýralost měšťanů, kteří zpravidla znásilňují své služebné.

Zajímavou podzápletkou je šílenství okolo hudebního virtuosa jménem Ricó. Ten je slavný houslista, který hrál v zahraničí, a dokonce odmítal nabídky sňatků od princezen. Celá Praha, a hlavně pražské měšťanky, jsou z něj uneseny. Paní Pivoňková jej dokonce zve do rodinného venkovního domku, aby jej seznámila s dcerou Mínou. Humornost podzápletky tvoří fakt, že Ricó je cikán z Vonnoklas, který využívá senzacechtivosti mladších i starších dam, ze kterých loudí peníze.⁹²

To vše se koná na pozadí událostí, které vyvolala červnová vzpoura ruských námořníků na křižníku *Potěmkin* v roce 1905. Kniha neřeší pouze schůze socialistů a jejich boje s c. k. policií, ale i osudy

⁸⁸ ZÁPOTOCKÝ, Antonín. *Bouřlivý rok 1905*. Praha: Práce 1949, s. 18.

⁸⁹ BERÁNKOVÁ, Milena. *Dějiny žurnalistiky. Díl I, Český periodický tisk do roku 1918*. Praha: Novinář 1981, s. 212.

⁹⁰ ZÁPOTOCKÝ, Antonín. *Bouřlivý rok 1905*, s. 10–24.

⁹¹ Tamtéž, s. 106–178.

⁹² Tamtéž, s. 54–57, 80 a na dalších místech.

vedlejších postav. Celá kniha vrcholí popisem pražských událostí z listopadu 1905, kdy dochází k mnohým demonstracím a nepokojům, kterými chtěli mladí socialisté dosáhnout všeobecného hlasovacího práva a zlepšení poměrů. Byli však zastaveni „shora“ vedením sociální demokracie, které vybízelo ke klidu. Takto umlkly stávky a nepokoje a vše se vrátilo do starých kolejí. Fakt, že se žádné z velkých očekávání nenaplnilo, vyvolalo vlnu deziluze, která zapříčinila rozchod Toníka s jeho kamarádem Frantou Habánem, který se připojil k anarchistům. Toník se však svých socialistických ideálů nevzdal a byl rozhodnut pokračovat, dokud „*kapitalismus nebude poražen a dokud socialismus nezvítězí*“.⁹³

Druhý Zápotockého román je mnohem propracovanější než ten první. Autor zde užívá delších souvětí a předkládá čtenáři květnatější děj. Jsou zde odkazy na první román⁹⁴ a mnohem více postav a dějových linií. Je však jednostranný a tendenčně zaměřen proti měšťanstvu a objevují se zde jednoznačně agitační části jako např.: „*Socialismus, to není zlodějna, to je poctivá snaha pomoci všem, a ne jen sobě a někomu.*“ Nebo „*Za kapitalismu, čím více se dělník dře, tím je na tom hůř. To by musel dělník napřed kapitalisty odstranit a pracovat pro sebe, aby mu zvýšený výkon také pomáhal k zlepšení existence.*“⁹⁵ Objevuje se zde i nový prvek kritiky, totiž kritika vůdců sociální demokracie, která se měla naplno projevit v závěrečném románu dělnické trilogie.

1.3.2 Ohlasy na román

Ohlasy na druhý Zápotockého román byly opět kladné. Karel Šiktanc vyzdvihoval realističnost děje a autentičnost postav. Zápotocký podle recenzenta skvěle popsal všednost obyvatel žižkovského činžáku, do jejichž života vstoupila vzpoura na křižníku *Potěmkin*, která odstartovala události, na jejichž pozadí se všichni ukázali v „*pravém světle*“.⁹⁶

Bedřich Slavík (1911–1979) z *Lidové demokracie* vyzdvihl dokumentární hodnotu díla. Zmiňuje kapitolu, kde hlavní postava (respektive A. Zápotocký) hovoří o svém mládí a letech, kdy se vyučil sochařem.⁹⁷ Zde autor článku vidí u Zápotockého základy „*k dramatickému vidění a zpodobnění myšlenky*“. Všimá si, že autor knihy zasadil do žižkovského činžáku různé typy postav, které se stávají součástí historických událostí i proti své vůli. Slavík ve svém článku vyzdvihuje, že Zápotocký popsal různé typy lidí a sociálních skupin, přičemž „*nikde nešetří spravedlivé kritiky*“.⁹⁸

Knihy zřejmě neztrácela popularitu ani několik let po vydání, poněvadž v neděli 24. února 1957 se Zápotocký zúčastnil besedy v Ústí nad Labem, kde s mladými čtenáři debatoval a odpovídal na jejich otázky.⁹⁹ Setkání mělo být zahájeno v 9:30 a proběhlo v Domě Spartaku.¹⁰⁰ Podle *Mladé fronty* se besedy zúčastnilo „*téměř tisíc chlapců a děvčat ze všech okresů Ústeckého kraje*“.¹⁰¹

⁹³ Tamtéž, s. 296–379. Postava Habána byla skutečná. Vlastním jménem se jmenoval František Sauer (1882–1947), který skutečně přešel ze sociální demokracie k anarchistům a v listopadu 1918 inicioval stržení Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí. Sauer napsal dva autobiografické romány: *Franta Habán ze Žižkova* (1923) a *Pašeráci* (1929). Více o Frantu Sauerovi viz: Muž činu Franta Sauer. *Existence*, roč. 4, č. 26, 2012, s. 16–17. Za informaci děkuji Petru Kourovi.

⁹⁴ Srov. ZÁPOTOCKÝ, Antonín. *Vstanou noví bojovníci*, s. 133–134 a TÝŽ. *Bouřlivý rok 1905*, s. 86.

⁹⁵ ZÁPOTOCKÝ, Antonín. *Bouřlivý rok*, s. 99 a 104.

⁹⁶ Nový román Antonína Zápotockého. *Mladá fronta*, roč. 6, č. 3, 4. leden 1950, s. 3.

⁹⁷ Srov. s ZÁPOTOCKÝ, Antonín. *Bouřlivý rok*, s. 204–222 (kapitola *Vyprávění o jednom učedníkovi a o jednom mistrovi*).

⁹⁸ Dokumentární hodnota literárního díla Antonína Zápotockého. *Lidová demokracie*, roč. 5, č. 206, 18. prosinec 1949, s. 8.

⁹⁹ President republiky v Ústí nad Labem. Tamtéž, roč. 13, č. 49, 26. únor 1957, s. 1.

¹⁰⁰ AKPR, fond KPR, protokol Os (1905) 1949–1968, sign. 12/57, kart. 13.

¹⁰¹ Antonín Zápotocký mezi ústeckou mládeží. *Mladá fronta*, roč. 13, č. 49, 26. únor 1957, s. 1.

1.4 Román Rudá záře nad Kladnem a jeho ohlasy v novinách

Napsání třetího románu bylo pro A. Zápotockého plnění „*socialistických závazků*“, poněvadž si vytvoření této knihy určil jako svůj závazek ke 30. výročí založení KSČ (tedy k roku 1951). V doslovu vyzdvihuje důležitost prosincové stávk, která podle jeho názoru, odstranila zrno od plev uvnitř samotného socialistického hnutí. Anebo, slovy autora: „*dala možnost kriticky uvažovat, odhalit chyby, ukázat v plné šíři proradnost vůdcovské aristokracie i ohromné nebezpečí, které hrozí dělnictvu, nechá-li se svést na šikmou plochu oportunismu.*“¹⁰²

Rudá záře má sedmnáct kapitol včetně doslovu autora.

Knihy vyšla roku 1953 v Maďarsku a v Bulharsku,¹⁰³ o rok později vyšla v anglickém překladu v nakladatelství *Lawrence and Wishart*. Kniha byla přeložena a vytištěna v Československu a poté převezena do Londýna.¹⁰⁴

1.4.1 Děj románu

Závěrečný díl románové trilogie o dějinách dělnického hnutí v Čechách nás přivádí na Kladno, kam Tonda odešel z Prahy. Příběh začíná líčením bídy na konci první světové války. Jídla bylo tak málo, že se ženy musely nabízet mlynářům, aby dostaly trochu mouky. Zároveň do Čech prosakují první zprávy o bolševické revoluci v Rusku z října 1917.

Naprostý nedostatek všeho nakonec vyvolal generální stávkou 14. října 1918. O čtrnáct dní později následovalo vyhlášení samostatného Československého státu a všeobecná euforie. Po válce se Toník vrací z fronty a opět se začíná angažovat v sociální demokracii.¹⁰⁵

Společně s koncem války se do Československa začali vracet legionáři a zajatci z Ruska, kteří měli zkušenosti s ruskými komunisty. Zápotocký chtěl vykreslit, jak se mladá republika obávala komunistů a nespravedlivě je očerňovala. Při této příležitosti zde zmiňuje Aloise Munu (1886–1943), který měl „*proti všem měšťáckým pomluvám a buržoasním štvanicím ukázal, jak to v Rusku skutečně vypadá*“.¹⁰⁶ Začíná zde i krize v socialistické straně, kde její vedení (jmenovitě např. Vlastimil Tusar) odmítá revoluci a je ochotna spolupracovat s „buržoazními“ stranami.¹⁰⁷

Zápotocký zde také kritizuje fakt, že v aparátu nové republiky pracovali titíž lidé jako za rakouského mocnářství. Stejně tak kritizuje stále trvajícím hlad a černý trh. Dále také popisuje, jak se připravoval 1. máj na Kladensku a následnou přísahu věrnosti kladenských „*Velké říjnové revoluci*“.¹⁰⁸

Zápotocký přirozeně ve vyprávění nemohl vynechat svou návštěvu Ruska při příležitosti kongresu III. internacionály. V rámci tohoto kongresu se v Moskvě setkal s Leninem, se kterým vedl rozhovor, podle kterého by bylo možno soudit, že Lenin se nezajímal o nic jiného než o dění v Československu a své známé (např. Bohumíra Šmerala).¹⁰⁹

V závěru knihy líčí svůj návrat do Československa a spory v sociální demokracii. Velmi dynamicky líčí dělnickou stávkou na Kladně uskutečněnou 9. prosince 1920, která byla potlačena a její vůdci (včetně hlavního hrdiny Tondy, respektive Zápotockého) zatčeni. Na kladenské si však niko nepříjde, a tak vězni na Pankráci začínají vydávat svůj časopis *Pankrácký sršatec* a jejich ženy nadšeně chodí do

¹⁰² ZÁPOTOCKÝ, Antonín. *Rudá záře nad Kladnem*. Praha: Práce 1951, s. 413–414 (Doslov).

¹⁰³ AKPR, fond KPR, protokol Os (1905) 1949–1968, sign. 807/53, kart. 13.

¹⁰⁴ NA, f. KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, sv. 43, inv. č. 1079. V dokumentu je jméno „*Wishart*“ psáno jako „*Wichart*“. Raději jsem v textu použil správného názvu, aby nedošlo k mýlce. Lawrence and Wishart je britské levicové nakladatelství, které vzniklo v roce 1936 a funguje dodnes.

¹⁰⁵ ZÁPOTOCKÝ, Antonín. *Rudá záře nad Kladnem*, s. 7–117.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 365.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 118–144.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 228–274.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 275–314.

vězení, aby se svými muži mohly hovořit. Zároveň jsou dělnické ženy dostatečně schopné, aby dál vedly dělnické organizace, zatímco jejich muži musí sedět ve vězení. Kniha je zakončena vznikem komunistické strany na sjezdu sociální demokracie ve dnech 15. a 16. května 1921.¹¹⁰

Na několika stránkách zmiňuje i postavu Mikuláše Mlčocha (1888–1946), který se angažoval v socialistickém hnutí, ale za Protektorátu vedl pronacistickou Stranu zeleného hákového kříže. Starý moudrý Vaněk o něm v románu pochybuje již v průběhu prosincové stávky. Zápotocký jej v *Doslovu* využil exemplárně: „*I bezzásadoví dobrodruzi mohou se na chvíli v důvěru vetřít, klamat a podvádět. Nejcharakterističtější příkladem toho v dnešní době je jugoslávský Tito. Podvádět ale není možno věčně. I nejchytřejší podvodníci a nejopatrnější a nejvychytralejší zrádci budou nakonec odhaleni.*“¹¹¹

1.4.2 Ohlasy na román

Recenze na třetí Zápotockého román byly samozřejmě opět kladné. Podle Oty Karena byla *Rudá záře* důležitým příspěvkem pro pochopení bídy, kterou muselo české dělnictvo snášet v průběhu první světové války a v prvních letech Československé republiky. Ve své recenzi řadí román ke knihám, které „*nám mohou říci tolik, které nám dovedou tak přiblížit dějiny bojů dělnické třídy a jeden z nejslavnějších okamžiků našeho národního života – založení komunistické strany*“.¹¹²

B. Slavík *Rudou září* zařadil mezi žánr publicistického románu. Chválí Zápotockého za to, že jako první napsal „*historii dělnické třídy na Kladensku*“. Jako nejdůležitější části knihy považuje úseky, kdy dochází k rozhodování uvnitř strany.¹¹³

Dochoval se nám dokonce opis recenze knihy, která vyšla v Rumunsku. Dr. Pavel Beneš, učitel rumunského jazyka, poslal Zápotockému překlad recenze *Rudé záře*, která vyšla v časopise *Gazeta litera*, č. 49 ze dne 8. prosince 1955.

Autorka recenze (Domnica Filimon) vyzdvihuje váhu a důležitost celé Zápotockého trilogie. Kladně hodnotí práci s prameny (citace tisku, provolání a dokumentů), které „*pohotově zasazuje (...) do konfliktu románu [sic!] a tak zvyšuje jeho pravdivost a autentičnost.*“¹¹⁴

Vedle samotné četby si mohli čtenáři román přiblížit při setkání se samotným autorem. Při besedě 10. července 1952 Zápotocký na postavě Rězky Šádkové, kterou „*kapitalistická společnost vychovávala k tomu, aby se chlubila věcmi, které ostatní nemají,*“ ukázal „špatnost“ minulé doby.¹¹⁵ Dne 22. prosince 1954 proběhla beseda nad knihou v učilišti Státních pracovních záloh na Proseku, jejíž záznam měl 6. dubna 1955 vysílat Československý rozhlas.¹¹⁶

Rudá záře měla takovou ideologickou hodnotu, že byla zařazena na seznam knih, které bylo třeba přečíst k získání *Fučíkova odznaku*.¹¹⁷ Ten měl být jedním z mnoha prostředků indoktrinace mládeže. Držitelé tohoto odznaku se těšili označení *Fučíkovci*, přičemž akce měla dva hlavní důvody: prvním bylo vychovat uvědomělého čtenáře, který bude hrdě budovat socialismus a druhým bylo vytvořit silný kult novináře Julia Fučíka (1903–1943), který se měl stát vzorem mladých lidí.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 315–370.

¹¹¹ Tamtéž, s. 416.

¹¹² Ant. Zápotocký: *Rudá záře nad Kladnem. Mladá fronta*, roč. 7., č. 243, 14. říjen 1951, s. 11.

¹¹³ Nový román Antonína Zápotockého. *Lidová demokracie*, roč. 7, č. 115, 7. květen 1951, s. 6.

¹¹⁴ LA PNP, f. Zápotocký Antonín, kart. 1, inv. č. 1. Dopis je datovaný dnem 15. prosince 1955.

¹¹⁵ NA, f. KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, sv. 24, inv. č. 842. Zápotocký se zde zmiňuje o postavě Rězky, která požadovala mít v malém domku přepychové kanape. To bylo sice naprosto nepraktické, ale nikdo jiný jej neměl. Po prosincové stávce roku 1920 však Rězka „prozřela“ a začala horlivě vyznávat socialistické/komunistické myšlenky a kanape se zbavila a angažovala se v ženské organizaci.

¹¹⁶ Tamtéž, sv. 30, inv. č. 941.

¹¹⁷ Ant. Zápotocký: *Rudá záře nad Kladnem. Mladá fronta*, roč. 7., č. 243, 14. říjen 1951, s. 11.

Akci k získání *Fučíkova odznaku* vyhlásil Ústřední výbor Československého svazu mládeže v říjnu 1949. Slovenskou obdobou této akce byl *Odznak Petra Jilemnického*, přičemž existovali i nositelé obou ocenění.

Aby bylo dosaženo ideologického cíle, byl seznam literatury, ze kterého si mohl čtenář vybírat, sestaven velice pečlivě. Začínající *Fučíkovec* musel přečíst jedenáct knih, přičemž dvě musely být odborného zaměření z oblasti, které se chtěl čtenář ve svém zaměstnání věnovat (akce byla totiž zaměřena hlavně na studenty), tři musely být knihy politické (např. *Klement Gottwald mládeži*), dvě knihy beletristické (např. Jiráskovo *Proti všem* nebo *Reportáž psaná na oprátce*), jedna próza sovětská (např. *Jak se kalila ocel* od Nikolaje Ostrovského) a dvě básnická díla (např. Bezručovy *Slezské písně*). Další podmínkou bylo shlédnutí pěti filmů, přičemž tři musely být sovětské (např. *Daleko od Moskvy*) a dva československé (případně z jiných komunistických států).

V průběhu let se seznam literatury doplňoval, a tak tam mohla být roku 1951 zařazena i *Rudá záře nad Kladnem* nebo *Mládí Klementa Gottwalda* od Františka Nečásky (1913–1968).¹¹⁸

---

¹¹⁸ BAUER, Michal. *Ideologie a paměť*. Jinočany: H & H 2003, s. 186–189 a 196.

2 Dramatizace dělnické trilogie

Než přejdeme k popisu vybraných divadelních adaptací Zápotockého románové trilogie, je nutno nastínit kontext, ve kterém byly uvedeny. Směr dalšího směřování československého divadla po druhé světové válce byl nastíněn již v roce 1945, kdy Ministerstvo kultury a národní osvěty zrušilo všechna povolení na provozování soukromých scén a zabavilo divadelní budovy. Pro vytvoření norem, podle kterých se měla řídit první poválečná divadelní sezona, byla ministerstvem pověřena Divadelní rada v čele s Miroslavem Kouřilem (1911–1984) a Jaroslavem Průchou. Podle nařízení Divadelní rady směly divadla provozovat pouze právnické osoby.¹¹⁹

Zásadní vliv na československou divadelní scénu měl tzv. *Divadelní zákon*. O jeho přijetí se jednalo od 30. září 1946 do února 1948. Kvůli neshodám komunistických a nekomunistických poslanců však k jeho vytvoření nedošlo. Nekomunistickým poslancům se nelíbil návrh komunistů na vytvoření Dramaturgické a divadelní rady a Divadelní propagační komise, které měly mít pod dohledem divadelní repertoár. Komunisté byli zase proti návrhu ministra školství Jaroslava Stránského (1884–1973), jehož verze *Divadelního zákona* umožňovala existenci soukromých divadel.¹²⁰

Zákon byl nakonec přijat až po únorovém puči 20. března 1948 jako zákon č. 32/1948 Sb. Jednalo se o vůbec první zákon, který byl přijat po únoru 1948.¹²¹ Přijetím této normy bylo zakázáno provozování soukromých divadelních scén mimo ochotnické divadlo.¹²² Tímto bylo docíleno toho, že divadlo pod státním dohledem mělo přispívat k výchově socialistické společnosti.

---

¹¹⁹ KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948–1950*. Praha: Libri 2004, s. 40–41.

¹²⁰ Srov. RAUCHOVÁ, Jitka. *Spoutané divadlo*. České Budějovice: Společnost pro kulturní dějiny 2011, s. 92–102 a KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura*, s. 41.

¹²¹ Argumenty pro přijetí zákona se na základě stenoprotokolů pokusila vyhodnotit M. Klusoňová v: KLUSOŇOVÁ, Markéta. *Divadelní zákon z r. 1948*, v: VOJÁČEK, Ladislav – TAUCHEN, Jaromír (eds.). *I. česko-slovenské setkání doktorských studentů a postdoktorandů oboru právní historie a římského práva: sborník příspěvků z konference*. Brno: Masarykova univerzita 2013, s. 158–168.

¹²² KNAPÍK, Jiří – FRANC, Martin a kol. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967. Svazek I. A–O*. Praha: Academia 2011, s. 258. Znění zákona je otištěno v: JANSKÝ, Emanuel. *Divadelní zatva 1948. Sborník dokumentů o novém čs. divadle*. Praha: Umění lidu 1948, s. 9–17.

2.1 Přehled dramatizací

Dramatizace se postupně dočkaly všechny díly dělnické trilogie. Největší ohlas měl první díl (*Vstanou noví bojovníci*), který byl hrán na několika českých scénách a vidět jej mohli i slovenští diváci. Dramatizace zbylých dvou románů měla spíše, dle dochovaných pramenů, oblastní charakter.

Román *Vstanou noví bojovníci* se dramatizace dočkal krátce po svém vydání. Diváci jej mohli poprvé shlédnout v rámci II. filmového festivalu pracujících (dále pouze II. FFP) v Gottwaldově v podání tamního Divadla pracujících. Za gottwaldovským divadlem ale nezůstalo pozadu ani Národní divadlo v Praze, které hru uvedlo již v prosinci 1949 (čili čtyři měsíce po gottwaldovské premiéře). Později se dramatizace hrála v mnohých českých divadlech, dokonce ji mohli shlédnout i slovenští diváci Nové scény v Bratislavě.

Z dostupných pramenů vyplývá, že vznikla řada adaptací románu *Vstanou noví bojovníci*. První adaptaci napsal Jaroslav Nezval. Podle této adaptace zpočátku hrála všechna československá divadla. V roce 1955 Nezval svůj text upravil pro potřeby menších scén. Tato verze se hrála v ochotnických divadlech do roku 1961, kdy „zájem o ni utichl“. Ve stejné době jako Nezvalův text vznikla dramatizace Luboše Pistoria (1924–1997), která se hrála pouze v jeho divadle J. K. Tyla v Plzni.¹²³

Pistoriova úprava Nezvalovy dramatizace měla v plzeňském divadle premiéru 13. května 1950. Režie byla svěřena Zdeňku Hofbauerovi (1911–1953), scénou a kostýmy vytvořil Antonín Calta (1919–1977). V hlavní roli Budečského mohli diváci spatřit Josefa Patočku (1914–1998). Jeho ženu Barboru hrála Libuše Svobodová. Manžele Kolmistrovi ztvárnili Jiří Kostka (1910–1985) a Marie Grygarová. Role Valdeka se zhostil Josef Benátský (1900–1970) a strážmistra Šefla si zahrál Zdeněk Kryžánek (1920–1975). Podle přehledu představení se adaptace odehrála celkem osmnáctkrát (včetně předpremiéry a premiéry). Dění pravděpodobně proběhla 30. listopadu 1950.¹²⁴

Když po letech J. Nezval vzpomínal, jak vznikala adaptace „bojovníků“, uvedl, že první verze adaptace byla poslána předsedovi vlády Zápotockému, který ji vrátil s tím, že se nepovedla. U druhé verze byl shovívavější a měl autora podpořit slovy: „Zkuste to!“¹²⁵

Dne 25. února 1950 se Nezvalova adaptace v překladu Marie Bancíkové (1913–1962) objevila na jevišti Státního divadla Bratislava. Režie se ujal Drahoš Želenský,¹²⁶ scénou navrhl Vlado Hazucha.¹²⁷ V hlavních rolích Budečských se zde představili Ladislav Chudík (1924–2015) a Emília Lokvencová (1926–2007). Kolmistra si zahrál František Dibarbora (1916–1987) a jeho ženu Olga Vronská (1920–

¹²³ NA, f. Marie Zápotocká, kart. 6, sign. 51, list 1–3.

¹²⁴ Archiv Divadla Josefa Kajetána Tyla, Materiály k představení *Vstanou noví bojovníci*. Zdeněk Kryžánek si roli Šefla zopakoval ve Weissově filmové adaptaci, o které píše níže. Weiss se plzeňským představením pravděpodobně inspiroval (byť to ve svých pamětech nezmiňuje), když do filmu zakomponoval smrt Kolmistra, kterou do divadelní adaptace vložil L. Pistorius. Za materiály děkuji Milanu Christovi z Archivu DJKT.

¹²⁵ Jak vstali noví bojovníci na jevišti. *Lidová demokracie*, roč. 27, č. 114, 15. květen 1971, s. 5.

¹²⁶ Drahoš Želenský (1896–1959), původním jménem Karel Drápal, pocházel z Prahy, ale od roku 1929 působil na Slovensku. Předtím byl v letech 1913–1929 členem několika českých souborů. Od roku 1931 byl členem Národního divadla na Slovensku, kde setrval až do roku 1951. Poté působil v divadle v Ostravě a v Národním divadle v Praze. V roce 1959 odešel do důchodu. Více viz: BLECH, Richard – KUDOLÁNIOVÁ, Ľubica – NELLY, Štúrová – ŽILÁKOVÁ, Milota (edd.). *Encyklopédia dramatických umení Slovenska M–Ž*. Bratislava: Veda 1990, s. 589–590.

¹²⁷ Vladimír Hazucha (*1923) působil na řadě technických postů ve slovenském národním divadle od roku 1946. Jako vedoucí techniků Laterny Magiky se zúčastnil světové výstavy v Bruselu (1958). Publikoval studie o technické scénografii v časopisech *Acta scenografica* a *Prolegomena scénografické encyklopedie*. Více viz: TÍŽ. *Encyklopédia dramatických umení Slovenska A–L*. Bratislava: Veda 1989, s. 448.

2002). Zápornou roli Valdeka si zahrál Alojz Kramár (1916–1985).¹²⁸ Strážmistra Šefla ztvárnil Stanislav Langer (1887–1967).¹²⁹

V roce 1971 napsal Vítězslav Vejražka pro Národní divadlo v Praze novou adaptaci. Inscenaci podle Vejražkova scénáře uvedlo 14. května 1971 Divadlo J. Průchy v Kladně k 50. výročí založení KSČ.¹³⁰ Režie se zde ujal Václav Špidla a hlavní roli Budečského zahrál Miroslav Preus.¹³¹ Ve stejné době uvedlo Východočeské divadlo v Pardubicích adaptaci režiséra Zdeňka Bittla (1908–2001).¹³² Nedatovaná je adaptace Vladimíra Dvorského, která se skládala ze třech jednání a šestnácti obrazů, která přesně kopíruje románovou předlohu, vynechává pouze kapitoly 2–3.¹³³

Dramatizace druhého románu dělnické trilogie *Bouřlivý rok 1905* pocházela opět z pera J. Nezvala a hrála se minimálně v Brně a v Opavě.¹³⁴ Opavská inscenace *Bouřlivého roku* v podání souboru Divadla Zdeňka Nejedlého byla uvedena v rámci Divadelní žatvy a jakožto jedna z oceněných inscenací byla 30. dubna 1952 uvedena v Národním divadle.¹³⁵

Rudá záře nad Kladnem se roku 1954 měla podívat na prkna Státního divadla v Brně (dnes Národní divadlo Brno).¹³⁶ Nakonec však adaptace posledního románu dělnické trilogie v Brně uvedena nebyla.¹³⁷

---

¹²⁸ Alojz Kramár byl strýcem otce Maroše Kramára (*1959), Jána (za tuto informaci děkuji pracovníci Archivu Slovenského národního divadla Silvii Kaprálikové).

¹²⁹ Archiv Slovenského národního divadla (dále pouze ASND), *Vstanou noví bojovníci*, 1950.

¹³⁰ Divadlo zaniklo v roce 1994, kdy se rozdělilo na Střeďočeské divadlo Kladno a Městské divadlo Mladá Boleslav.

¹³¹ NA, f. Marie Zápotocká, kart. 6, sign. 51, list 1–3.

¹³² Divadelní archiv Národního divadla (dále pouze DAND), Listinný a fotografický fond inscenací, inv. č. 1268c. Výstřižek z: *Svobodné slovo*, 6. května 1971 (*Vstanou noví bojovníci*).

¹³³ LA PNP, f. Zápotocký Antonín, kart. 2–3, inv. č. 35. U dramatizace V. Dvorského se mi nepodařilo zjistit, zda byla někde uvedena.

¹³⁴ NA, f. Ministerstvo kultury, kart. 175, inv. č. 260.

¹³⁵ DAND, Listinný a fotografický fond inscenací, inv. č. 2–285.

¹³⁶ NA, f. Ministerstvo kultury, kart. 175, inv. č. 260.

¹³⁷ DUFKOVÁ, Eugenie – SRBA, Bořivoj (eds.). *Postavy brněnského jeviště: umělci Národního, Zemského a Státního divadla v Brně II, 1884–1989*, Brno: Státní divadlo 1989, s. 741.

2.2 Dramatizace „bojovníků“ v podání Divadla pracujících v Gottwaldově

Inscenace dle předlohy románu předsedy vlády se přirozeně neobešla bez řádné přípravy, a proto 9. června 1949 zaslal Josef Mach z gottwaldovského divadla scénář k představení *Vstanou noví bojovníci* samotnému autoru předlohy. Mach v příloženém dopisu sděluje, že jej soubor chce odehrát na II. FFP, který se měl konat ve dnech 13.–21. srpna v Gottwaldově. Aby bylo dosaženo co největší autenticity představení, vyrazil soubor i do Zákolan, kde si prohlédl místa, ve kterých se odehrával děj Zápotockého románu.¹³⁸

Hra byla poprvé uvedena na II. FFP a zároveň také zahájila pátou sezonu (1949/1950) Dělnického divadla pracujících v Gottwaldově.¹³⁹

Po premiéře na FFP gottwaldovští divadelníci představili Nezvalovu hru ve druhém ročníku festivalu Divadelní žatva. Mimo soutěž ji pak pražskému publiku opět představili v polovině listopadu v Divadle na Vinohradech. Dramatizace byla autorem článku periodika *Práce* prohlášena za „největší událost našeho současného divadelnictví“.¹⁴⁰

Gottwaldovský divadelní soubor se stal jakousi „avantgardou“ socialistického realismu. Deník *Práce* vyzdvihl zápal, s jakým se herci z Divadla pracujících chopili svých rolí. Údajně měl každý z herců napsat celý životopis své postavy. Příkladem šel i ředitel divadla Jiří Dalík (1910–2008), který se ke II. všeodborovému sjezdu zavázal napsat detektivku s „novou tematikou“.¹⁴¹

2.2.1 Vstanou noví bojovníci na II. filmovém festivalu pracujících

II. FFP¹⁴² v roce 1949 proběhl jako součást Mezinárodního filmového festivalu v Mariánských Lázních (dále pouze MFF v Mariánských Lázních) v pěti městech: v Plzni (5.–11. srpna), Mostě (10.–17. srpna), Ostravě (12.–21. srpna), Bratislavě (14.–21. srpna) a v Gottwaldově (13.–21. srpna). Program festivalu nebyl ve všech městech, kde probíhal, stejný. Pouze tři filmy se promítaly na všech místech (jednalo se o filmy *Setkání na Labi*, *Píd' země* a *Rodná země*). V českých městech získal hlavní cenu film *Stalin-gradská bitva*, v Bratislavě pak *Setkání na Labi*. Dohromady mělo festival navštívit 242 300 diváků.¹⁴³

Záštitu nad festivalem poskytla Marie Zápotocká (1980–1981), manželka předsedy vlády. Na festivalu bylo mimo jiné možno shlédnout vítězné snímky z předcházejícího MFF v Mariánských Lázních. Zároveň mohli účastníci festivalu navštívit výstavu obrazů nazvanou *Galerie pracujících*. Součástí festivalu byla různá vystoupení filharmonie, představení divadelní adaptace románu *Botostroj* a v neposlední řadě již zmíněná adaptace románu A. Zápotockého *Vstanou noví bojovníci*.¹⁴⁴

Právě v průběhu FFP v Gottwaldově byla poprvé uvedena dramatizace románu *Vstanou noví bojovníci* ve zpracování J. Nezvala¹⁴⁵ a provedení Divadla pracujících v Gottwaldově. Premiéra

¹³⁸ Tamtéž, kart. 1, inv. č. 5–8.

¹³⁹ TRNČÁKOVÁ, Kristýna Alexandra. *Založení Divadla pracujících v Gottwaldově*. Brno 2013, s. 40. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce prof. PhDr. Jaroslav Vaculík, CSc.

¹⁴⁰ *Práce*, roč. 5, č. 266, 13. listopad 1949, s. 7.

¹⁴¹ Gottwaldovští v Praze. *Práce*, roč. 5, č. 264, 11. listopad 1949, s. 7.

¹⁴² První FFP se konal v Gottwaldově od 28. července do 3. srpna 1948.

¹⁴³ TUNYS, Ladislav. *Třicet ročníků Filmového festivalu pracujících*. Praha: Ústřední půjčovna filmů 1979, s. 11. L. Tunys uvádí jako datum II. FFP 15.–21. srpna 1949. To je pravděpodobně překlep, poněvadž dobové noviny zasazují konání festivalu do dnů 13.–21. srpna. Přikláním se tedy k datu, které deklaruje tisk, a proto v textu uvádím pouze toto jediné datum, abych neuvedl čtenáře v omyl.

¹⁴⁴ II. filmový festival v Gottwaldově. *Lidová demokracie*, roč. 5, č. 187, 12. srpen 1949, s. 3.

¹⁴⁵ Jaroslav Nezval se narodil 1. února 1924 v Jemnici (u Třebíče). Jeho prvním významnějším působištem bylo Divadlo pracujících v Gottwaldově v letech 1948–1950, kde pracoval jako dramaturg. Nezvalovou dramatickou prvotinou byla hra *Stanice*, která byla uvedena v Brně. Zabýval se i beletristickou tvorbou, ale největší ohlas měly jeho adaptace Zápotockého románů *Vstanou noví bojovníci* a *Bouřlivý rok 1905*. V letech 1950–1951 působil jako dramaturg Státního divadla Brno. Více viz: DUFKOVÁ, Eugenie – SRBA, Bořivoj (eds.). *Postavy brněnského jeviště: umělci Národního, Zemského a Státního divadla v Brně II*, s. 741.

adaptace se konala v úterý 16. srpna 1949. Režie se ujal J. Dalík,¹⁴⁶ scénu vytvořil M. Tomek.¹⁴⁷ Hlavní úlohu (Ladislava Budečského) ztvárnil Josef Langmiller (1923–2006). Postavu dědy Kolmistra si zahrál Jaroslav Kocián. Role Kolmistrovky choti se ujala Miroslava Malecká,¹⁴⁸ která dle kritika Bohumíra Macáka (1909–1989) místy trochu přehrávala.

B. Macák adaptaci označil za hru, která je „*otřesná svou reálnou pravdivostí*“. Podle něj se jednalo o skvělé dílo napsané v duchu socialistického realismu. Vyzdvihoval jak znázornění jednotlivých společenských tříd, tak i diferenciaci uvnitř těchto tříd samotných.

Krátce po představení proběhla diskuse, na které ředitel Státního dělnického divadla v Dimitrovu (v současnosti se město opět jmenuje Pernik, v letech 1949–1962 neslo jméno významného bulharského komunisty Georgije Dimitrova) v Bulharsku slíbil, že hru přeloží a nacvičí s tamním souborem.¹⁴⁹ Hra byla v Dimitrovu skutečně uvedena již 25. března 1950 podle překladu a nastudování Petko Širakova. Ten měl s českými hrami již zkušenosti, poněvadž v předchozím roce uvedl v Bulharsku hru *Botostroj*. Bulharské premiéry „bojovníků“ se zúčastnili čs. velvyslanec Ladislav Šimovič (1915–2010), představitelé bulharsko-československé vzájemnosti a další. Hra měla být přijata vše, a dokonce měla být uvedena i v bulharském Národním divadle v hlavním městě Sofii.¹⁵⁰

Antonín Zápotocký, společně se svou ženou, hru spatřil o pár dní později. Do Gottwaldova dorazili letadlem a hru shlédli v pátek 19. srpna.¹⁵¹

V závěrečném dni festivalu (v neděli 21. srpna) přečetl herec gottwaldovského divadla Jiří Adamíra (který si v Nezvalově hře zahrál roli strážmistra Šefla) jména oceněných, které vybrala dělnická porota skládající se z 1 600 členů. Předseda vlády A. Zápotocký po krátkém proslovu předal ceny vítězným snímkům a tvůrcům.¹⁵²

2.2.2 Divadelní žatva a uvedení adaptace *Vstanou noví bojovníci*

Jako platforma pro zhodnocení výsledků práce mimopražských divadel vznikla přehlídka pojmenovaná jako Divadelní žatva. Soubory, které se přehlídky zúčastnily se představily na prknech pražských scén Divadla Umění lidu (dnes Hudební divadlo Karlín) a Divadle mladých pionýrů (již neexistuje). První ročník této přehlídky se konal v roce 1948. Soutěže, kterou iniciovalo ministerstvo informací, se měly účastnit jak české, tak slovenské soubory. Kromě zhodnocení práce jednotlivých souborů se zde měly vytyčit úkoly pro následující roky.¹⁵³

¹⁴⁶ Jiří Dalík si režii této inscenace zopakoval v roce 1960, kdy byla uvedena dramaturgie J. Nezvala v Divadle Vítězslava Nezvala v Karlových Varech. Premiéra se konala 7. května a hlavní roli ztvárnil Luboš Polách.

¹⁴⁷ Miloš Tomek (1921–1974) nastoupil jako scénograf do Státního divadla Brno (dále pouze SD Brno) v roce 1950. Svou první scénu zde vytvořil pro hru *Můj syn* od maďarského autora Sándora Gergelyho (1896–1966). V průběhu svého působení v divadle navrhoval řadu výprav pro činohru i operu. V roce 1962 ukončil spolupráci s SD Brno a působil v několika dalších divadlech. V roce 1954 mu byla udělena Státní cena Klementa Gottwalda a roku 1972 byl jmenován zasloužilým umělcem. Více viz: DUFKOVÁ, Eugénie – SRBA, Bořivoj (eds.). *Postavy brněnského jeviště: umělci Národního, Zemského a Státního divadla v Brně I*, s. 107–108.

¹⁴⁸ Miroslava Malecká (*1923) před druhou světovou válkou působila v ochotnickém divadle v Praze. V této době brala soukromé hodiny u Rudolfa Deyla ml. (1912–1967). Za Protektorátu působila v ilegálním divadelním spolku Obratník. Po válce hrála v Divadle mladých pionýrů, ale hned v roce 1949 se přesunula do Divadla pracujících. Na počátku 60. let získala angažmá v olomouckém divadle Oldřicha Stibora. Zde v roce 1977 podepsala Anti-chartu. Po sametové revoluci se přestěhovala zpátky do Prahy. Více o M. Malecké viz: <https://www.pametna-roda.cz/cs/malecka-svobodova-miroslava-1923> (citováno dne 2.3.2021).

¹⁴⁹ Slavná premiéra v Gottwaldově. *Lidové noviny*, roč. 57, č. 194, 20. srpen 1949, s. 5.

¹⁵⁰ Vstanou noví bojovníci v Dimitrovu. *Práce*, roč. 6, č. 74, s. 5.

¹⁵¹ Předseda vlády v Gottwaldově. *Mladá fronta*, roč. 57, č. 194, 20. srpen 1949, s. 2.

¹⁵² Ceny filmového festivalu v Gottwaldově. *Lidová demokracie*, roč. 5, č. 196, 23. srpen 1949, s. 4.

¹⁵³ Srov. KNAPÍK, Jiří – FRANC, Martin a kol. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*, s. 260–261 a JANSKÝ, Emanuel. *Divadelní žatva 1948*, s. 23 a 28.

Texty zde uvedených her vycházely v letech 1949–1951 v nakladatelství *Umění lidu* jako součást edice *Sešity Divadelní žatvy* (později označována pouze jako *Divadelní žatva*).¹⁵⁴ Tuto edici v roce 1951 (edici vydávalo do roku 1952) převzalo nakladatelství *Osvěta*, které v ní vydávalo i díla zahraničních autorů nebo dramaturgie některých románů (např. Jiráskovy *Mezi proudy*). Redakci této edice měl na starost Miloslav Bureš (1909–1968).¹⁵⁵

Představení hodnotila porota složená z osmi porotců a pěti náhradníků, kteří se voleb účastnili v nepřítomnosti některého z členů. Členy poroty a náhradníky jmenoval ministr informací (v této době tuto funkci zastával Václav Kopecký), který se mohl zúčastnit jednání poroty (toto privilegium měl i ministr školství a osvěty, vedoucí divadelního oddělení a vedoucí 8. odboru ministerstva informací).

Porota byla usnášeníschopná v počtu pěti členů. K usnesení docházelo prostou většinou hlasů, pokud došlo k rovnosti hlasů, zvítězil návrh, pro který hlasoval předseda poroty.

Podle návrhu uděloval ministr informací tři ceny – zlatá plaketa, stříbrná plaketa, bronzová plaketa v těchto kategoriích:

- 1) Soubory stálých divadel
- 2) Soubory divadel oblastních i ambulantních
- 3) Soubory divadel pro mládež
- 4) Režiséři jako jednotlivci
- 5) Jevištní výtvarníci jako jednotlivci
- 6) Herci jako jednotlivci
- 7) Herečky jako jednotlivci

Vítězům, kteří obdrželi první cenu, udělil ministr informací titul Laureát divadelní žatvy a peněžitou odměnu padesát tisíc korun pro soubory a deset tisíc korun pro jednotlivce. Soutěžním souborům se proplácely cestovní náklady a ubytování. Nárok na honorář za zkoušky a vystoupení na soutěži však neměly.

Porotci jednotlivá vystoupení bodovali do předepsaných tabulek, které poté odevzdávali k vyhodnocení. Při hodnocení jednotlivých souborů měli přihlídnout k práci souboru na domácí scéně. Přítomnost porotců na představeních se zaznamenávala na prezenční listinu, kam se musel každý porotce podepsat při příchodu i odchodu z představení. Posudek porotce, který celé představení neshlédl, byl neplatný.

Porotcům (a náhradníkům, kteří porotce případně zastupovali) byly proplaceny výlohy a udělena odměna, jejíž výši stanovil ministr informací.¹⁵⁶

2.2.3 Druhý ročník Divadelní žatvy a představení „bojovníků“

Druhý ročník divadelní soutěže, kde vystoupil i soubor Divadla pracujících z Gottwaldova s inscenací *Vstanou noví bojovníci*, se konal ve dnech 15. září–5. listopadu 1949.¹⁵⁷ Za porotní stůl v oboru činohry, lidové hry se zpěvy a tanci a dětského divadla zasedl elektrotechnik Pavel Gejdoš z Tatravitu na Slovensku, divadelní referentka Katka Hrabovská z Bratislavy, zaměstnanec Dopravních podniků hl. m. Prahy Josef Mladějovský, kritici Erik Adolf Saudek (1904–1963) a Josef Träger (1904–1971).

¹⁵⁴ PŘIBÁŇ, Michal. *Česká literární nakladatelství 1949–1989*. Praha: Academia 2014, s. 509.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 381 a 383.

¹⁵⁶ NA, f. Ministerstvo informací, kart. 244, inv. č. 595. Pravidla festivalu jsou dostupná i v: JANSKÝ, Emanuel. *Divadelní žatva 1948*, s. 36–38.

¹⁵⁷ KNAPÍK, Jiří – FRANC, Martin a kol. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*, s. 261.

Těchto pět porotců mělo případně k dispozici tři náhradníky. Operu a balet hodnotilo další sedmero porotců (kteří měli k dispozici pět náhradníků).¹⁵⁸

V tomto ročníku v oblasti činohry, vedle dramatisace *Vstanou noví bojovníci*, soutěžily hry jako např. *Parta brusiče Karhana*, kterou uvedlo divadlo D 49 v režii E. F. Buriana (hru mohli diváci shlédnout i v provedení Krajského oblastního divadla v Plzni), *Mordová rokle*, kterou představilo Realistické divadlo v Praze, *Kozie mlieko* v podání Slovenského divadla v Prešově, Vítězné soubory Československého svazu mládeže divákům předvedli hru *Brigádník Ivánek* atd.

Vedle těchto proletářských her byly uvedeny i klasické kusy jako např. *Maryša* ztvárněná souborem Národního divadla nebo *Strakonický dudák*, kterého zahrál soubor Krajského oblastního divadla v Českých Budějovicích. Objevily se i hry ruských autorů jako např. drama *Matka* od M. Gorkého, kterou divákům přiblížilo Městské divadlo mladých v Brně.¹⁵⁹

Titul Laureát divadelní žatvy byl udělen režiséru E. F. Burianovi (1904–1959) za jeho zpracování *Party brusiče Karhana*. První cenu v kategorii stálých divadel získalo Národní divadlo za hru *Maryša* od bratří Mrštíků. *Mordová rokle* v podání Realistického divadla získalo druhou cenu v této kategorii.

První cenu v kategorii oblastních divadel získalo Divadlo pracujících v Gottwaldově za hru *Vstanou noví bojovníci*. Tato inscenace si odnesla ještě druhou cenu v kategorii výtvarníků, kterou získal Miloš Tomek. Při udělování Cen umění lidu obdržel autor dramatisace J. Nezval čestné uznání.¹⁶⁰

Druhý ročník Divadelní žatvy byl hodnocen velmi pozitivně. Ministr informací a osvěty V. Kopecný (1897–1961) při vyhlášení cen pronesl: „*Naplňuje nás velkou radostí, že žeň uplynulého roku je tak bohatá. Ukazuje se stále určitěji, jak ideovost, prostupující hlouběji a hlouběji uměleckou divadelní práci, způsobuje obrovské zvýšení celkové její úrovně. V prvním ročníku Divadelní žatvy vyslovili jsme naději, že naše divadelnictví půjde cestou socialistického realismu. Výsledky letošní soutěže ukazují, jak poctivě se naše divadlo na tuto cestu již dalo. Spolu s tímto zjištěním vidíme radostný výhled do třetího ročníku Divadelní žatvy, který ať nám přinese plody umělecké práce, dokládající nové její rozvíjení ke kulturnímu prospěchu a obohacení života našeho pracujícího lidu.*“

Ministr školství Zdeněk Nejedlý (1878–1962) si zase pochvaloval spojení divadla na venkově s Prahou a propojování jednotlivých žánrů.¹⁶¹ Člen poroty a divadelní referent deníku *Práce* J. Träger chválil výsledky žatvy i z toho důvodu, že se měly smazat rozdíly mezi českými a slovenskými divadly.¹⁶²

Porota při vyhlášení cen své rozhodnutí vždy krátce vysvětlila. Tak např. vítězné představení Národního divadla *Maryša* bylo oceněno za to, jak v představení dokázal soubor zobrazit, jak peníze ničí charakter člověka. Gottwaldovské divadlo bylo zase oceněno za svou celkovou práci v kraji.¹⁶³

Všechny oceněné soubory se měly prezentovat svým vystoupením v pražských divadlech. Představení probíhala od 26. listopadu do 15. prosince, kdy Slovenské komorní divadlo v Turčianském Martině sehrála hru *Kubo* od Jozefa Hollého.¹⁶⁴

¹⁵⁸ MAŠEK, Václav–JANSKÝ, Emanuel. *Divadelní žatva 1949. Sborník dokumentů o novém čs. divadle*. Praha: Umění lidu 1950, s. 9 a 98.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 9–15 a 40.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 9, 10, 13, 15.

¹⁶¹ Jak byla hodnocena Divadelní žatva. *Práce*, roč. 5, č. 266, 13. listopad 1949, s. 9.

¹⁶² Slovenská divadla v letošní žatvě. Tamtéž.

¹⁶³ Jak byla hodnocena Divadelní žatva. Tamtéž.

¹⁶⁴ Kdy uvidí Praha první vítěze. Tamtéž.

2.2.4 Gottwaldovští v Praze

Národní podnik Svit a Jednotný národní výbor v Gottwaldově uspořádali v Praze ve dnech 11.–14. listopadu 1949 Dny soudobé kultury Gottwaldova. Touto cestou měla být pražskému dělnictvu prezentována kultura Gottwaldovského kraje.

První akcí bylo představení souboru Divadla pracujících, který 11. a 12. listopadu odehrál představení *Vstanou noví bojovníci* na prknech vinohradského divadla. Ještě předtím byla 11. listopadu odpoledne otevřena výstava obrazů z Výtvarné galerie pracujících v Gottwaldově, která byla umístěna v Domě služby (dnes Baťův palác) na Václavském náměstí.¹⁶⁵

Večer 11. listopadu byla ve vinohradském divadle odehrána pražská premiéra hry *Vstanou noví bojovníci*. Premiéry se zúčastnil jak autor románové předlohy, tak členové vlády, parlamentu, různí představitelé kulturního i politického života a „nejlepší úderníci Pražského kraje“. Premiéra měla být odměněna bouřlivým potleskem.¹⁶⁶

V neděli 13. listopadu měla mládež z Gottwaldova vystoupení v Divadle na Vinohradech. Na závěr akce mělo 14. listopadu proběhnout promítání filmů s tematikou budování Gottwaldova v Kině mladých. Po promítání měla proběhnout diskuse.¹⁶⁷

---

¹⁶⁵ Gottwaldovští přijedou do Prahy. *Práce*, roč. 5, č. 259, 5. listopad 1949, s. 5.

¹⁶⁶ *Práce*, roč. 5, č. 265, 12. listopad 1949, s. 1.

¹⁶⁷ Gottwaldovští přijedou do Prahy. *Práce*, roč. 5, č. 259, 5. listopad 1949, s. 5.

2.3 Dramatizace románu *Vstanou noví bojovníci* v Národním divadle

Na prknech Národního divadla (dále pouze ND) byla hra *Vstanou noví bojovníci* uvedena celkem čtyřikrát. Poprvé byla uvedena jako nová hra v režii J. Průchy u příležitosti II. všeodborového sjezdu, druhého uvedení se inscenace ve stejném provedení dočkala v roce 1955, třetí uvedení proběhlo na oslavu vzniku KSČ v roce 1971 a poslední představení mělo připomenout nedožití devadesátiny A. Zápotockého roku 1974. Obě uvedení v režii Miloslava Stehlíka.

Vedle „bojovníků“, v době jejich prvního uvedení (1949–1952), se v ND hrály hry jako např. *Veliká tavba* od Ladislava Bublíka (1924–1988) a Milana Fialy nebo třeba *Moskevský charakter* od sovětského autora Anatolije Sofronova (1911–1990). Z klasických kusů se hrálo např. *Zkrocení zlé ženy* nebo *Strakonický dudák*.

Při třetím a čtvrtém uvedení „bojovníků“ se na jevišti ND v období normalizace hrály hry jako třeba *Naši furianti* nebo *Jindřich V.*¹⁶⁸

2.3.1 První uvedení inscenace

Československé divadelní a literární jednatelství¹⁶⁹ udělilo ND povolení k inscenování hry *Vstanou noví bojovníci* od 1. září 1949 do 31. srpna 1952. Podle ujednání měla premiéra proběhnout nejpozději do 31. prosince 1949. ND se jednatelství zavázalo platit 10 % z hrubé tržby, kterou získá za vstupné z každé inscenace.

Podle ujednání nesměla být hra nijak pozměněna, poněvadž divadlo dílo nezakoupilo, nýbrž si jej pouze zapůjčilo. Pokud by nedošlo k premiéře ve stanoveném termínu, mělo divadlo zaplatit pokutu ve výši deseti tisíc korun.

Dne 29. září 1949 byl scénář inscenace předložen k cenzuře ředitelství Ministerstva národní bezpečnosti. Dne 11. října byl scénograf Vlastislav Hofman pověřen vypracováním návrhů dekorací a kostýmů a 18. listopadu byl potvrzen rozpočet na výpravu hry.

Režie se ujal J. Průcha,¹⁷⁰ scéna byla navržena V. Hofmanem¹⁷¹ a scénář pocházel z pera J. Nezvala. Hlavní postavy Ladislava Budečského se ujal Ladislav Pešek (1906–1986) a Marie Burešová (1907–1972) účinkovala v roli jeho ženy Barbory. Dalších úloh se ujali např. Zdeněk Štěpánek (1896–1968) jako vachmajstr Šefl, Zdenka Baldová (1885–1958) jako žena dědy Kolmistra či František Roland

¹⁶⁸ Online archiv Národního divadla (dále pouze OAND): <http://archiv.narodni-divadlo.cz/sezony> (citováno dne 16.3.2021).

¹⁶⁹ Vzniklo v dubnu 1949 sloučením divadelních a literárních společností. Zajišťovalo autorská práva dramatickým inscenacím a vydávání literárních děl.

¹⁷⁰ Jaroslav Průcha (1898–1963) byl režisérem a hercem ND, který zde působil od září 1931 až do své smrti. Původně se v Plzni vyučil lakýrníkem, ale pracoval ve Škodových závodech. Od roku 1918 sloužil jako voják v první světové válce. Od roku 1920 byl členem divadelní společnosti J. O. Martina. V roce 1924 získal angažmá v kladenském divadle a od roku 1928 působil ve Východočeském divadle. Krátce působil i v Osvobozeném divadle, ze kterého odešel do divadla v Olomouci. Od poloviny roku 1930 působil v SD Brno, odkud šel v září následujícího roku do ND. Za svůj život ztvárnil mnoho filmových (např. ve filmech *Cesta do hlubin študákovy duše*, *Rudá záře nad Kladnem* aj.) i divadelních (např. Tulák ve hře *Ze života hmyzu*, Martin Kabát v představení *Hrátky s čertem* aj.). Svým režisérským a hereckým projevem měl patřit k základním hodnotám české divadelní kultury 20. stol. Více viz: PROCHÁZKA, Vladimír a kol. *Národní divadlo a jeho předchůdci*. Praha: Academia 1988, s. 393–394.

¹⁷¹ Vlastislav Hofman (1884–1964) studoval v letech 1902–1907 architekturu na ČVUT v Praze. Své poznatky a názory na umění publikoval např. v časopisech *Volné směry*, *Jeviště* aj. V průběhu života vytvořil přes čtyři sta výprav (hlavně pro ND a Státní divadlo v Brně). Ke scénám si navrhoval i kostýmy. Poprvé pro divadlo tvořil v roce 1919. V ND vytvořil scénu např. pro Sofoklova *Antigonu*, Čapkovu *Bílou nemoc*, tragédii *Macbeth* od W. Shakespeara aj. Jeho poslední prací pro ND byla v roce 1957 scéna pro inscenaci opery *Boleslav I.* (premiéra 8. března 1957) od Boleslava Vomáčky (1887–1965). Více viz: Tamtéž, s. 152–154.

(1888–1967) jako samotný Kolmistr. Menší role zde ztvárnili např. Miroslav Horníček (1918–2003), František Filipovský (1907–1993) nebo Luba Skořepová (1923–2016).

Mimo členy stálého souboru ND v inscenaci hráli také žáci Akademie múzických umění (Miloš Rozhoň, Bořík Procházka, Jaroslav Petruš, Mirek Vlček). Kvůli jejich účasti měly divadelní zkoušky probíhat mezi 12.–14. hodinou, aby nenarušovaly jejich výuku. V představení hráli i členové Dismanova souboru Radislav Nikodém, Ludmila Jandová, Václav Martinec a Jaroslav Oliverius.

Předpremiéra proběhla 10. prosince 1949, následujícího dne byla v ND odehrána premiéra k příležitosti konání II. všeodborového sjezdu, které se zúčastnil i prezident K. Gottwald s manželkou a autor předlohy A. Zápotocký. Od prosincové premiéry do derniéry 27. listopadu 1950 bylo uvedeno padesát tři repríz.¹⁷²

Kritika oceňovala, že inscenace nelíčí minulost jako „idylku“, ale jako boj dělnické třídy proti měšťanstvu. „Bojovníci“ byli v době uvedení první hrou o nedávné minulosti a byli řazeni ke Gorkého dramatu *Na dně* a románu *Matka*.¹⁷³

Ke Gorkého dílům byli „bojovníci“ přirovnáváni i v *Zemědělských novinách*. Recenzent Emanuel Janatý ocenil práci V. Hofmana a J. Průchy. Průchova režie měla být daleko dynamičtější než režie J. Dalíka, který inscenaci připravil s gottwaldovským souborem. L. Pešek si s postavou Budečského poradil skrze mírnou gestikulaci a lidskostí, se kterou postavu zahrál. Výrazná byla i postava strážmistra Šefla v podání Z. Štěpánka, který „propůjčil k proniknutí rakušáckého ledví všechnu bohatost svého charakteristického umění, jimž neobyčejně přesně vymezil dobu i zlobu, těch starých dobrých časů“.¹⁷⁴

Božena Wirthová také oceňovala výkon L. Peška, z jehož projevu vyzařovalo „ušlechtilé sebevědomí socialisty“. Role Budečského jím byla ztvárněna „ve vši hloubce a dokonalosti“. Pozastavila se i nad postavou dědy Kolmistra, kterého zahrál F. Roland. Ten podle Wirthové předvedl skvělý výkon. Jediná výtká byla na jeho „nepatrné pošilhávání po obecenstvu“. Výborný výkon měla předvést i Z. Baldová.¹⁷⁵

V. Martinec vzpomínal na důkladnou přípravu M. Horníčka, jenž ztvárnil postavu Slámy, který se měl v jedné scéně velice rozčílit. Na tuto scénu se měl Horníček pečlivě připravovat a celkově měl brát roli velmi vážně.¹⁷⁶

2.3.2 Druhé uvedení inscenace

ND se s Čs. divadelním a literárním jednatelstvím dohodlo o prodloužení povolení k inscenování hry *Vstanou noví bojovníci*. Povolení mělo trvat od 1. května do 31. července 1957. Obnovená premiéra byla uvedena 4. května 1955. Podmínky byly stejné jako u předchozí smlouvy.¹⁷⁷

V hereckém obsazení k výraznějším změnám nedošlo. Zcela jiné bylo pouze obsazení dětských postav. K přeobsazení dospělých rolí došlo pouze v případě Miroslava Doležala (1919–2009), který byl v roli správce Majera nahrazen Soběslavem Sejkem (1922–2004) a Z. Štěpánka, kterého v roli strážmistra Šefla nahradil Jaroslav Marvan (1901–1974).¹⁷⁸

Od premiéry do derniéry 19. prosince téhož roku byla inscenace uvedena desetkrát.¹⁷⁹

¹⁷² DAND, Listinný a fotografický fond inscenací, inv. č. 1268a.

¹⁷³ Tamtéž. Výstřížek z: *Mladá fronta*, 15. prosinec 1949 (První hra o starých „zlatých“ časech).

¹⁷⁴ Tamtéž. Výstřížek z: *Zemědělské noviny*, 13. prosinec 1949, s. 2 (Oslava dějin odborového hnutí v Národním divadle) a *Svobodné slovo*, 14. prosinec 1949 (Vstanou noví bojovníci v Národním divadle).

¹⁷⁵ Tamtéž. Výstřížek z: *Lidové noviny*, 16. prosinec 1949 (Bojovníci za proletářskou solidaritu).

¹⁷⁶ Rozhovor autora s Václavem Martincem uskutečněný 4. března 2021.

¹⁷⁷ DAND, Listinný a fotografický fond inscenací, inv. č. 1268b.

¹⁷⁸ Tamtéž, inv. č. 1268a.

¹⁷⁹ Tamtéž, inv. č. 1268b.

2.3.3 Třetí uvedení inscenace

Potřetí byla dramaturgie „bojovníků“ uvedena v dubnu 1971. Nehrála se však původní dramaturgie od J. Nezvala, ale nová od V. Vejražky.¹⁸⁰ Přestože ještě v únoru nebylo dojednáno povolení k inscenaci, které bylo potřeba získat od držitelky autorského práva M. Zápotocké, premiéra se uskutečnila už 30. května 1971.

Podle dohody ND s Divadelní a literární agenturou mělo divadlo platit 11 % z hrubého zisku za každé představení. Povolení hrát inscenaci platilo od 30. dubna 1971 do 30. dubna 1973. V roce 1973 však došlo k prodloužení povolení, které umožňovalo hrát inscenaci do 30. června 1974. ND teď ale mělo odvádět 13 % z hrubých zisků z každého představení.

Režie se ujal M. Stehlík,¹⁸¹ asistentku režie mu dělala Lída Engelová.¹⁸² Přípravou scény byl pověřen Květoslav Bubeník¹⁸³ a hudbu složil Ladislav Simon.¹⁸⁴

L. Engelová v roli asistentky režie musela psát hlášení o každé repríze, které nebyl přítomen režisér. Na hlavičkovém papíře s nadpisem „DŮVĚRNÉ“ musela zhodnotit „ideový dopad“ všech repríz. Engelová se však podle svých vzpomínek držela pouze technického průběhu představení.¹⁸⁵

Hlavní role (Budečského) se tentokrát ujal Josef Mixa (1926–2016). V roli jeho manželky se představila Libuše Havelková (1924–2017). Vedle nich mohli diváci na jevišti spatřit Stanislava Neumanna (1902–1975) a Jiřinu Šejbalovou (1905–1981) jako manžele Kolmistrovi. Byť jsou v divadelním programu premiéry z 30. dubna 1971 uvedeny role Kolmistrových bez alternace, z fotografií uložených v DAND vyplývá, že se v rolích střídali s F. Filipovským a Marií Vášovou (1911–1984). Filipovský

---

¹⁸⁰ Vítězslav Vejražka (1915–1973) byl herec a režisér, nositel Řádu práce a dalších ocenění. Po dokončení studia na pražské konzervatoři v roce 1937 působil v Ostravě, Brně, Praze a Zlíně. Od roku 1948 až do své smrti působil v činohře ND. Mnoho let zároveň vyučoval na pražské DAMU. Byl členem KSČ a v letech 1966–1970 dokonce i členem ÚV KSČ. Jeho divadelní projev byl velmi dynamický a temperamentní. Uměl výborně pracovat s mimikou a hlasem. Mezi jeho významné role patřil Petruccio v Shakespearově *Zkrocení zlé ženy* nebo třeba Sofoklův *Oidipus*. Jeho režijní práce vycházela z režijního herectví, jak jej třeba prosazoval i Z. Štěpánek. Více viz: PROCHÁZKA, Vladimír a kol. *Národní divadlo a jeho předchůdci*, 550–551. O spolupráci V. Vejražky s StB více viz: Vítězslav Vejražka. *Reflex*, roč. 25, č. 22, 29. květen 2014, s. 59–63.

¹⁸¹ Miloslav Stehlík (1916–1994) byl režisér, dramaturg a dramatik. Držitel Státní ceny a Řádu práce. Taktéž byl oceněn titulem Zasloužilý umělec. V ND působil v sezoně 1953/54 a poté opět v letech 1970–1976, kdy odešel do důchodu. Více viz: Tamtéž, s. 463–464. V případě, že v citované publikaci není uveden rok úmrtí, používám webový portál *Česká divadelní encyklopedie*, kterou vytváří Kabinet pro studium českého divadla. Dostupné online zde: http://encyklopedie.idu.cz/index.php/Hlavn%C3%AD_strana (citováno dne 21.10.2020).

¹⁸² Lída Engelová (*1944) byla jednou z prvních českých divadelních režisérek. V roce 1967 absolvovala DAMU a poté působila jako asistentka režie v ND. V roce 1973 odtud odešla, protože se Zdeňkou Kratochvílovou založily Kapesní divadlo. Jako historička se věnuje dílu významného britského dramatika 20. století Petera Brooka. Své vzpomínky a osudy shrnula v knize: ENGELOVÁ, Lída. *Sto růží v bidetu*. Praha: Práh 2017, 255 s.

¹⁸³ Květoslav Bubeník (1922–1993) byl kostýmní výtvarník a Zasloužilý umělec. V letech 1950–1952 působil jako šéf výpravy v Divadle státního filmu v Praze. Do ND přešel v roce 1952. Základními komponenty jeho tvorby byly barva a světlo. Pro jeho dílo byla typická barevnost a emotivnost. Jako kostýmní výtvarník spolupracoval na inscenacích činoherních i operních. Navrhoval výpravy i v Itálii, Řecku a NSR. Více viz: Tamtéž, s. 49–50.

¹⁸⁴ Ladislav Simon (1929–2011) v ND působil jako dirigent, skladatel a dramaturg opery a baletu. Působil v rozhlasu i v televizi. V letech 1959–1970 působil jako dirigent v Divadle na Vinohradech. Od 1. srpna 1970 působil v ND. Po nástupu zorganizoval nové hudební těleso pro činohru, kterým byl jazzový orchestr. Více viz: Tamtéž, s. 442–443.

¹⁸⁵ ENGELOVÁ, Lída. *Sto růží v bidetu*, s. 75. Součástí těchto hlášení měla být i „kontrola“ jednotlivých herců (dnes už můžeme použít slovo donášení). Dohledávání těchto hlášení bylo neúspěšné. V DAND se žádná nenačítá. Podle vedoucí archivu J. Panenkové se jednalo o interní materiál, který byl pravděpodobně skartován. Je otázka, zda nějaká hlášení nebudou uschována ve fondu Archiv Národního divadla (č. fondu 649) v NA. Fond je však neuspořádaný.

a Vášová figurují až na divadelním programu obnovené premiéry z 18. prosince 1974. Úlohy strážmistra Šefla se opět zhostil J. Marvan.¹⁸⁶

Ten později ve svých pamětech na roli Šefla vzpomínal jako na roli, ke které se vrátil rád, i když ji hrál vždy se zdravotními potížemi. V inscenaci „bojovníků“ z roku 1954 se totiž musel opírat o hůl kvůli zlomené noze a v uvedení z roku 1971 se musel podpírat kvůli zánětu žil.¹⁸⁷

V dětské roli Toníka se střídali Vladislav Beneš, Vít Vejražka (syn autora předlohy Vítězslava Vejražky) a Martin Otava. M. Otava vzpomínal, jak bylo jedno představení přesunuto z večera na odpoledne a jemu o tom nikdo neřekl. Otava tedy do divadla dorazil až večer a dozvěděl se, že jde pozdě. Jeho starší herečtí kolegové si však poradili bravurně. Role Toníka totiž měla pouze donašečský ráz, kdy Toník upozorňoval svého otce na příchod strážmistra apod. Vždy, když měl tedy Toník svého otce upozornit na nebezpečí, přišel na jeviště herec, který právě nehrál a zvolal: „*Toník říkal, že jdou!*“¹⁸⁸

Méně radostný konec měl příběh, na který vzpomínala L. Engelová. J. Mixa měl na závěr hry monolog, ve kterém recitoval sloku z *Písně svobody* od N. Zouly. Asi v polovině monologu kulisák omylem spustil oponu. Chybu si pravděpodobně uvědomil, takže ji ihned zase vytáhl nahoru a J. Mixa bez mrknutí oka monolog dorecitoval jako by do představení spuštění opony skutečně patřilo. Nebohý kulisák však byl propuštěn.¹⁸⁹

Slavnostní premiéry, která byla uvedena v předvečer prvního května (30. dubna) k padesátému výročí založení komunistické strany se zúčastnili členové Ústředního výboru komunistické strany (dále pouze ÚV KSČ) Vasil Biřák (1917–2014), Antonín Kapek (1922–1990), Josef Kempný (1920–1996), Evžen Erban (1912–1994), předseda ústřední kontrolní a revizní komise Miloš Jakeš (1922–2020) nebo také ministr federálních spojů Karel Hoffmann (1924–2013).¹⁹⁰ Premiéru shlédla i M. Zápotocká s dcerou.¹⁹¹

Podle podnikového protokolu ND dostávalo divadlo ještě před uvedením samotné inscenace (protokol je datován dnem 4. března 1971) žádosti k hostujícím představením. Kvůli těmto žádostem měla být jevištní scéna navržena tak, aby bylo možno hrát tuto inscenaci i mimo budovu ND. Jako hostující představení mohli diváci Vejražkovu adaptaci spatřit 30. května 1971 v Divadle P.O. Hviezdoslava v Bratislavě nebo 16. listopadu téhož roku v Divadle Zdeňka Nejedlého v Ostravě (zde hráli role Kolmistrových F. Filipovský a M. Vášová).

Kritika přijala inscenaci z roku 1971 přirozeně kladně. Není sice moc konkrétní, ale v zásadě všechny vyzdvihují sympatický výkon J. Mixy a dalších. Na rozdíl od recenzí z roku 1949 se žádná nepozastavila nad osudem dědy Kolmistra. Zmíněn byl i výkon Rudolfa Hrušínského, který zvládl skvěle zahrát zápornou roli hospodského Valdeka.¹⁹² Ten si podle vzpomínek Petra Pavlovského, který v představení zastával roli staty, roli vyloženě užíval: „*S gustom jim (socialistům, pozn. M. Z.) nadával do socanů, holoty žebrácké atp. a přitom svým herectvím zcela ovládl nejenom jeviště, ale i hlediště.*“ Hrušínský si diváky svým výkonem naklonil na svou stranu a „*kýžená tendence socialistického realismu zmutovala ve svůj protiklad.*“¹⁹³

¹⁸⁶ DAND, Listinný a fotografický fond inscenací, inv. č.1268c.

¹⁸⁷ MARVAN, Jaroslav – HOŘEC, Petr. *Jaroslav Marvan. Nejen o sobě*. Praha: Melantrich 1975, s. 234–235.

¹⁸⁸ Rozhovor autora s Martinem Otavou uskutečněný dne 12. března 2021.

¹⁸⁹ Rozhovor autora s Lídou Engelovou uskutečněný dne 28. ledna 2021.

¹⁹⁰ DAND, Listinný a fotografický fond inscenací, inv. č.1268c. Výstřížek z: *Rudé právo*, 1. květen 1971 (Slavnostní představení v ND).

¹⁹¹ Tamtéž. Výstřížek z: *Lidová demokracie*, 1. květen 1971 (Čest a sláva nejlepším pracovníkům).

¹⁹² Tamtéž, inv. č. 1268c.

¹⁹³ Tamtéž. Výstřížek z: *Divadelní noviny*, 28. červen 2005 (Počátek normalizace v Národním divadle očima staty).

Podobně na Hrušínského účinkování v inscenaci vzpomínal i Jan Hrušínský: „*když táta přivítal na jevišti Mixu slovy své role: Na tebe jsme tady čekali, ty paznehte – zaburácel hledištěm Národního divadla bouřlivý potlesk. Otomar Krejča, který byl na premiéře, objal tátu po skončení v zákulisí se slovy: Rudlo ty 's mi udělal radost, jakou jsem několik let nezažil.*“ R. Hrušínský měl být hned druhý den v roli nahrazen Jiřím Dohnalem (1905–1984).¹⁹⁴

Pravděpodobně to byl jeden z důvodů, proč Hrušínský nakonec v roli Valdeka skončil.¹⁹⁵ Proměny tedy dostalo celkové pojetí této role, poněvadž zatímco Hrušínský působil při hraní civilně, tak J. Dohnal dal roli nesmlouvavost a měl být autentičtější a působit jako správný „záškvara“. Vedle výše zmíněných herců zde menší roli (Kolářka) ztvárnila Lída Plachá (1921–1993), která byla do ND přijata díky svému přátelskému vztahu s novinářem J. Fučíkem. Její herecké schopnosti však nebyly na vysoké úrovni a pozici v ND získala pouze díky této známosti a účasti v komunistickém odboji.¹⁹⁶

Představení se od 30. dubna do 16. června, kdy proběhla derniéra, hrála celkem třicet osmkrát.¹⁹⁷

2.3.4 Čtvrté uvedení inscenace

Obnovená premiéra proběhla 18. prosince 1974 jako slavnostní představení na počest nedožitého devadesátých narozenin bývalého prezidenta a autora knižní předlohy Antonína Zápotockého. Úplně poslední představení „bojovníků“ na prknech ND bylo odehráno 19. března 1975.¹⁹⁸

V tomto uvedení již od začátku hrál roli Valdeka J. Dohnal. V roli strážmistra Šefla se představil Vladimír Leraus (1905–1991). Jako Kolmistrovy mohli diváci spatřit dvojici F. Filipovský a M. Vášová.¹⁹⁹

Výročního představení se zúčastnil generální tajemník ÚV KSČ Gustáv Husák (1913–1991), předseda federální vlády Lubomír Štrougal (*1924), předseda Federálního shromáždění Alois Indra (1921–1990) a členové předsednictva ÚV KSČ, K. Hoffmann, který před představením pronesl projev o Zápotockém, Josef Kempný (1920–1996) a tajemník ÚV František Ondřích (1929–1998). Vedle politických reprezentantů představení shlédla i M. Zápotocká.²⁰⁰

Dohromady bylo představení v období od premiéry 18. prosince 1974 do derniéry 19. března 1975 odehráno sedmkrát.²⁰¹

---

¹⁹⁴ HRKLOVÁ, Nikola – HRUŠÍNSKÝ, Jan – BALCAR, Jan. *Rudolf Hrušínský. Sto rozmarných lét.* Praha: Divadlo Na Jezerce 2020, s. 173.

¹⁹⁵ V DAND nejsou k tomuto kroku žádné dokumenty, které by obsahovaly oficiální stanovisko vedení ND. V NA jsou sice ve fondu Archiv Národního divadla uloženy archiválie z tohoto období, ale jelikož je fond neuspořádaný, nemám archivní pomůcku, ze které by bylo lze zjistit, zda se tam potřebné dokumenty nachází. Jediným oficiálním dokumentem, který by mohl „odstavení“ R. Hrušínského osvětlit, je dopis ředitele ND Přemysla Kočího (1917–2003) z roku 1972, kde Hrušínskému kvůli jeho angažování v období Pražského jara zakazuje veškerou divadelní činnost. Více viz: HRKLOVÁ, Nikola – HRUŠÍNSKÝ, Jan – BALCAR, Jan. *Rudolf Hrušínský*, s. 301.

¹⁹⁶ Rozhovor autora s Martinem Otavou uskutečněný 12. března 2021. Fučík se o Plaché zmínil i na několika místech ve své *Reportáži psané na oprátce*.

¹⁹⁷ OAND, dostupné online zde: <http://archiv.narodni-divadlo.cz/inscenace/4196> (citováno dne 12.3.2021).

¹⁹⁸ Tamtéž. Pohostinská představení se v roce 1971 hrála ještě v Plzni (10. listopadu), kam byl soubor ND pozván, aby inscenaci „bojovníků“ oslavil otevření nejširšího mostu v republice (ke kterému došlo následujícího dne), který byl pojmenován po A. Zápotockém. Poté se představení hrálo v rámci Měsíce přátelství se SSSR a k padesátému výročí vzniku odborů v Klatovech (17. listopadu).

¹⁹⁹ Tamtéž, inv. č. 1268d

²⁰⁰ Tamtéž, inv. č. 1268d. Výstřižek z: *Hlas lidu*, 19. prosinec 1974 (Slavnostní večer). Ve stejný den byla v Muzeu Klementa Gottwalda otevřena (do 6. dubna 1975) expozice věnující se životu a dílu A. Zápotockého.

²⁰¹ Tamtéž, inv. č. 1268d.

2.4 Dramatizace Zápotockého románu ve Státním divadle Brno

Krátce po pražském uvedení „bojovníků“ se dočkalo i brněnské diváctvo. Na repertoáru Janáčkova divadla bylo v této době (1949–1951) možno vedle „bojovníků“ shlédnout další socialistické kusy jako např. *Parta brusiče Karhana* od Vaška Káni (1905–1985), *Moskevská povaha* od A. Sofronova nebo *Rozum do hrsti* od Bohumíra Polácha (1899–1979). Vedle těchto her byla uváděna i klasická dramata jako *Fuente Ovejuna* nebo *Jak se Vám líbí*.

Dramatizace *Bouřlivého roku* si v Brně na prknech Janáčkova divadla odbyla dokonce svou celostátní premiéru. V tomto období (1951–1952?) se na prknech divadla hrály hry jako *15. březen* od Milana Jariše (1913–1986) nebo *Velká láska* od sovětského dramatika Aleksandra Kornejčuka (1905–1972).²⁰²

2.4.1 Dramatizace románu Vstanou noví bojovníci

SD Brno se rozhodlo ke II. všeodborovému sjezdu uvést dramatizaci románu *Vstanou noví bojovníci* od J. Nezvala. Premiéra se konala v pátek 16. prosince 1949 v Janáčkově divadle za přítomnosti A. Zápotockého.²⁰³ Závěrečné představení bylo odehráno 10. února 1951.²⁰⁴

Režie byla svěřena Rudolfu Jurdovi,²⁰⁵ pro něhož byla tato hra režisérskou prvotinou. Scénu navrhl Jiří Holý, jehož scéna měla být zdařilá, ale v posledním dějství měla působit „roztříštěně“.

Kritika (Karel Bundálek) v zásadě chválila Jurdovu režii i výkony hereckého souboru. Hlavní úlohu Budečského ztvárnil Oldřich Vykypěl (1912–1983). Ten vytvořil výrazově střídmostou postavu. Recenzent však vytýkal, že Budečský v jeho podání nebyl příliš energický. Budečského ženu si zahrála Miloslava Urbánková (1910–1974). Jako Vosmík (přítel Budečského) se představil Václav Kyzlink (1917–1991). Postavu Lánského si zahrál Stanislav Hejný (1908–1987). Třetí Budečského přítel, redaktor Mach (zahrál si jej Hanuš Malimánek), podle recenzenta působil příliš „sousedsky“. Jako nejlepší postavu byl označen strážmistr Šefl v podání Jaroslava Lokši (1895–1975).²⁰⁶ Staré Kolmistrovy ztvárnili František Šlégr (1894–1971) a Jarmila Kurandová (1890–1978). Role Valdeka byla svěřena Josefu Beyvlovi (1906–1978).²⁰⁷

2.4.2 Dramatizace románu Bouřlivý rok 1905

O propagaci premiéry adaptace *Bouřlivého roku* z pera J. Nezvala se začalo jednat již na počátku března 1951, kdy SD Brno začíná s národním podnikem Propag dojednávat výrobu propagačních materiálů. Konkrétně se jednalo o vytvoření diapozitivů, které měly být čtrnáct dní promítány v kinech Praha, Družba, Morava, Moskva a Jalta. Cena za tuto reklamu činila tisíc šest set osmdesát korun.²⁰⁸

²⁰² Moravský zemský archiv v Brně (dále pouze MZA v Brně), fond G 431, kart. 18, inv. č. 29.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ Online archiv Národního divadla Brno (dále pouze OANDB): <http://www.ndbrno.cz/modules/theaterarchive/?h=inscenation&a=detail&id=5616> (2.3.2021).

²⁰⁵ Rudolf Jurda (1921–1978) se měl původně vydat na kněžskou dráhu. Z klášterního semináře však ve svých sedmnácti letech (1938) odešel, aby se mohl věnovat herectví. Za Protektorátu zakotvil v Beskydském divadle. Po válce odešel do Divadla 5. května v Praze, poté do Divadla pracujících v Gottwaldově, a nakonec se na podzim 1948 usadil ve SD Brno, kde působil až do své smrti. Jako herec zpočátku ztvárňoval milovníky, později mu byly svěřovány charakterní role. Ztvárnil např. Dona Juana ve stejnojmenné Moliérově hře nebo Shakespearova Hamleta. Jako režisér pracoval na dramatech jako např. *Kdo se bojí Virginie Woolfové*, *Macbeth* nebo třeba *Pygmalion*. Více viz: DUFKOVÁ, Eugenie – SRBA, Bořivoj (eds.). *Postavy brněnského jeviště: umělci Národního, Zemského a Státního divadla v Brně I*, s. 57–59.

²⁰⁶ Archiv Národního divadla Brno (dále pouze ANDB), *Vstanou noví bojovníci*, 1949, č. insc. 216 – výstřížek z novin (příloha Kulturní život z novin *Rovnost*, 18. prosinec 1949).

²⁰⁷ OANDB: <http://www.ndbrno.cz/modules/theaterarchive/?h=inscenation&a=detail&id=5616> (2.3.2021).

²⁰⁸ MZA, fond G 431, kart. 6, inv. č. 6. Korespondence s Československým divadelním a literárním jednatelstvím za rok 1951, podsložka č. 20 *Bouřlivý rok*.

Dne 17. března požádalo divadlo Československé dráhy o povolení k využití vestibulu hlavního nádraží nad vchodem, kam chtělo umístit od 10. do 30. května kreslený plakát podle návrhu Miloše Tomka, který měl upozornit na blížící se premiéru. Ve dnech od 10. května do 2. června mělo být vylepeno šedesát nápisů oznamujících premiéru hry na oknech autobusů, trolejbusů a tramvají vždy po kuse na jednu linku. Reklamy propagující premiéru *Bouřlivého roku* měly být umístěny vedle tržnice na Zelném trhu, na lešení na náměstí Rudé armády (dnes Moravské náměstí) a dalších místech.²⁰⁹

Vrcholem celé propagační akce mělo být shození pěti tisíců kusů reklamních letáků o celkové váze čtyř kilogramů z letadla, které létalo na dráze Brno-Praha v 17:00. Divadlo dostalo povolení od Státní bezpečnosti (dále pouze StB) i od Československých aerolinií. Ke shozu letáků mělo dojít 23. nebo 24. května podle toho, kdy bude lepší počasí.²¹⁰ Z novin se čtenáři o premiéře dozvěděli 8. května.²¹¹

Celostátní premiéra Nezvalovy adaptace *Bouřlivého roku* na prknech SD Brno byla uvedena 1. června 1951 v 19:30 v Janáčkově divadle. Režie se chopil Zdeněk Míka,²¹² vytvoření scény připadlo na bedra M. Tomka.²¹³ Kostýmy pro inscenaci navrhl Oldřich Lukeš.²¹⁴ Hlavní úlohy Toníka se zhostil Bohumil Smutný (1922–1995). Jeho přítele Frantu Habána zahrál Martin Růžek (1918–1995). V roli uzenáře Pivoňky se střídali J. Beyvl a V. Kyzlink.²¹⁵

Uvedení celostátní premiéry spadá do období dvou významných událostí tehdejší doby. Tou první byla oslava třiceti let od založení KSČ, druhou byla VI. krajská konference KSČ v Brně.

VI. krajská konference KSČ ve dnech 1.–3. června 1951 navazovala na pražskou konferenci ÚV KSČ, který zasedal ve dnech 21.–24. února v Praze. Pražskému jednání předsedal A. Zápotocký a mělo se zde jednat o vyšetřování „spiklenců“ Otty Šlinga, Marie Švermové (1902–1992) a Vladimíra Clementise (1902–1952). V Brně pak mělo dojít k odsouzení těchto „spiklenců“.²¹⁶

Otto Šling (1912–1952) byl komunistický funkcionář, který před válkou emigroval do Velké Británie, kde v červenci 1939 zorganizoval levicovou organizaci Mladé Československo. V roce 1945 odcestoval do Moskvy, kde byl jmenován do funkce v tehdejší Brněnské kraji. V Krajském výboru KSČ v Brně působil od května 1945. V letech 1948–1950 platil za nejmocnější osobnost na Brněnsku. Byl velmi energický a inicioval zde různé budovatelské kampaně. Šlingovo autoritářství a nekompromisnost však vadila některým jeho spoluorganizátorům. Od začátku roku 1950 se o něj zajímala StB až byl 6. října zatčen a stejného dne i vyloučen z KSČ (jeho vyloučení bylo oficiálně potvrzeno na konferenci ÚV KSČ, která se konala v únoru 1951). Šlingovo zatčení proběhlo v rámci hledání „vnitřního nepřítele“ a zároveň mu byla kladena vina za špatnou situaci v hospodářství na Brněnsku. Po zatčení byl vyslýchán a obviněn z protistátní činnosti, která měla ve spolupráci s M. Švermovou a V. Clementisem trvat už od roku 1939. Zpočátku mu bylo připisováno vedení této skupiny, ale v roce 1951 jej na tomto

---

²⁰⁹ Tamtéž.

²¹⁰ Tamtéž. Informaci se mi bohužel nepodařilo potvrdit z jiných pramenů. Vzhledem k tomu, že s touto akcí souhlasily jak aerolinie, tak StB, lze předpokládat, že k ní skutečně došlo.

²¹¹ Divadla – koncerty. *Rovnost*, roč. 67, č. 108, 8. květen 1951, s. 6.

²¹² Zdeněk Míka (1919–2000) se k divadlu poprvé dostal po roce 1939, kdy začal působit v Divadle D 39 pod vedením E. F. Buriana. Po zavření tohoto divadla působil v divadle Větrník. Po válce působil v řadě pražských divadel. V roce 1947 se přesunul do nově založeného Divadla pracujících v Gottwaldově. Po třech sezonách strávených zde se vrátil do Prahy, chvíli pracoval i v Československém státním filmu až nakonec v roce 1955 zakončil v SD Brno, kde zastával post šéfa činohry a uměleckého ředitele. V Brně setrval do roku 1955. Později měl ještě řadu angažmá v různých českých divadlech. Více viz: DUFKOVÁ, Eugenie – SRBA, Bořivoj (eds.). *Postavy brněnského jeviště: umělci Národního, Zemského a Státního divadla v Brně II*, s. 699–704.

²¹³ MZA, fond G 431, kart. 6, inv. č. 6.

²¹⁴ Druhá inscenace Zápotockého „Bouřlivého roku“. *Rovnost*, roč. 67, č. 237, 7. říjen 1951, s. 9.

²¹⁵ OANDB: <http://www.ndbrno.cz/modules/theaterarchive/?h=inscenation&a=detail&id=5554> (2.3.2021).

²¹⁶ ROTREKLOVÁ, Jana. *Ohlasy na politický pád Otty Šlinga v Brněnském kraji. Interní materiály vs. dobový tisk*. Brno 2016, s. 30–37. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce Mgr. Denisa Nečasová, Ph.D.

postu vystřídal R. Slánský (1901–1952). V listopadu byl Šling odsouzen v *Procesu s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*. Popraven byl 3. prosince 1952 oběšením.²¹⁷

První den krajské konference v Brně se konal v sokolském stadiu a zúčastnili se jí stovky delegátů z Brněnského kraje a delegáti ÚV v čele s R. Slánským. Po *Písni práce* zahájil konferenci předseda Krajského výboru KSČ (dále pouze KV KSČ) Josef Paleček (1902–1965). Po něm následovaly proslovy dalších delegátů. V závěru dne se delegáti zúčastnili celostátní premiéry hry *Bouřlivý rok*.²¹⁸

Premiéry byli přítomni předseda KV KSČ Josef Juran (1885–1963), předseda KV J. Paleček, předseda Ústředního národního výboru Bohumil Ubr (1919–1985) a další. Před samotnou hrou zazpívali pionýři *Píseň práce*. Po představení vystoupili na jeviště J. Juran a J. Paleček, aby „osobně stisknutím ruky poděkovali hercům jménem strany a jménem všech delegátů za jejich práci“.²¹⁹

Adaptace pravděpodobně nebyla příliš kvalitní, čehož si všiml dobový tisk. Hned po divadelních prázdninách totiž musel J. Nezval přistoupit k úpravě textu. Byla vypuštěna postava Marjánky a několik scén s uzenářem Pivoňkou, který v první verzi dostal tolik prostoru, že byl „málem povýšen na hrdinu první verze dramatu“. Naopak se zde objevuje nová postava, a to Ladislav Zápotocký-Budečský, který v románové předloze nevystupoval. Zároveň se v nové verzi hry objevila „pocitivá, sebekritická snaha posílit ideové posice hry“.

Došlo také k úpravám scény, poněvadž první verze hry se odehrávala zčásti v nájemném domě a na ulici (což recenzent Jan Skácel označil jako proletářské prostředí) a zčásti v přepychovém domě uzenáře Pivoňky. Jelikož druhá strana přebíjela prostředí „proletářské“ a poutala na sebe velkou pozornost, upravená verze se věnuje spíše „kladným“ budovatelským postavám.

Herecké výkony však byly hodnoceny uspokojivě. Hlavní postava Tondy (znázorňuje mladého Zápotockého), kterou ztvárnil B. Smutný, nebyla napsána natolik dobře, aby byla zcela uvěřitelná. Naproti tomu postava Franty Habána, kterého měl výborně ztvárnit M. Růžek, byla napsána dobře. Z ženských rolí Skácel zmiňuje Violu Zinkovou (1925–2017), která si zahrála Žandu. Ta se měla se svou rolí vypořádat „do posledního drobku“.

Byť měla být druhá verze hry lepší, stále byly vidět nedostatky. Některé úpravy byly na starší verzi naroubovány příliš násilně, v některých pasážích zůstaly střípky dialogů z předchozí verze, které v té nové ztrácely opodstatnění. I přes tyto nedostatky vnímal Skácel hru pozitivně. Podle něj byla hra „na pochodu k socialistickému realismu, pracující lid ji potřebuje a vítá“.²²⁰

Již zmiňovaný kritik *Lidových novin* B. Macák hru přijal v podstatě s nadšením. Kvitoval, že hra znázorňovala zárodky rozkolu v sociální demokracii. Nelíbilo se mu však příliš podrobné zobrazení rodiny Pivoňků. Také byl zklamán, že postava Toníka nebyla tak detailně propracována jako jiné postavy (např. postava anarchisty Franty Habána).

Režisér Z. Míka inscenaci vedl „ideově jasně“, což znamenalo, že měšťané byli dostatečně zlí a dělníci dostatečně hodní, zároveň bylo ukázáno, že i mezi sociálními demokraty se začali objevovat první „zrádci“. Ději vytýkal pouze příliš mnoho prostoru, který byl dán „erotickým“ scénám Pivoňky s Marjánkou. Nejvýraznější postavou hry byla Žanda, kterou ztvárnila V. Zinková. Postava Pivoňky měla být napsána velmi plasticky. Uzenář měl být „živočišně samolibý, nese znaky své řeznické profese

²¹⁷ ANEV, Petr – BÍLÝ, Matěj (eds.). *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989)*. L–Z. Praha: Academia 2018, s. 387–390. Stejněho dne byl popraven i V. Clementis. Marie Švermová trestu unikla, poněvadž vypovídala proti obžalovaným. Do politického života se vrátila v průběhu pražského jara, podporovala Alexandra Dubčeka (1921–1992) a později dokonce podepsala i Chartu 77.

²¹⁸ Ještě více semknuti kole ÚV KSČ a soudruha Gottwalda dále a směleji vpřed za mír a socialismus! *Rovnost*, roč. 67, č. 129, 2. červen 1951, s. 1.

²¹⁹ Delegáti VI. krajské konference na premiéře hry soudruha A. Zápotockého. *Rovnost*, roč. 67, č. 130, 3. červen 1951, s. 9.

²²⁰ Druhá inscenace Zápotockého „Bouřlivého roku“. *Rovnost*, roč. 67, č. 237, 7. říjen 1951, s. 9.

řeznické, je to tyran a surovec svou podstatou“. J. Beyvl, který Pivoňku ztvárnil, měl však být místy komický, což „není na prospěch ideovosti postavy“.

Scénu M. Tomka měl představovat třípatrový dům umístěný přímo na jevišti.²²¹

Poslední představení se pravděpodobně odehrálo 28. února 1952, poněvadž poté se s názvem *Bouřlivý rok* v programu divadla zveřejňovaného v brněnských novinách *Rovnost* nesetkáme.²²²

---

²²¹ Hra o bouřlivém roku 1905. *Lidové noviny*, roč. 59, č. 143, 19. červen 1951, s. 5.

²²² V OANDB je však jako datum derniéry uveden 15. říjen 1951. Dostupné online zde: <http://www.ndbrno.cz/modules/theaterarchive/?h=inscenation&a=detail&id=5554> (citováno dne 16.3.2021).

3 Filmová zpracování dělnické trilogie

Filmový průmysl byl prvním odvětvím kultury, které bylo po válce znárodněno v rámci dekretů prezidenta Beneše. Dekret o znárodnění filmu byl vydán 11. srpna 1945. Jednalo se o vůbec první znárodnovací dekret, který byl přijat.²²³

Hned v květnu téhož roku vznikl v rámci 5. oddělení filmového odboru ministerstva informací orgán, jenž měl konat kulturně-politický dohled nad výrobou filmů. Tento orgán, Státní filmová dramaturgie, měl vyhledávat vhodné náměty filmů a provádět posudkovou činnost.

Hned následujícího roku (1946) byl však zrušen a nahrazen několika jinými orgány. V rámci jednání odpovědných filmových pracovníků v čele s Vítězslavem Nezvalem (1900–1958) byl ujednáno vznik čtyř nových orgánů, přičemž jedním z nich byl Sbor umělecký, který byl zakrátko přejmenován na Filmový umělecký sbor (dále pouze FIUS). Ten byl ministerstvem informací oficiálně založen už 18. září 1946, ale zvláštní status získal až v březnu 1947. V kompetenci tohoto orgánu byl výběr vhodných filmových námětů a kontrola tvorby jejich scénářů. Až do zrušení FIUSu stál v jeho čele spisovatel Jiří Mařánek (1891–1959).

Sbor byl často kritizován kvůli nízké kvalitě filmů a pro jeho neefektivnost. Dne 11. října 1948 byl předložen návrh na jeho zrušení, k čemuž došlo v listopadu téhož roku. Sbor byl nahrazen Ústřední filmovou dramaturgií (dále pouze ÚFD), ale nakonec připadly jeho kompetence nově vzniklému orgánu, který dostal název Filmová rada (dále pouze FR).²²⁴

První zasedání FR proběhlo 26. ledna 1949. Jejím úkolem bylo vypracovat tematický plán všech odvětví filmu (hraný, kreslený, krátký atd.), kontrolovat ideový, kulturní a politický rozměr filmů a „organizovat kritiku filmové tvorby“. Porady se měly konat pravidelně minimálně jednou za čtrnáct dní. Všechny členy jmenoval a odvolával ministr informací.

Průběh výroby každého filmu měl přesně dané pořadí: nejdříve vznikla literární povídka, kterou musely schválit příslušné orgány (ÚFD a FR), poté vznikl literární scénář, který musel být taktéž schválen těmito orgány. Při výběru scénáře měl poslední slovo ministr informací a osvěty. Po jeho schválení scénáře mohlo být přikročeno k výběru režiséra. Následně se přikročilo k hereckým zkouškám, výběru exteriérů a přípravě rozpočtu.

Literární scénář musel být přepracován v technický scénář, který také procházel připomínkovým řízením. Po schválení technického scénáře (ředitelem Československého státního filmu a ministrem informací) mohl být natočen zkušební film, který byl promítnut ÚFD, FR a funkcionářům z Kulturní rady KSČ, po jejichž schválení mohlo dojít k natáčení samotného filmu.

FR byla i kvůli sporům člena ÚV KSČ Gustava Bareše (1910–1979) a ministra V. Kopeckého několikrát reorganizována. K líčení těchto peripetií však rozsah této práce nepostačuje. Bez pozornosti by však nemělo zůstat, že z původního pětiletého plánu, který počítal s vytvořením padesáti dvou filmů ročně, jich v roce 1951 vzniklo pouze osm.

V červnu 1955 se sice počítalo s novou reorganizací FR, ale nakonec byla téhož roku postupně nahrazena nově vzniklou Uměleckou radou.²²⁵

²²³ KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu 1945–1956*. Praha: Torst 1998, s. 188.

²²⁴ KUTIL, Jiří. Archivní pomůcka NFA: *Filmový umělecký sbor 1946–1948*. Hradištko pod Medníkem 2014, s. III–V. Archivní pomůcka je dostupná online zde: [https://nfa.cz/wp-content/uploads/2014/10/Filmov%*c3*%bd-um%*c4*%9bleck%*c3*%bd-sbor.pdf](https://nfa.cz/wp-content/uploads/2014/10/Filmov%c3%bd-um%c4%9bleck%c3%bd-sbor.pdf) (citováno dne 25.2.2021).

²²⁵ HASAN, Petr. Archivní pomůcka NFA: *Filmová rada (1948) 1949–1955*. Hradištko pod Medníkem 2016, s. II–IX. Archivní pomůcka je dostupná online zde: https://nfa.cz/wp-content/uploads/2016/07/FIL-MOVA_RADU.pdf (citováno dne 25.2.2021).

3.1 Vstanou noví bojovníci na stříbrném plátně

3.1.1 Cesta „bojovníků“ na stříbrné plátno

Pracovní scénář Jiřího Frieda ke snímku *Vstanou noví bojovníci* byl přijat na vůbec prvním zasedání FR 16. května 1950.²²⁶ Zároveň s ním byly projednávány celkem tři filmové scénáře. Jednalo se o snímky *Setkání pod vodou*²²⁷ a *Slepice a kostelník*.²²⁸ Projednávání začalo v 16:30. Po skončení (ve 20:30) měl být od devíti hodin promítán hrubý sestřih filmu *Racek má zpoždění* od režiséra Josefa Macha (1909–1987).

FR oceňovala Friedův scénář za přiblížení vývoje dělnického hnutí a tehdejšího života. Zároveň schválila, aby byl natočen alternativní konec, kde by byla zobrazena májová cesta občanů Zákolan na Kladno. Jedinou připomínkou byl návrh na zobrazení souvislosti s dělnickým hnutím mimo Zákolany, aby děj filmu nepůsobil izolovaně. Tyto otázky (alternativního konce a širšího rámce) měly být projednány s A. Zápotockým.²²⁹

Tvůrci „bojovníků“ při psaní scénáře spolupracovali s A. Zápotockým. V původní verzi scénáře byly scény z Prahy a Kladna, ale po diskusi (režisér Jiří Weiss na zasedání diskusi označil jako dvouhodinový boj se soudruhem Zápotockým, který však byl neoblomný a chtěl, aby se děj odehrával pouze v Zákolanech) se Zápotockým byly tyto scény vyškrtuty. Pražské scény se měly patrně zabývat založením Sociálně demokratické strany československé na sjezdu socialistů v hospodě U kaštanu v dubnu 1878. Co se týče scén z Kladna, nelze ze zápisu ze zasedání zjistit, zda se měl děj ze Zákolan přesouvat do tohoto města. J. Weiss však zmiňuje, že Zápotocký nechtěl, aby film končil prvomájovým průvodem na Kladno, který by vedl Ladislav Zápotocký-Budečský.

Scénář se tedy soustředil pouze na scény Zákolan. Na jednání byla oceněna postava L. Zápotockého, který měl učít „*tu neuvědomělou ves pomocí charitativního spolku prvním krůčkům dělnického života*“. František Dvořák se o filmu dále vyjádřil, že je to „*školní film o tom, jak předseda správně vede organizaci*.“

Hlavním tématem diskuse bylo zasazení zákolanských událostí do širšího dějinného kontextu, aby se nezdálo, že se dělnické hnutí rozvíjelo pouze v Zákolanech. Přítomní se shodli, že nejlepším způsobem by byl úvodní titulky, který by diváka informoval o historickém kontextu, jež by přiblížil události, které předcházely vykázání Ladislava Zápotockého do Zákolan. Bylo ujednáno, že se to projedná s A. Zápotockým.²³⁰

Do konečné verze filmu byly vloženy úvodní titulky, které objasňovaly vznik založení sociálně-demokratické strany, zatčení Budečského a jeho následné vykázání do Zákolan. V závěru filmu se neobjeví prvomájový průvod na Kladno, nýbrž průvod Zákolany s rudým praporem oslavující vítězství ve volbách.²³¹

---

²²⁶ Přítomné zde bylo předsednictvo ve složení Jiří Hendrych, Otakar Vávra, Vladimír Koucký, Antonín Martin Brousil, Oldřich Macháček, Jiří Pelikán, Jiří Kořátko, Gríša Spurný, František Vacek, František A. Dvořák, J. Hájek, V. Wassermann, Jaroslav Zrotal. Martin Frič a František Nečásek byli z jednání omluveni. Přítomní též byli tvůrci filmů, o nichž se diskutovalo. Za film *Vstanou noví bojovníci* zde byli režisér J. Weiss a dramaturg Jan Libora. V zápisu nejsou uvedena křestní jména. Kde není jasné, o kterou osobu se jedná, ponechal jsem pouze iniciálu.

²²⁷ Tento film nebyl nikdy natočen.

²²⁸ *Slepice a kostelník*, režie: Oldřich Lipský, Jan Strejček, scénář: Vladimír Bor, Jan Strejček, Jaroslav Zrotal, kamera: Jan Roth, hudba: Jan Kapr, ČSR 1950, 88 min.

²²⁹ Národní filmový archiv (dále pouze NFA), fond Filmová rada (1948) 1949–1955, kart. 5, ref. ozn. 2/1/38//1.

²³⁰ NFA, fond Filmová rada, kart. 5, ref. ozn. 2/1/38//2.

²³¹ *Vstanou noví bojovníci*, režie: Jiří Weiss, scénář: Jiří Fried, kamera: Jaroslav Tuzar, hudba: Jiří Srnka, ČSR 1951, 104 min.

Weissův snímek měl první promítání, kterého se zúčastnil Václav Kopecký, před FR 21. prosince 1950. Kopecký chválil herecký výkon Františka Smolíka (1891–1972) a Terezie Brzkové (1875–1966), kteří ztvárnili Kolmistrovi. Rovněž zmínil Otomara Krejču (1921–2009), který si zahrál hlavní úlohu a Otomara Korbelaře (1899–1976), který se ve filmu představil jako praporečník (Korbelařova role se jmenovala Švandrlík). Martin Frič (1902–1968) tento snímek označil za nejlepší Weissův počín. Film byl schválen k veřejnému promítání v kinech. Druhý den měl film shlédnout i Zápotocký.

Při této příležitosti se J. Weiss ještě tázal Kopeckého, zda by bylo možné natočit proticírkevní film, který by útočil na papeže a ve kterém by Nejsvětější trojice žehnala německým letadlům. Kopeckému se tento návrh velice zamlouval.²³²

Již 2. ledna 1951 bylo požádáno o povolení tento film promítat. Cenzurní komise ministerstva informací a osvěty promítání filmu povolila již následujícího dne. Černobílý snímek natočený na 35 mm film byl přístupný i divákům mladším šestnácti let. Povolení k veřejnému promítání platilo do 3. ledna 1956.²³³

3.1.2 „Bojovníci“ v kinech

Snímek *Vstanou noví bojovníci* se na stříbrném plátně objevil roku 1951. Režie se ujal J. Weiss,²³⁴ scénář napsali J. Fried.²³⁵ Hudba byla složena Jiřím Srnkou²³⁶ a nahrána symfonickým orchestrem, který dirigoval Otakar Pařík (1901–1955). Za kamerou stál Jaroslav Tuzar.²³⁷

---

²³² NFA, fond Filmová rada, kart. 8, ref. ozn. 2/2/2//1. K natočení tohoto proticírkevního filmu však nedošlo a je otázka, zda to Weiss nemyslel pouze v nadsázce, protože v jeho pamětech nenajdeme žádné negativní narážky na církev. Podle Petra Koury to mohl Weiss vyřknout kvůli možným obavám z obvinění ze špionáže, protože za války působil ve Velké Británii.

²³³ NA, fond Ministerstvo informací, kart. 163, sign. Filmová cenzura 1951 (inv. č. 1–81).

²³⁴ Jiří Weiss (1913–2004) se narodil do bohaté rodiny, díky čemuž více vnímal nedostatek ostatních, a proto přilnul k socialismu. Před válkou točil dokumenty. Za snímek *Lidé na slunci* mu bylo uděleno ocenění na festivalu v Benátkách. Před nacisty emigroval do Británie, kde točil válečné dokumenty. Po válce debutoval snímkem *Uloupená hranice* (1947). Za jeho nejpovedenější film je považována *Vlčí jáma* (1958), natočená podle předlohy Jarmily Glazarové, která vzbudila pozornost na benátském filmovém festivalu. Po sovětské okupaci v roce 1968 emigroval. Jeho posledním počinem byl film *Marta a já* (1990). Více viz: TAUSSIG, Pavel. *Barrandovská bohéma?*. Praha: Plus 2019, s. 193–196.

²³⁵ Jiří Fried (1923–1999) se k filmu dostal již za okupace, kdy pracoval jako úředník v Českomoravském filmovém ústředí. Po válce studoval na Filosofické fakultě Karlovy univerzity. Filmové scénáře začal psát již za studií. S Josefem Aloisem Novotným (1918–2000) adaptoval román Antala Staška (1843–1931) *O ševci Matouškovi* (1948, režie: Miroslav Cikán). Napsal také scénář psychologického dramatu *Svědomy* (1948, režie: Jiří Krejčík). Za scénář k filmu *Vstanou noví bojovníci* byl, stejně jako ostatní tvůrci filmu, vyznamenán státní cenou I. stupně. Poté napsal scénáře k filmům *Morálka paní Dulské* (1958, režie: J. Krejčík), *Zkouška pokračuje* (1960, režie: Jaroslav Balík), *Hvězda zvaná Pelyněk* (1965, režie: M. Frič). V roce 1975 napsal scénář k televizní inscenaci *Rudá záře nad Kladnem*. Spolupracoval i na scénáři k filmu o mládí Julia Fučíka *Julek* (1980, režie: Ota Koval). Více viz: BARTOŠKOVÁ, Šárka – BARTOŠEK, Luboš. *Filmové profily: Českoslovenští scenáristé, režiséři, kameramani, hudební skladatelé a architekti hraných filmů*. 2. vyd. Praha: Čs. filmový ústav 1986, s. 110–111. Údaje v závorkách jsem doplnil podle informací z databáze portálu Filmový přehled: <https://www.filmovyprehled.cz/cs> (citováno dne 24.2.2021). Ze stejné stránky ve většině případů čerpám i životopisná data zmiňovaných herců a tvůrců.

²³⁶ Jiří Srnka (1907–1982) po studiích na pražské konzervatoři a škole Vítězslava Nováka působil v letech 1929–1935 v Osvobozeném divadle. Krátce působil i v orchestru ND. Na počátku 50. let vyučoval na pražské FAMU. Psal hudbu i pro divadlo, drobné symfonie, ale nejvíce jej proslavila hudba filmová. S Jiřím Weisssem se setkal v roce 1936, kdy dělal hudbu k Weissovu dokumentu *Dejte nám křídla*. Po válce tvořil hudbu pro filmy jako byl *Krakatit* (1948, režie: O. Vávra), *Uloupená hranice* (1947, režie: J. Weiss), ke všem dílům husitské trilogie (1955–1957, režie: O. Vávra), *Hrátky s čertem* (1957, režie: J. Mach) nebo také např. k seriálu *F. L. Věk* (1970, režie: František Filip). Více viz: Tamtéž, s. 397–399.

²³⁷ Jaroslav Tuzar (1908–1988) se poprvé setkal s fotografií a filmem při studiu strojařiny v Hradci Králové. Jeho prvním filmem byl snímek *Radioamatéři* (1927, režie: Josef Gabris). V roce 1937 se podílel na natáčení rakouského snímku *Liebling der Matrosen* (Hans Henrich). Po válce byl oceněn státní cenou za natáčení filmu *Siréna* (1947, režie: K. Steklý). Druhou státní cenu obdržel za natočení filmu *Vstanou noví bojovníci*. Na začátku 50. let

Film měl slavnostní premiéru k výročí „Vítězného“ února v kině Alfa 23. února 1951.²³⁸ Snímek se měl promítat jak v Čechách a na Moravě, tak i na Slovensku.²³⁹

„Bojovníci“ se promítali i na zahraničních filmových festivalech. Ve dnech 7.–15. května 1951 jej mohli shlédnout návštěvníci Festivalu čs. filmu v SSSR. Uveden byl také na Festivalu čs. filmu v Polsku, který probíhal od 14. do 28. května nebo třeba i ve Finsku, kde jej mohli diváci spatřit od 8. do 15. dubna.²⁴⁰

Hlavní úlohy L. Zápotockého-Budečského se zhostil O. Krejča, jeho družku si zahrála Antonie Hegerlíková (1923–2012). Role Kolmistrových ztvárnili F. Smolík a T. Brzková. Roli záporné postavy Valdeka se ujal František Šlégr (1894–1971). Strážmistra Šefla si zahrál Zdeněk Kryžánek. V menších rolích se zde objevili např. Jiří Sovák (1920–2000) a Vlastimil Brodský (1920–2002).

Samotný film není příliš složitý, stejně jako jeho předloha. Divák hned od začátku ví, kdo je „zlý“ a kdo je „hodný“. Po příjezdu do Zákolan nikdo nechce s Budečským nic mít. Později je díky své práci a dobrosrdečnosti přijímán stále více a více až se nakonec stane vedoucí postavou vzdělávacího spolku, který spoluzakládá. Film končí, stejně jako kniha, vítězstvím socialistů ve volbách.

Je nutné zmínit, že všichni herci zde hrají velmi dobře a uvěřitelně. Byť jsou jejich postavy schematické, až na postavy A. Hegerlíkové a F. Smolíka, jejichž úlohy zažijí nějaký vývoj, a jejich psychologie se nemění, nepůsobí směšně. Na druhou stranu schematismus postav způsobuje, že si k nim divák nevytvoří téměř žádný vztah a nemůže tak být vtažen do děje. F. Smolík byl za svou roli oceněn na VI. mezinárodním filmovém festivalu v Karlových Varech, J. Weiss zde získal čestné uznání.²⁴¹

J. Weiss si vybral pro roli Budečského O. Krejču na základě jeho skvělého ztvárnění Cyrana z Bergeracu v Divadle D 50, které vedl E. F. Burian. Krejča měl k roli blízko, poněvadž vyrůstal v chudých poměrech na vesnici, v zimě nemohl chodit do školy, jelikož neměl boty a jeho matka byla uvědomělá komunistka. Podle Weisse mělo být natáčení „bojovníků“ téměř nemožné, protože se mělo jednat o „vytvoření lidského portrétu v době žvanivých frází“. Díky Krejčově hereckému výkonu a zaštitění ze strany Zápotockého se však z „bojovníků“ stal jeden z nejlepších Weissových filmů.²⁴²

Weiss vzpomínal na promítání „bojovníků“ před dokončením filmu, které inicioval Zápotocký, jehož se zúčastnili členové ÚV KSČ. Po promítání měl J. Hendrych (1913–1979) a G. Bareš výhrady k několika scénám, které byly později přetočeny. Podle Weisse nebyl film pro členy ÚV dostatečně revoluční. Spíše pro ně byl až příliš sociálně demokratický, kvůli čemuž by, dle Weissova mínění, film v té době „neprošel“, pokud by předlohu nenapsal předseda vlády.²⁴³

Po natočení filmu *Vstanou noví bojovníci* se měl J. Weiss ujmout dalšího snímku o dějinách dělnického hnutí. Tentokrát podle předlohy J. Rezlera *Ze starých pamětí*. Literární scénář podle těchto pamětí napsal Vladimír Neff (1909–1983). FR jej schválila 5. listopadu 1952. Následujícího roku byly

---

natočil několik polských filmů, ale od roku 1954 opět působil v ČSR. Stál za kamerou snímků jako byl *Vyšší princip* (1960, režie: J. Krejčík), *Horoucí srdce* (1963, režie: O. Vávra), *Hvězda zvaná Pelyněk* a mnoha dalších. Od poloviny 60. let působil spíše u televizního filmu. Z období této tvorby je pravděpodobně nejznámější seriál *Pan Tau*. Více viz: Tamtéž, s. 455–458.

²³⁸ Nové čs. filmy, které uvidíme v lednu a únoru. *Filmové informace*, roč. 2, č. 2, 11. leden 1951, s. 7.

²³⁹ Kde bude uveden film „Vstanou noví bojovníci“. Tamtéž, roč. 2, č. 8, 22. únor 1951, s. 5. Na s. 6 je uveden seznam měst a názvy kin, ve kterých byl film uveden.

²⁴⁰ Festival čs. filmu v SSSR, v Polsku a ve Finsku. Tamtéž, roč. 2, č. 22, 31. květen 1951, s. 12–21.

²⁴¹ URBANOVÁ, Eva a kol. *Český hraný film = Czech feature film 1945–1960*. Praha: Národní filmový archiv 2001, s. 356. J. Weiss, J. Fried, F. A. Dvořák (který spolupracoval na scénáři), J. Tuzar, O. Krejčka, A. Hegerlíková a O. Krejča byli téhož roku oceněni státní cenou I. stupně za rok 1951.

²⁴² WEISS, Jiří. *Bílý mercedes*. Praha: Victoria Publishing 1995, s. 108–109. Weiss v jiné části knihy vzpomíná, jak mu natáčení „bojovníků“ pomohl získat knihu Jarmily Glazarové, podle které natočil v roce 1957 film *Vlčí jáma*.

²⁴³ Tamtéž, s. 107–108.

15. října zahájeny přípravné práce. Výroba filmu však byla pozastavena v lednu 1954 z důvodů veliké nákladnosti filmu a také proto, že byl kladen důraz na výrobu snímků ze současnosti. Výroba filmu měla být pouze pozastavena, k jeho natočení však nikdy nedošlo.

Tvůrčí skupina Karla Feixe (1903–1972) a Jiřího Síly (1911–1960) se v červenci 1955 pokusila navrátit film do výroby s odůvodněním, že snímek nebude příliš nákladný, poněvadž bude točen černobíle a náklady by se měly pohybovat okolo čtyř milionů korun, což mělo činit průměrné náklady na schválené filmy ve výrobním plánu pro rok 1956.

Realizace scénáře byla zamítnuta na základě posudku režiséra Karla Steklého (1903–1987), podle kterého nebyl již scénář aktuální, měl být pouze povrchní a byly tam málo zdůrazněny role L. Zápotockého a Josefa Boleslava Pecky (1849–1897). Scénář nebyl doporučen také z toho důvodu, že Neffova práce z roku 1952 byla porovnána s knihou A. Branalda *Chléb a písně*, která vyšla téhož roku (1952) a nebyla tak schematická. Podle Steklého by bylo lepší natočit film podle Branaldovy knihy, na jejímž základě by bylo možné „vytvořiti film hodnotný jak umělecky [sic!] tak politicky“.²⁴⁴

Další z nezdařených Weissových projektů v této době bylo natáčení *Rudé záře nad Kladnem*. Weiss si díky podpoře předsedy vlády mohl užívat jisté tvůrčí svobody, a proto se pustil do další Zápotockého knihy. Scénář byl napsaný během tří měsíců, ale nakonec byl zamítnut, protože tam bylo příliš mnoho „buržoazních“ prvků. Weiss se této látky vzdal a *Rudou záři* nakonec natočil „socialistický dekorátér“ Vladimír Vlček.²⁴⁵

3.1.3 Dobové ohlasy v tisku na uvedení „bojovníků“ do kin

Dva týdny po uvedení filmu jej mělo, podle periodika *Filmové informace*, shlédnout 350 tisíc diváků. Zpráva udává, že jej za tuto dobu měli možnost vidět obyvatelé čtyřiceti jedna měst v padesáti sedmi kinech.²⁴⁶

Snímek byl přirozeně přijat kladně. Vysoce byla ceněna jeho „ideovost“ a byl řazen k Fričovu filmu *Zocelení* (který měl premiéru v dubnu 1951). Kriticky se Jiří Hájek (1919–1994) vyslovil k určitým bodům scénáře. Nelíbila se mu jedna scéna, kdy Budečský přesvědčuje Šefla, že se o politiku nestará. Podle recenzenta si to mohl divák vyložit jako oportunistus a jako druhý bod kritizuje „nedostatek ideového prohloubení“ u postavy Eflera (Josef Kozák). Weissova režie měla být zavazující pro něj i pro ostatní filmaře. Podle recenzenta byl Weiss při točení dialogů inspirován sovětskými režiséry (byť žádného nejmenuje). Díky této sovětské inspiraci byly dialogy ve filmu dramatické. Na druhé straně však měly některé dialogy postrádat dostatek „pathosu myšlenky“.

Po stránce hereckých výkonů byl Hájek v zásadě spokojen. Krejčovi však vytýkal, že Budečského příliš „zlidštil“ a z jeho projevů nedělal patetická vystoupení. Inspiraci měl Krejča pro svůj herecký výkon čerpat jak jinak než od sovětských herců. Ostatní herecké výkony jsou podle Hájka velice kvalitní, přičemž hlavně vyzdvihl herce F. Smolíka, který ztvárnil starého Kolmistra.²⁴⁷

Nedostatek „pathosu“ u Krejči shledává i J. Dvořáček ze čtrnáctideníku *Kino*. Vyzdvihuje herecký výkon A. Hegerlíkové, který považuje za jeden z nejlepších ve filmu. Všimá si i F. Šlégra, který přesvědčivě ztvárnil „nelidu“ Valdeka.²⁴⁸

²⁴⁴ NA, fond Ministerstvo kultury, kart. 141, sign. ČSF FILMY 1953–1956.

²⁴⁵ WEISS, Jiří. *Bílý mercedes*, s. 112–113. Weiss zde však chybně píše, že se chtěl chopit zpracování druhého dílu trilogie, přičemž *Rudá záře* je až dílem závěrečným.

²⁴⁶ O promítaných filmech. *Filmové informace*, roč. 2, č. 11, 15. březen 1951, s. 2. *Filmové informace* vydával Československý státní film, který měl pravděpodobně přehled o návštěvnosti svých filmů, proto je možné tuto informaci považovat za pravdivou.

²⁴⁷ Nový významný úspěch československého filmu. *Tvorba*, roč. 20, č. 11, 15. březen 1951, s. 257–258.

²⁴⁸ Režie a herci ve filmu Vstanou noví bojovníci. *Kino*, roč. 6, č. 5, 1. březen 1951, s. 101.

Karel Vaněk z *Rudého práva* na filmu nenašel žádnou chybu. Chválil jeho „ideovost“ a technické zpracování i herecké výkony. Film rovněž vnímá jako závazek pro další filmaře, kteří by se měli držet podobné látky.²⁴⁹

---

²⁴⁹ Obraz počátků a zrání dělnického hnutí u nás. *Rudé právo*, roč. 31, č. 52, 3. březen 1951, s. 3.

3.2 Prokletý Bouřlivý rok

První verzi literárního scénáře k filmu *Bouřlivý rok* od Miloše Velínského (1923–1983) projednávala FR na zasedání 5. října 1950. Tehdy k němu měla řadu připomínek týkajících se „*postižení převratného historického významu roku 1905*“, vykreslení postav a vytvoření silné příběhové linky.

Při druhém projednávání scénáře následujícího roku 16. ledna 1951 shledala FR tyto nedostatky stále přítomné, byť se scénář dočkal dílčích úprav. Vytýkalo se mu, že ve scénáři nebyl vyzdvihnut význam roku 1905 pro dělnické hnutí v českých zemích. Zároveň zde silně nevystupovala hlavní postava Toníka, který byl při vypuknutí nepokojů v roce 1905 zavřený v kasárnách. V tomto bodě padl návrh, zda se neodchýlit od románové předlohy a nevykreslit Tondu jako klasického hrdinu, poněvadž by jinak hrozilo, že se této role ujme postava anarchisty Franty Habána.

Další připomínkou byl rozsah scénáře a kvalita dialogů, které, pokud nepocházely ze samotné knižní předlohy, působily nepřesvědčivě.²⁵⁰

Potřetí byl literární scénář k *Bouřlivému roku* projednáván 23. ledna 1951. Scénář, podle posudků pěti členů FR (mezi nimi byl i M. Frič), nesplňoval požadavky na uvedení do výrobního plánu.

Byl podán návrh, podle kterého měl film navazovat na snímek *Vstanou noví bojovníci*, aby se ukázala kontinuita vývoje a nová nastupující mladá generace dělnických revolucionářů. Bylo potřeba podrobit revizi postavy vůdců sociálně demokratické strany. Měla být také přepracována postava anarchisty Franty Habána, poněvadž jeho vztah s Toníkem mohl vzbuzovat dojem, že v té době byl nejdůležitější boj proti anarchistům. Anarchismus však bylo potřeba „*ukázat jako trest za oportunistickou politiku soc. dem. vůdců*“. Kvůli schematickému pojetí mnoha postav se ukázalo jako nutné jejich přepracování. Scénář také nedokázal pojmout všechny motivy z knihy (příběh rodiny Čechrů a životní peripetie Marjánky).²⁵¹

Problémem bylo i lepší vykreslení záporných postav než těch kladných.

M. Velínský na scénáři spolupracoval se Zápotockým, který jej měl upravit po stránce politického vyznění. M. Frič měl ke scénáři řadu technických poznámek a dotazů, které se týkaly exteriérů, ve kterých se měl případný film točit. Z jeho slov vyplývá, že ve scénáři chyběla pasáž, kdy se Toník a jeho kamarádka ukryli před deštěm, který je zastihl na výletě, u jednoho dědy (starého socialisty).

Vladimír Václavík na adresu scénáře řekl, že „*z tohoto scénáře by žádný režisér dobrý film neudělal*“. Všichni kritici, až na M. Friče, který se celou poradu držel technické stránky věci, vytýkali „*politickou nejasnost*“ díla. Z jednoho komentáře Velínského vyplývá, že při uvažování nad režisérem *Bouřlivého roku* myslel na M. Friče.²⁵²

FR doporučila vytvořit zcela novou koncepci scénáře, kterou měl Velínský následně předložit k přezkoumání.²⁵³ Není jasné, zda nějaká nová koncepce vznikla. K natočení filmu však nikdy nedošlo. Filmový scénář si, stejně jako ten divadelní, nedokázal poradit s románovou předlohou, kterou nezvládl předat v celém jejím rozsahu.²⁵⁴

Později se o napsání scénáře k *Bouřlivému roku* pokusil vedoucí scénáristického oddělení Československého státního filmu J. Síla. Ten zaslal svou verzi scénáře společně s dopisem někdy v roce 1954 prezidentu Zápotockému. V dopisu píše, že scénář je výsledkem usilovné práce Síly a jeho manželky. Při psaní se prý drželi rad, které Zápotocký udělil K. Steklému, který se ale ke zpracování filmu

²⁵⁰ NFA, fond Filmová rada, kart. 6, ref. ozn. 2/1/57//3

²⁵¹ Tamtéž, ref. ozn. 2/1/57//1

²⁵² Tamtéž, ref. ozn. 2/1/57//2.

²⁵³ Tamtéž, ref. ozn. 2/1/57//1.

²⁵⁴ Velínského literární scénář k nenatočenému filmu je uložen v Knihovně Národního filmového archivu pod signaturou S-2836-LS-2.

nakonec nedostal. Na základě těchto rad chtěli napsat veselý a zábavný film o žižkovské mládeži, přičemž hlavní důraz nechtěli klást na uzenáře Pivoňku a služebnou Marjánku. Další změnou byl milostný, „*ale nevyslyšený*“ vztah hlavní postavy Toníka s Marjánkou.²⁵⁵

Tentokrát nebyl důvodem pro nenatočení filmu špatný scénář, nýbrž pravděpodobně spory uvnitř Československého státního filmu. Český divák (respektive československý) byl tedy „ochuzen“ o druhý díl dělnické trilogie

---

²⁵⁵ AKPR, fond KPR, protokol Os (1905) 1949–1968, sign. 104/54, kart. 23. Důvodem, proč nebyl Sílův scénář přijat FR bude pravděpodobně souviset s třenicemi, na které si stěžuje v dalších dopisech Zápotockému. Podle Sílů nebylo zvoleno nové složení FR, a proto nemohlo docházet k projednávání předložených filmových scénářů.

3.3 Rudá záře nad Kladnem

3.3.1 Projednávání Rudé záře na Filmové radě

Literární scénář Vladimíra Vlčka se na jednání FR poprvé projednával ve čtvrtek 25. února 1954.²⁵⁶ Vedle scénáře k *Rudé záři* se diskutovalo i nad scénáři k filmům *Nejlepší člověk ve Fouňově*,²⁵⁷ *Na stříbrném zrcadle*²⁵⁸ a *Zvířátka v zimě*.²⁵⁹

Všechny čtyři scénáře byly doporučeny k realizaci. K *Rudé záři* zde byla uvedena připomínka ke zkrácení dialogů.²⁶⁰

Znovu se na FR projednával 21. října, zde byly proneseny námitky, které se projednávaly na dalším zasedání, jež proběhlo 1. listopadu.²⁶¹ Jednalo se o připomínky zásadní: buržoazie nebyla znázorněna dost záporně, problémy uvnitř samotné sociální demokracie nebyly dost dramatické a hlavní postava Tondy se měla trochu přepracovat.

Mezi dalšími připomínkami byla absence nějaké akce. Ve scénáři se stále vedly pouze dialogy, ale nemělo docházet k žádným činům. Dr. Hoffmeisterovi se dokonce nezdál konec dost „monumentální“. Scénář byl pravděpodobně tak špatný, že přisedící M. Pujmanová (1893–1958) a K. Konrád (1889–1971) propadli mírnému defétismu, když se obávali nízké návštěvnosti. Konrád to vyjádřil jasně: „*Nemůžeme dopustit, aby film prezidenta republiky měl malou návštěvnost.*“

Hlavní konkurenci viděl Konrád ve filmech *Vstanou noví bojovníci*, *Anna proletářka*²⁶² a *Ernst Thälmann – Syn své třídy*.²⁶³

Vlček intenzivně konzultoval scénář se Zápotockým. Aby zdramatizovali film, vložili do něj úvodní část knihy, kde je ukázána válečná bída a vykořisťování chudých lidí mlynářem. Tuto scénu Vlček po domluvě se Zápotockým přesunul do pozdější části filmu. Zemědělskou stávkou a generální stávkou (kterou zhatili železničáři, protože se k ní nakonec nepřidali) Vlček zdramatizoval na základě Zápotockého vyprávění o událostech, které v knize nebyly (např. to, že dělníci měli být ozbrojeni).²⁶⁴

Film byl jistě projednáván i na dalších setkáních, nicméně se nám tyto prameny nedochovaly. Poslední úpravu scénáře tak můžeme sledovat až v samotném filmu.²⁶⁵

---

²⁵⁶ Přítomní byli doc. dr. Calábek, Karel Konrád, Marie Pujmanová, Jiří Trnka, Václav Žižka, Jiří Mařánek, dr. M. Fábera, Pomazalová, Bohumil Brejcha, Hanuš. Dále byli přítomni zástupci projednávaných filmů.

²⁵⁷ *Nejlepší člověk*, režie: Václav Wasserman, Ivo Novák, scénář: Josef Neuberg, František Vlček, Václav Wasserman, Ivo Novák, kamera: Josef Střecha, hudba: Julius Kalaš, ČSR 1954, 105 min.

²⁵⁸ *Na stříbrném zrcadle*, režie: Jaromír Pleskot, scénář: František Kozík, Jaromír Pleskot, kamera: Pavel Hrdlička, hudba: Jan F. Fischer, ČSR 1954, 57 min.

²⁵⁹ NFA, fond Filmová rada, kart. 12, ref. ozn. 2/3/17//1. Film *Zvířátka v zimě* se podle dostupných údajů nenatočil.

²⁶⁰ Tamtéž, ref. ozn. 2/3/17//3. Scénář, který předložil Vlček byl konzultován a schválen prezidentem Zápotockým.

²⁶¹ Přítomní byli A. M. Brousil, mjr. Čapek, dr. Hoffmeister, K. Konrád, Jiří Plachetka, M. Pujmanová, Josef Rybák, J. Síla, G. Spurný, Miroslav Žaludek, Bohumil Šmída, J. Mařánek. Schůzi vedla M. Pujmanová.

²⁶² *Anna proletářka*, režie: Karel Steklý, scénář: Karel Steklý, kamera: Rudolf Stahl, hudba: Jan Seidel, ČSR 1952, 140 min.

²⁶³ *Ernst Thälmann – Syn své třídy*, režie: Kurt Maetzig, scénář: Willi Bredel, Michael Tschesno-Hell, hudba: Wilhelm Neef, NDR 1954, 124 min.

²⁶⁴ NFA, fond Filmová rada, kart. 14, ref. ozn. 2/3/67//4.

²⁶⁵ Na jiné prameny neodkazuje ani publikace *Český hraný film*, kde jsou uvedeny archivní materiály k filmům i čísla a ročníky periodik, ve kterých se o snímku psalo.

3.3.2 A Rudá záře zalila kina...

Režie závěrečného dílu dělnické trilogie *Rudá záře nad Kladnem*²⁶⁶ se ujal V. Vlček,²⁶⁷ který film natočil podle vlastního scénáře. Za kamerou stál Jan Stallich²⁶⁸ a hudbu složil Ludvík Poděšť.²⁶⁹ Režie byla Vlčkovi svěřena pravděpodobně proto, že si to přál samotný autor předlohy.²⁷⁰ Snímek měl premiéru 24. února 1956 v pražském kině Sevastopol (dnes zde sídlí Divadlo Broadway).²⁷¹

Ústřední postavu Tondy Zápotockého si ve filmu zahrál Josef Bek (1918–1995), jeho družku Marii ztvárnila Vlasta Chramostová (1926–2019). Do hlavních rolí si měl tyto herce vybrat sám Zápotocký (což bylo zvláštní, poněvadž o Bekovi se vědělo, že je praktikující katolík a Chramostová neměla čistý dělnický původ).²⁷² Role starého Vaňka, k němuž si Toník chodil pro rady, připadla J. Průchovi. Postavu Rězky Šádkové, která se v průběhu filmu stane horlivou socialistkou, si zahrála Vlasta Fabiánová (1912–1991). Jejího chotě, Šádka, si zahrál Jaroslav Vojta (1888–1970). V dalších rolích zde můžeme spatřit Rudolfa Deyla ml., V. Brodského nebo M. Růžka.

Herci se v rámci natáčení několikrát setkali se Zápotockým a, jak vzpomíná V. Chramostová, při jednom setkání na Hradě v roce 1955 se její herečtí kolegové (J. Průcha, V. Fabiánová a další) přimlouvali za uvězněnou Jiřinu Štěpničkovou (1912–1985).²⁷³ To snad můžeme považovat za jediné pozitivum tohoto filmu...

---

²⁶⁶ *Rudá záře nad Kladnem*, režie: Vladimír Vlček, scénář: Vladimír Vlček, kamera: Jan Stallich, hudba: Ludvík Poděšť, ČSR 1956, 90 min.

²⁶⁷ Vladimír Vlček (1919–1977) studoval gymnázium ve Vysokém Meziříčí, po jehož absolvování poprvé navštívil Moskvu. Poté studoval v Praze, Paříži a Jugoslávii dějiny umění a filmovou teorii. Za války pracoval jako asistent režie a scénárista v Lucernafilmu. Po skončení války spolupracoval jako asistent režie a tlumočnick na sovětském dokumentu *Osvobozené Československo* (1945, režie: Ilja Kopalín). Díky kontaktům, které navázal se sovětskými filmaři mohl odcestovat na půl druhého roku do Moskvy. Zde působil jako kulturní atašé a zároveň zde studoval na filmové škole. Podílel se zde na tvorbě dokumentu *Nové Československo* (1950, režie: Vasilij N. Beljajev, V. Vlček), za které obdržel Stalinovu cenu II. stupně. Díky svým konexím se sovětskými filmaři (kvůli kterým získal přezdívku „Volod’ka“) získal po únorovém převratu post vedoucího československo-sovětské výrobní skupiny. Jelikož tato skupina nedosáhla žádných výsledků, byla zrušena a Vlček se mohl pustit do filmové režie. Jeho prvotinou byl snímek *Zítřka se bude tančit všude* (1952), za který byl oceněn Státní cenou. Toto byl jeho jediný snímek, který měl kladné kritiky. Všechny jeho následující filmy již narážely na překážky při schvalování příslušnými orgány a na negativní recenze. Za zmínku jistě stojí, že se jednalo o prvního československého režiséra, který natočil širokoúhlý film. Jednalo se o snímek *V proudech* (1958, režie: V. Vlček, Henri Aisner), natočený v koprodukcii s Francií. Zdrcující kritika způsobila, že Vlček byl od filmu odstaven a následně propuštěn. Na dva roky mu byla zakázána činnost u filmu, a proto začátkem 60. let emigroval do Francie. Jeho osudy v zahraničí nebyly dosud dostatečně zmapovány. Zemřel ve Velké Británii. Více viz: ŠRAJER, Martin: Vladimír Vlček, *Filmový přehled*, 19.4.2017, <https://www.filmovyprehled.cz/cs/revue/detail/vladimir-vlcek> (citováno dne 4.3.2021).

²⁶⁸ Jan Stallich (1907–1973) šel ve stopách svého otce, který byl také kameramanem. Jeho prvním hraným snímkem byl *Kašpárek Kouzelníkem* (1927, režie: Josef Kokeisl). Stallichovým největším projektem v němé éře filmu byla spolupráce na natáčení tehdejšího velkofilmu *Svatý Václav* (1930, režie: Jan S. Kolár). Hned na počátku zvukové éry filmu spolupracoval na významných dílech čs. kinematografie: *Extáze* (1933, režie: Gustav Machatý) a *Řeka* (1933, režie: Josef Rovenský). Spolupracoval i se zahraničními režiséry, natočil např. francouzský film *Golem*. Po válce se zapojil do natáčení budovatelských dokumentů. Natáčel i první český barevný film *Ján Roháč z Dubé* (1947, režie: Vladimír Borský), za kameru k filmu *Temno* (1951, režie: K. Steklý) byl oceněn národní cenou. Více viz: BARTOŠKOVÁ, Šárka – BARTOŠEK, Luboš. *Filmové profily: Českoslovenští scenáristé, režiséři, kameramani, hudební skladatelé a architekti hraných filmů*, s. 402–406.

²⁶⁹ Ludvík Poděšť (1921–1968) po válce vystudoval brněnskou hudební konzervatoř. Pro film skládal hudbu od roku 1952. Jeho filmová tvorba vynikala budovatelským nadšením a optimismem. S V. Vlčkem se poprvé setkal při natáčení filmu *Zítřka se bude tančit všude*. Více viz: Tamtéž, s. 340–341.

²⁷⁰ NA, fond ÚV KSČ, sv. 45, inv. č. 1086. Vladimír Vlček v dopisu datovaném 15. prosince 1952 děkuje Zápotockému za to, že si přeje, aby *Rudou září* natáčel právě on.

²⁷¹ Nový filmový týden. *Filmové informace*, roč. 7, č. 8, 22. únor 1956, s. 2.

²⁷² CHRAMOSTOVÁ, Vlasta. *Byl to můj osud: Na přeskáčku I*. Praha: Academia 2018, s. 115.

²⁷³ Tamtéž, s. 176.

Byť se herci snažili hrát dobře, film se příliš nepovedl. Je zlomkovitý, ukazuje pouze určité události, u kterých divák neví, jak k nim vlastně došlo. Nejdříve dojde k zemědělské stávce, po které následuje střih na prvomájový průvod. Na slavnosti po průvodu se zpívají socialistické písničky a pak hned následuje střih na svatbu dvou mladých, kteří se seznámili při zemědělské stávce. Na svatební hostině se divák dozví o Tondově cestě do Ruska. O té ale blíže nic nezjistíme, byť v knize zaujímá poměrně dlouhou část. Hned po návratu z Ruska má Toník projev, kde horuje za komunismus. V jiné scéně se dozvídáme o rozkolu v sociální demokracii. Nakonec dochází k zimní (prosincové) stávce z roku 1920, která je však neúspěšná. Krátce na to dochází k zatýkání jejích účastníků. Po zatčení mužů se iniciativy chápou ženy, které drží prapor socialismu za své zatčené manžele.

V závěru filmu se část vězňů vrací zpátky na Kladno (ovšem bez Toníka, který byl ve vězení i v době konání sjezdu, na kterém byla založena komunistická strana). Na samém konci je založena komunistická strana a slavnostně zazpívána *Internacionála*. Předposlední záběr na Pražský hrad měl jednoznačně ukázat, že idea komunismu nakonec zvítězila a možná měla odkázat i na to, že hlavní postava filmu čili Antonín Zápotocký odtud vládne coby prezident.

Film je velice schematický. V zásadě se jedná o sled obrazů, ve kterých se dělníkům dějí příkoří. Není zde ani pořádně ukázán vývoj dvou proudů v sociální demokracii (umírnění a komunisté). Vykreslení postav je černobílé.

3.3.3 Dobové ohlasy v tisku na uvedení Rudé záře do kin

Podle *Lidové demokracie* byl Vlčkův snímek emotivní a působil celistvě. Zmiňuje herecké výkony J. Beka, J. Průchy a dalších, ale nijak zásadně je nehodnotí.²⁷⁴

S odstupem času byl jako zdařilejší zpracování části z dělnické trilogie vnímán snímek *Vstanou noví bojovníci* od J. Weisse.²⁷⁵

---

²⁷⁴ Nový film „Rudá záře nad Kladnem“. *Lidová demokracie*, roč. 12, č. 49, 24. únor 1956, s. 3.

²⁷⁵ Tvář s úsměvem a rozhodností. *Tvorba*, roč. 22, č. 46, 14. listopad 1957, s. 21.

4 Závěr

Antonín Zápotocký se ve své románové trilogii (*Vstanou noví bojovníci*, *Bouřlivý rok 1905*, *Rudá záře nad Kladnem*) pokusil přiblížit vývoj dělnického hnutí na Kladensku. V prvním románu byl hlavní postavou Zápotockého otec Ladislav, který se podílel na založení sociální demokracie a který byl kvůli své politické činnosti vypovězen z Prahy do rodných Zákolan, kde inicioval vznik dělnického spolku. První román dělnické trilogie končí vítězstvím socialistů ve volbách.

Nepřímo na „bojovníky“ navazuje román *Bouřlivý rok*, který se již odehrává v Praze. Hlavním hrdinou je zde samotný A. Zápotocký, který na osudu mladých socialistů líčí vzpouru na křižníku Potěmkin a její ohlasy u pražské socialistické mládeže. Zatímco první román byl psán poměrně jednoduchým stylem, v tomto díle se nachází více dějových linek a postav. V závěru *Bouřlivého roku* Zápotocký popisuje jisté zklamání u některých mladých socialistů, které prezentuje na postavě Franty Habána (přezdívkou Franty Sauera), který se poté přidává k anarchistům, zatímco Tonda Zápotocký zůstává věrný své straně.

Závěrečným dílem trilogie byla *Rudá záře nad Kladnem*, která popisuje konec první světové války a první roky Československé republiky. Hlavní linkou románu je rozkol uvnitř sociální demokracie, kdy se ve straně začíná profilovat frakce inklinující k bolševismu. Román vrcholil prosincovou stávkou, které se Zápotocký v roce 1920 skutečně zúčastnil. Závěrečný díl dělnické trilogie Zápotocký ukončil vznikem Komunistické strany.

Všechny tři výše zmíněné romány mají společnou autobiografičnost a „ideovost“. Ve všech románech je hned jasné, která postava je kladná, a která je záporná. Kladnými postavami byli v zásadě pouze socialisté a zápornými přirozeně zástupci střední vrstvy.

Podle literárního historika Václava Černého měl Zápotockému při psaní jeho románů pomáhat Ústav pro českou literaturu. Bohužel se mi nepodařilo najít žádné dokumenty, které by tuto informaci potvrdzovaly nebo přibližovaly. Nicméně to, že Zápotockému při psaní někdo pomáhal, můžeme považovat za fakt, poněvadž se podle všeho jednalo o „veřejné tajemství“.

Krátce po vydání prvního románu vznikla jeho divadelní adaptace, kterou pro Divadlo pracujících v Gottwaldově napsal J. Nezval. Celostátní premiéru měla adaptace na II. FFP v Gottwaldově. V podání gottwaldovského souboru jej pak mohli diváci spatřit na festivalu Divadelní žatva i ve Vínohradském divadle jako hostující představení.

Nejvíce repríz měly adaptace uvedené v ND. Hra zde byla uvedena celkem čtyřikrát, přičemž první dvě uvedení byla podle adaptace J. Nezvala a následující dvě od V. Vejražky. ND bralo adaptaci přirozeně velmi vážně, a proto mohli diváci v inscenacích spatřit v průběhu let vynikající herce jakými byli např. L. Pešek, Z. Baldová, F. Filipovský, J. Marvan a další.

Divadelní adaptace se dočkal i druhý díl románové trilogie *Bouřlivý rok*. Za jejím vznikem stál opět J. Nezval. Celostátní premiéra tentokrát proběhla ve SD Brno, ale podle soudobých kritik nebyla adaptace příliš úspěšná.

Z dostupných materiálů vyplývá, že nebyla napsána žádná adaptace závěrečného dílu trilogie *Rudá záře nad Kladnem*. Je sice možné, že nějaká vznikla, ale v tom případě neměla větší než oblastní charakter.

Vedle divadelních adaptací vznikly i adaptace filmové. První díl dělnické trilogie natočil Jiří Weiss. V hlavní roli se zde představil Otomar Krejča jako L. Budečský. J. Weiss chtěl podle svých vzpomínek natočit i *Rudou záři*, k tomu však nedošlo.

Ještě před uvedením „bojovníků“ do kin se objevily snahy o napsání scénáře k *Bouřlivému roku* podle návrhu Miloše Velínského. Tento scénář byl však shledán jako nevhodný, a proto nebyl nikdy realizován. Později se o napsání scénáře k *Bouřlivému roku* pokusil i Jiří Síla, ovšem opět bezúspěšně.

Byť druhý díl trilogie nebyl natočen nikdy, v roce 1956 byl uveden snímek *Rudá záře nad Kladnem*, který režíroval Vladimír Vlček. Role Tondy Zápotockého byla svěřena Josefu Bekovi. Projednávání scénáře na FR bylo problematické a samotný film nebyl příliš povedený.

V každé části práce jsem popsal určitý způsob, jakým bylo nakládáno s dílem A. Zápotockého. Knihy sloužily k indoktrinaci mládeže ve školách a širšího okruhu čtenářstva. Svým černobílým pohledem na „buržoazii“ mohly u běžného čtenáře vyvolat antipatie vůči této vrstvě obyvatelstva nebo vyvolávat sentimentální vzpomínky na minulost, jak jsem ukázal na výše citovaném dopisu od Františka Záliše.

Prostřednictvím článků z novin, které adorovaly Zápotockého dílo se utvářel kult jeho osobnosti, který se zakládal na tom, že se jedná o muže z lidu, který je vždy vlídný a přívětivý. Zároveň je stále připomínána Zápotockého skromnost a pracovitost. Zápotocký v předmluvě ke knize *Vstanou noví bojovníci* psal, že si není jist, zda je to plnohodnotná kniha a ve většině novinových „kritik“ je přesvědčován, že je to kniha bezkonkurenční. Prezidentovy narozeniny se poté staly příležitostí pro pořádání besed nad jeho publikacemi.²⁷⁶

Zatímco první uvedení divadelní adaptace „bojovníků“ gottwaldovským divadlem proběhlo v rámci II. filmového festivalu, ty ostatní sledované inscenace měly premiéru při nějaké slavnostní příležitosti: II. všeodborový sjezd, výročí vzniku KSČ či připomínka narozenin A. Zápotockého. Před představením byly vždy čteny projevy vyzdvihující Zápotockého politické i literární dílo a aktualitu jeho děl. Premiérám často předcházela hudební vložka, která měla umocnit monumentalitu chvíle. Tímto se pravděpodobně mělo docílit stavu stádnosti, kdy se smazávala originalita jedince, kterého postupně vtahovala sounáležitost k dělnické třídě, jež je neustále pod tlakem ze strany buržoazie. Vytvořením a umocňováním tohoto pocitu neustálého tlaku chtěl komunistický režim posílit svou pozici mezi lidmi, kterým ukazoval svou nepostradatelnost, protože jedině dělnická třída a komunistická strana se mohla stát silným ochráncem před nepřáteli, za které mohl být označen v podstatě kdokoli a kdykoli.

Zatímco u divadelních adaptací není vliv samotného autora předloh na vlastní adaptace patrný, u filmů je jeho invence zcela zjevná. Jak J. Weiss tak V. Vlček konzultovali scénář se Zápotockým. Ten dokonce jezdil navštěvovat natáčení.²⁷⁷ Nesmíme také opomenout fakt, že na popud Zápotockého byla režie *Rudé záře* svěřena V. Vlčkovi a hlavní role v tomto filmu svěřeny Josefu Bekovi a Vlastě Chramostové.

Zatímco u schvalování „bojovníků“ se o Zápotockém v zásadě nehovořilo, u *Rudé záře* několikrát padlo, že nemohou dopustit, aby film podle předlohy prezidenta měl malou návštěvnost. Jistou roli mohl sehrát i fakt, že v prvním případě byl Zápotocký „pouze“ předsedou vlády, zatímco v době schvalování *Rudé záře* byl již prezidentem. Zásadní ovšem bylo, že „bojovníci“ drželi pohromadě, zatímco *Rudá záře* byla dost nepovedená.

Při sledování schvalovacího procesu všech tří scénářů je jasné, že nešlo tolik o technickou a dějovou kvalitu snímku, jako o jeho „ideovost“. Přičemž i v této oblasti se Zápotockému dostalo výjimky – jak vzpomínal J. Weiss, *Vstanou noví bojovníci* se členům ÚV KSČ zdáli příliš sociálně demokratičtí, což by za „normálních“ okolností mělo za následek zákaz výroby daného filmu. Autorem předlohy byl však předseda vlády Zápotocký, a proto film dostal zelenou.

²⁷⁶ K čtenářským besedám o knihách Antonína Zápotockého. *Čtenář*, roč. 6, č. 12, prosinec 1954, s. 343–345.

²⁷⁷ Prezident mezi filmaři. *Kino*, roč. 9, č. 26, 16. prosinec 1954, s. 404–405.

Zatímco *Vstanou noví bojovníci* jsou vlastně takovým zobrazením sporů v jedné vsi, které však dějově drží pohromadě, *Rudá záře* je spíše soubor nesourodých obrazů. Postavy se v *Rudé záři* chovají tak jak se chovají buď proto, že jsou dělníci, nebo proto, že jsou „měšťáci“. U „bojovníků“ divák alespoň tuší, na čem se zakládá chování jednotlivých postav. U *Rudé záře* se musí spokojit s jejich třídním zařazením, které ovlivňuje vše, co daný jedinec dělá.

Jak knihy, tak divadelní adaptace, tak filmy měly jediný účel – posloužit k legitimizaci režimu, indoktrinaci obyvatel a prosadit směr socialistického realismu. Je nutné si uvědomit, že být se o to režim snažil dost intenzivně, naštěstí se mu to nepodařilo, o čemž svědčí nová vlna, která nastupuje v 60. letech. Zde se tedy nabízí otázka, proč vlastně nedošlo k přijetí komunistického režimu v plné míře, byť se o to soustavně pokoušel všemi prostředky? Jednu z odpovědí nám dává člen FR dr. Dvořák: „*Nemysleme neustále na nestranické obyvatelstvo. Tento film je hlavně pro ty kolektivy mládeže, které nám dobře pracují, aby viděly a měly radost, že se jimi také někdo zabývá.*“²⁷⁸ Budovatelské snímky byly pro budovatele. Do kina nemuseli lidé chodit povinně (byť i k tomu mohlo docházet v rámci podnikových zájezdů) a přemíra jednoho stylu musela nutně u diváků a tvůrců vyvolat reakci, která chtěla dělat a vidět něco jiného.

Svou prací jsem se pokusil proniknout do třech sfér druhého života našeho druhého komunistického prezidenta. Byl bych rád, kdyby na mou práci někdo navázal, poněvadž Zápotocký byl významným hybatelem československého politického života minulého století a pro pochopení minulosti je třeba pochopit pohnutky, jež vedly k jednání jednotlivých aktérů dějinného pohybu.

---

²⁷⁸ NFA, fond Filmová rada, kart. 5, ref. ozn. 2/1/38//2. Pronesl to při projednávání neuskutečněného scénáře *Setkání pod vodou*.

5 Textová příloha

Jako textovou přílohu zde uvádím dopis Jana Petrmichla adresovaný prezidentu republiky Antonínu Zápotockému, ve kterém Zápotockého žádá o napsání předmluvy pro svůj výbor z díla Ladislava Zápotockého. Společně s touto žádostí zaslal Petrmichl i faktografické poznámky týkající se historických chyb v románu *Vstanou noví bojovníci*. Účelem této přílohy je ukázat, že ani „dělnický prezident“ není neomylný a že nadšení z historicity Zápotockého románů ze strany tisku bylo do jisté míry nepodložené.

V textu se nachází slova podtržená samotným Petrmichlem, která jsou vyznačena jednou čarou. Poté však byla některá slova podtržena ještě jednou, a to červenou pastelkou příjemcem. Toto podtržení je vyznačenou dvojitým podtržením.

Na archivní umístění textové přílohy jsem odkazoval již v poznámce pod čarou č. 48 na straně 16.

Vážený soudruhu presidente,

rád bych Vám sdělil několik připomínek k Vaší knize “Vstanou noví bojovníci”. Vyplynuly z mé redakční práce na výboru z díla Ladislava Zápotockého, jenž Vám byl zaslán nakladatelstvím Československý spisovatel.

Porovnával jsem texty Ladislava Zápotockého se 7. vydáním knihy “Vstanou noví bojovníci”, vydané v nakladatelství Práce 1951. Uvádím příslušné stránky 7. vydání a mám k nim tyto drobné poznámky:

Na stránce 57 je uvedeno, že sjezd v Marcheggu se konal v roce 1877. /Cituji: “V červenci roku 1877 byl vyslán L. Zápotocký spolu s J. B. Peckou na celorakouský sjezd soc. dem. ve Vídni. Aby se vyhnuli kontrole rakouských úřadů, rozhodli se pořadatelé konat sjezd v městečku Marcheggu...”/ – Jde tu o omyl v datu, neboť sjezd v Marcheggu se konal 16. května 1875, jak o tom svědčí tehdejší Budoucnost a jiné historické dokumenty.

Na stránce 59 se říká o Marketském sjezdu: “Proto byl sjezd svolán na den 7. dubna 1878 do hostince “U kaštanu” v Tejnici u Prahy”. Správně snad má být “v Tejnici”, neboť tato obec, jež později splynula s Břevnovem, se nazývala Tejnka.

Na stránce 65 se uvádí: “Vzhledem k nemožným konfiskačním poměrům, které v Praze existovaly, bylo v březnu r. 1881 rozhodnuto, přeložit vydávání ‘Dělnických listů’ do Vídně...” Avšak přímo v Dělnických listech čteme, že jejich první vídeňské číslo vyšlo už 2. února 1881.

Pokud jde o citaci obžalovacího spisu “proti L. Zápotockému a soudruhům”, porovnal jsem ji s originálem opisu, uloženým v Ústavu dějin KSČ. Podle tohoto originálu zní jméno “František Janota”, uvedené na 68. stránce knihy, “František Jonata”.

Na straně 69 se uvádí o L. Kochmanovi, že byl “spisovatel a knihař”. Jde zřejmě o tiskovou chybu a správně má být “krupař”.

Na stránce 70 se uvádí o dalším obviněném, o Ivanu Moravcovi, že byl “příslušný do Číloště”, v obžalovacím spise se říká “do Číhoště”, o Petru Kopalovi “do Staré Olešnice”, ve spisu uvedeno “do Zlaté Olešnice”. /Správnost znění podle spisu ověřena dle: Antonín Profous, Místní jména v Čechách – jejich vznik, původní význam a změny, díl 1. a 3./

Na téže stránce je uveden mezi obžalovanými i “Matěj Kunz”, v obžalovacím spise však čteme “Matěj Kunst”.

Na stránce 71 se říká: “III. František Mařáček, že napsav a odeslav... dne 18. ledna 1881...” V obžalovacím spise je uvedeno “18. dubna 1881”.

Na stránce 72 je citována 23. sloka Kochmanovy písně “Proč jsem sociál”: “Ten bůh... – jako pravá otrava”. Ve spise je uvedeno: “Ten bůh – jako pravá ohava”.

Na stránce 73 je citována píseň Aug. Radimského “Sen” a v druhém verši se praví: “nepřítel mne pronásledovati kázal...” Spis uvádí: “despota mne pronásledovati kázal...”

Na stránce 197 se připomíná báseň “Mužem bud” s tím, že byla vytištěna “v prvním ‘Dělnickém kalendáři’ r. 1880”. Chtěl bych upozornit na to, že soc. dem. dělnické kalendáře byly vydávány už od

roku 1877. Jen pro srovnání uvádím, že přesný titul kalendáře, v němž jsou verše “Mužem bud” otištěny, zní “Kalendář dělnictva česko-slovanského na přestupný rok 1880” a že autorem básně je maďarský revoluční pěvec A. Petőfi a do češtiny ji přeložil K. Tůma.

Zároveň s těmito poznámkami Vám předkládám, vážený soudruhu prezidente, ještě několik článků Ladislava Zápotockého, vybraných z kladenské “Svobody” a “Nové svobody”, a návrh na rozdělení knihy /obsah/.

Byl bych šťasten, kdybyste se k návrhu vyjádřil a podle možnosti uvedl výbor z díla L. Zápotockého předmluvou. Jestliže byste to uznal za vhodné, podal bych Vám další, podrobnější informace o připravované knize ústně nebo písemně.

Se soudružským pozdravem

Dr Jan Petrmichl,

Praha XII, Rumunská 32.

6 Obrazová příloha

6.1 Seznam obrazových příloh

Obr. 1: Předseda vlády Antonín Zápotocký při kontrole svého nového románu *Vstanou noví bojovníci*.

Obr. 2: Antonín Zápotocký se členy Knihovny románů doby.

Obr. 3: Obálka druhého vydání románu *Vstanou noví bojovníci*, kterou navrhl Josef Hochman.

Obr. 4: Obálka čtvrtého vydání románu *Bouřlivý rok 1905*, kterou navrhl Antonín Pelc.

Obr. 5: Obálka prvního vydání románu *Rudá záře nad Kladnem*, kterou navrhl Antonín Pelc.

Obr. 6: Ilustrace ke kapitole *Děda Kolmistr* otištěné v *Mladé frontě*.

Obr. 7: Ilustrace k úryvku z *Bouřlivého roku* otištěném v *Mladé frontě*.

Obr. 8: Jaroslav Nezval, autor dramatisace románu *Vstanou noví bojovníci*.

Obr. 9: Vítězslav Vejražka, autoru druhé dramatisace románu *Vstanou noví bojovníci*, která se hrála na prknech ND.

Obr. 10: Divadelní plakát k premiéře hry *Vstanou noví bojovníci* konané 11. prosince 1949.

Obr. 11: Divadelní plakát k premiéře hry *Vstanou noví bojovníci* konané 30. dubna 1971.

Obr. 12: Náhled plakátu ke hře *Vstanou noví bojovníci* uvedené v roce 1971.

Obr. 13: Plakát obnovené premiéry „bojovníků“ uvedené k nedožitým devadesátým narozeninám A. Zápotockého.

Obr. 14 a 15: Program inscenace *Vstanou noví bojovníci* uvedené roku 1949 ve SD Brno.

Obr. 16 a 17: Zákolany na jevišti.

Obr. 18: Ratejna.

Obr. 19: Valdekova hospoda.

Obr. 20: Kolmistrova pastouška.

Obr. 21: Ladislav Pešek jako Ladislav Budečský.

Obr. 22: Marie Burešová jako Budečského manželka Barbora.

Obr. 23: František Roland jako děda Kolmistr.

Obr. 24: Zdenka Baldová jako Kolmistrová.

Obr. 25: Ladislav Pešek (Budečský), František Filipovský (Mach), Miroslav Horníček (stojící, Sláma), Emil Bolek (Vosmík), Stanislav Neumann (Kolmistr).

Obr. 26: Miroslav Horníček (Sláma), Zdeněk Štěpánek (strážmistr Šefl), Otto Roubík (Douša).

Obr. 27: Zákolany na jevišti.

Obr. 28: Ratejna.

Obr. 29: Valdekova hospoda.

- Obr. 30: Interiér chalupy Budečských.
- Obr. 31: Josef Mixa (Budečský) a Libuše Havelková (Budečského žena Barbora).
- Obr. 32: Jiřina Šejbalová (Kolmistrová) a Stanislav Neumann (Kolmistr).
- Obr. 33: František Filipovský (Kolmistr) a Marie Vášová (Kolmistrová).
- Obr. 34: Bohuslav Čáp (Materna), Rudolf Hrušínský (Valdek), Jaroslav Marvan (Šefl).
- Obr. 35: Václav Švorc jako Vosmík třímá v rukou prapor budečského spolku na znamení vítězství socialistů ve volbách.
- Obr. 36: Jaroslav Marvan jako strážmistr Šefl.
- Obr. 37: Jiří Dohnal, který v roli Valdeka nahradil Rudolfa Hrušínského.
- Obr. 38: Fotografie z bratislavské inscenace hry *Vstanou noví bojovníci*. Karel Strážnický (mladý Toník), Emília Lokvencová (Budečská), Stanislav Langer (Šefl), Ladislav Chudík (Budečský), František Dibarbora (Kolmistr).
- Obr. 39 a 40: Program inscenace *Bouřlivý rok* uvedené roku 1951 ve SD Brno.
- Obr. 41: Otomar Krejča jako Budečský.
- Obr. 42: Antonie Hegerlíková jako Budečského žena.
- Obr. 43: František Smolík jako Kolmistr.
- Obr. 44: Terezie Brzková jako Kolmistrová.
- Obr. 45: Zdeněk Kryzánek jako strážmistr Šefl.
- Obr. 46: František Šlégl jako hostinský Valdek.
- Obr. 47: Josef Bek jako Tonda Zápotocký.
- Obr. 48: Fotografie A. Zápotockého z roku 1913.
- Obr. 49: Vlasta Chramostová jako Tondova žena Marie.
- Obr. 50: Vlasta Fabiánová a Václav Vojta jako Šádkovi.

6.2 Fotografie Zápotockého-spisovatele

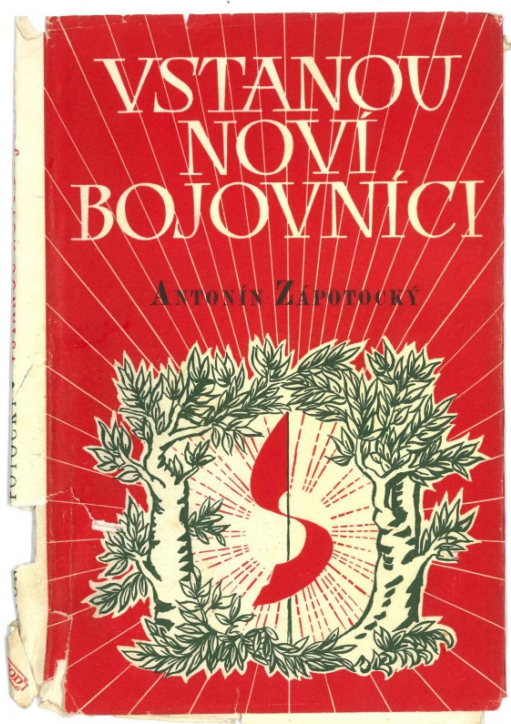

Obr. 1: Předseda vlády Antonín Zápotocký při korekturách svého nového románu *Vstanou noví bojovníci* (VAČMKOS, fond Antonín Zápotocký, kart. 20, inv. j. 118).

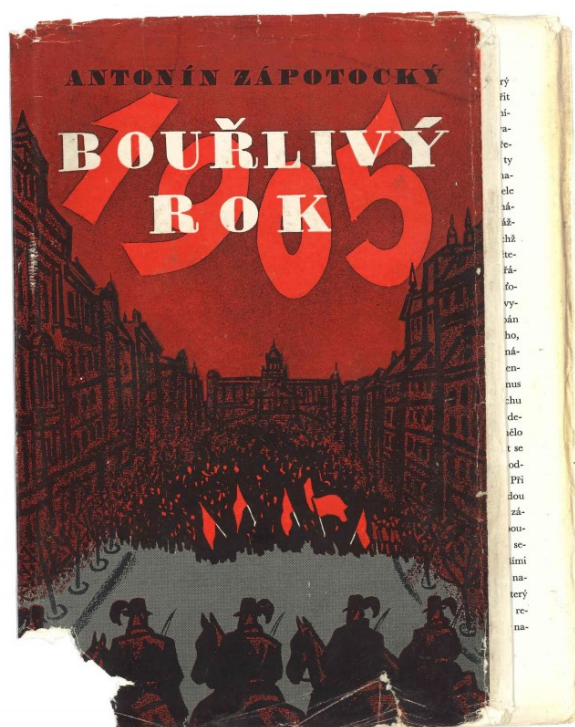

Obr. 2: Antonín Zápotocký se členy Knižnice románů doby (VAČMKOS, fond Antonín Zápotocký, kart. 20, inv. j. 121).

6.3 Přebaly dělnické trilogie

Obr. 3: Obálka druhého vydání románu *Vstanou noví bojovníci*, kterou navrhl Josef Hochman.

Obr. 4: Obálka čtvrtého vydání románu *Bouřlivý rok 1905*, kterou navrhl Antonín Pelc.

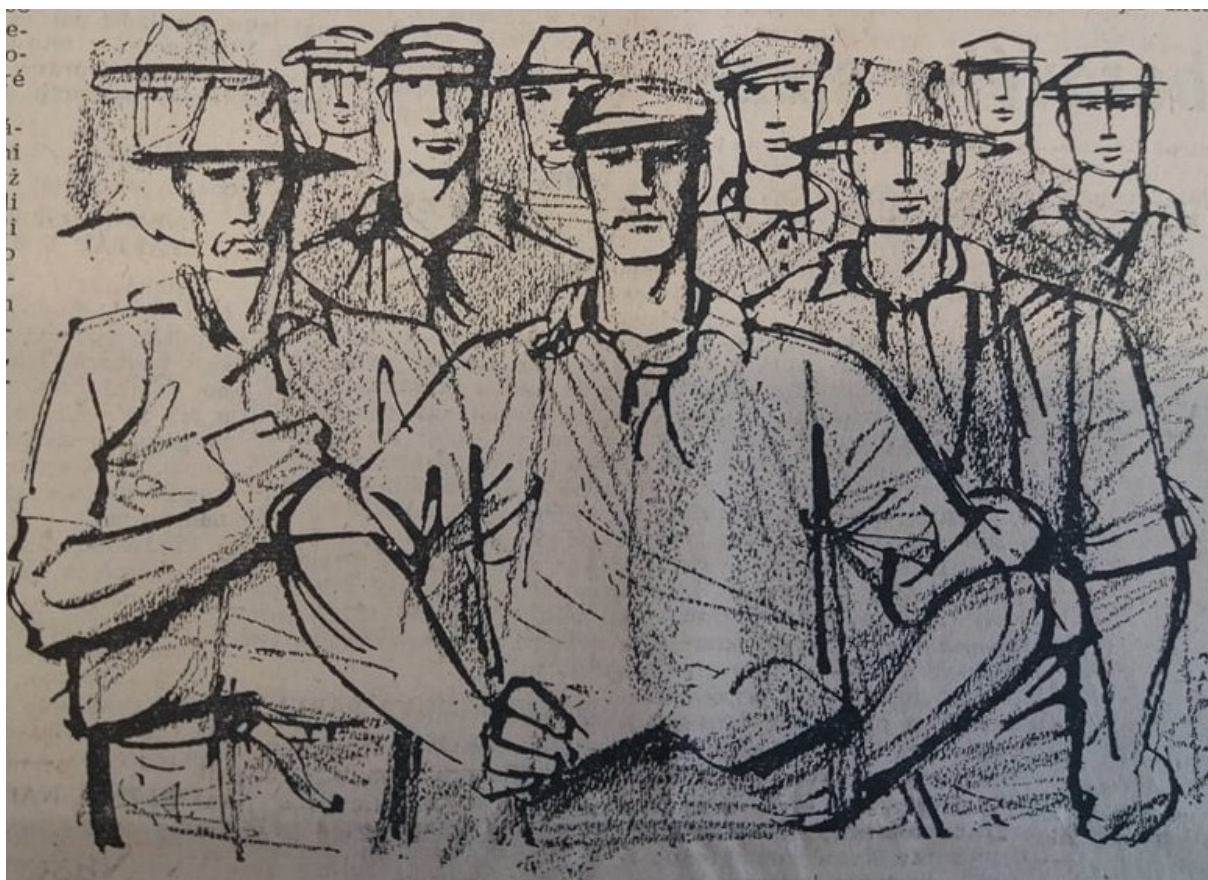

Obr. 5: Obálka prvního vydání románu *Rudá záře nad Kladnem*, kterou navrhl Antonín Pelc (vše pochází z archivu autora).

6.4 Ilustrace z novin

Obr. 6: Ilustrace ke kapitole *Děda Kolmistr* otištěné v *Mladé frontě*, roč. 4, č. 296, s. 5.

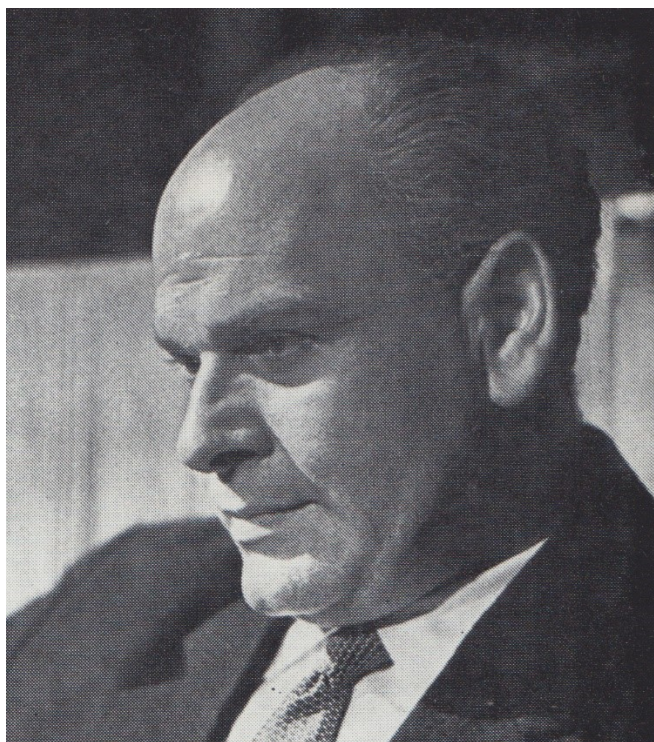

Obr. 7: Ilustrace k úryvku z *Bouřlivého roku* otištěném v *Mladé frontě*, roč. 5, č. 290, s. 5.

6.5 Dramatizátoři Zápotockého textů

Obr. 8: Jaroslav Nezval, autor dramatisace románu *Vstanou noví bojovníci* (obrázek převzat z: MAŠEK, Václav – JANSKÝ, Emanuel. *Divadelní žatva 1949*, s. 91.).

Obr. 9: Vítězslav Vejražka, autor druhé dramatisace románu *Vstanou noví bojovníci*, která se hrála na prknech ND (DAND, Listinný a fotografický fond inscenací, inv. č. 1268d.

6.6 Divadelní inscenace

6.6.1 Plakáty ND s hereckým obsazením inscenace *Vstanou noví bojovníci*

C 1268 a

NÁRODNÍ DIVADLO

V neděli dne 11. prosince 1949 v 19.30 hod.

**Slavnostní představení
na počest II. Všeodborového sjezdu**

PREMIÉRA

ANTONÍN ZÁPOTOCKÝ - JAROSLAV NEZVAL

VSTANOU NOVÍ BOJOVNÍCI

Hra o počátcích odborového hnutí na Kladensku v šesti obrazech

Režie: JAROSLAV PRŮCHA   Scéna: VLASTISLAV HOFMAN

Ladislav Budečský . . .	Ladislav Pešek	Kolmistr	František Roland
Barbora, jeho žena . . .	Marie Barešová	Kolmistrová	Zdenka Baidová
Toník, jejich syn	Jaroslav Oliverius**	Správce Majer	Miroslav Doležal
Mach, redaktor	František Filipovský	Valdek, hostinský a starosta	Jan Pivec
Vosmik, zedník	Emil Bolek	Douša, sedlák	Otto Rubik
Lánský, švec	Stanislav Neumann	Šefl, četnický stráž- mistr	Zdeněk Stěpánek
Sláma	Miroslav Horníček	Růžička, dělník	František Velebný
Kolář	Karel Pech	Soused	Viktor Roubal
Kodeš	Josef Grass	Holčička	Ludmila Jandová**
Kodešová	Mila Pačová	První }	Jaroslav Petrů*
Heindlová	Marie Ježková	Druhý } výrostek	Bořik Procházka*
Hamrová	Blanka Waleská	Třetí }	Mýš Rozhoň*
Máňa	Luba Skořepová	Čtvrtý }	Miroslav Vlček*
Pepík	Radislav Nikodém**		

Po druhém a čtvrtém obraze přestávky

* Posлуhači Státní konservatoře — ** Členové Dismanova rozhlasového divadelního souboru

Mládeži přístupno

Konec o 22.30 hod.

Nemocní: národní umělkyně Růžena Nasková, Elena Hájková, Saša Rašilov
Na dovolené: Marie Vášová

**Zítřka v pondělí 12. prosince ve 20 hodin na počest II. Všeodborového sjezdu
VSTANOU NOVÍ BOJOVNÍCI**

Základní divadlo Praha

Obr. 10: Divadelní plakát k premiéře hry *Vstanou noví bojovníci* konané 11. prosince 1949 (DAND, Listinný a fotografický fond inscenací, inv. č. 1268a.).

NÁRODNÍ DIVADLO

V pátek 30. dubna 1971 v 19.30 hodin

SLAVNOSTNÍ PŘEDSTAVENÍ K 50. VÝROČÍ
ZALOŽENÍ KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA
A PRO PRACOVNÍKY VYZNAMENANÉ K 1. KVĚTNU 1971
I. PREMIÉRA

ANTONÍN ZAPOTOCKÝ

VSTANOU NOVÍ BOJOVNÍCI

Hra o dvou dílech - Dramatizace Vítězslav Vejražka - Upravil Miloslav Stehlík

REŽISÉR: zasloužilý umělec MILOSLAV STEHLÍK
VYTVAŘENÍ SCÉNY A KOSTÝMU: KVĚTOSLAV BUBENÍK
HUDEBNÍ SKLADATEL: LADISLAV SIMON – Asistentka režiséra: LIDA ENGELOVÁ

Ladislav Budečský	Josef Míxa
Barbora, jeho žena	Libuše Havelková
Toník, jejich syn	Vladislav Beneš** alt. Vít. Vejražka**
Vosmík, zedník	Václav Svorec
Lánský, švec	Bohumil Bezouška
Efler, deputátník	Zdeněk Savrda
Mach, redaktor	Josef Velda
Kolmistr, obecní chudý	národní umělec Stanislav Neumann
Kalmistrová, jeho žena	národní umělkyně Jiřina Sejbalová
Seřil, strážmistr	zasloužilý umělec Jaroslav Marvan
Valdek, hostinský	zasloužilý umělec Rudolf Hrušínský
Valdeková, jeho žena	Luba Skořepová
Juránek, mlíkař	Josef Pehr
Správce velkostatku	Miroslav Doležal
Farář Capek	Emil Konečný
Kodeš	Soběslav Sejk
Kodešová	Eva Klenová
Nanda, jejich dcera	Iva Šašková*
Sláma	Josef Čáp
Slámová, jeho matka	zasloužilá umělkyně Vlasta Matulová
Heindlová	Jarmila Krulišová
Pepík, její syn	Josef Moudřík** alt. Vladislav Beneš**
Kolář	Jaroslav Mareš
Kolářka	Lída Plachá
Slepíčka	Miloš Nesvadba
Málek, handlíř	Martin Štěpánek
Materna, pytlák	Bohuslav Čáp
Tmel, sedlák	Miroslav Abraham
Sarboch, sedlák	Milan Mach*
Lidé ze Zákolan	

Učinkují členové orchestru činohry Národní divadla
Představení řídí: Eva Polanová a Miroslav Abraham – Text sleduje: Růžena Mikesková
Světí vedoucí osvětlovač Antonín Halouzka s kolektivem
Vedoucí stroj mistr: Karel Sazima – Zvuk: Jaroslav Čuba, Rudolf Chrástil
* členové činoherního sboru ** dětská role
Po zahájení není dovolen přístup do hlediště – Patnáctiminutová přestávka po prvním díle
Konec po 21.30 hod. – Mládeži přístupno – **VYHRAZENO**

Zítřka v sobotu dne 1. května 1971 SE NEHRAJE
V neděli dne 2. května 1971 ve 14.00 hodin **RADUZ A MAHULENA**
v 19.00 hodin **VSTANOU NOVÍ BOJOVNÍCI** (II. premiéra)

V BUDOVĚ
NÁRODNÍHO
DIVADLA

Obr. 11: Divadelní plakát k premiéře hry *Vstanou noví bojovníci* konané 30. dubna 1971 (DAND, Listinný a fotografický fond inscenací, inv. č. 1268c.).

Obr. 12: Náhled plakátu ke hře *Vstanou noví bojovníci* uvedené v roce 1971, originál je uložen ve fondu plakátů (DAND, Listinný a fotografický fond inscenací, inv. č. 1268c.).

NÁRODNÍ DIVADLO

V BUDOVĚ
NÁRODNÍHO
DIVADLA

Ve středu dne 18. prosince 1974 v 19.00 hodin

K NEDOŽITÝM DEVADESATINÁM ANTONINA ZÁPOTOCKÉHO
OBNOVENÁ PREMIERA

ANTONIN ZÁPOTOCKÝ

VSTANOU NOVÍ BOJOVNÍCI

Hra o dvou dílech - Dramatizace Vítězslav Vejražka - S použitím některých motivů z původní dramatizace Jaroslava Nezvala

REŽISÉR: zaslužílý umělec MILOSLAV STEHLÍK
VÝTVARNÍK SCÉNY A KOSTÝMŮ: KVĚTOSLAV BUBENÍK
HUDEBNÍ SKLADATEL: LADISLAV SIMON

Ladislav Budečský	zaslužílý umělec Josef Mixa
Barbora, jeho žena	Libuše Havelková
Toník, jejich syn	Martin Otava**
Vosmík, zedník	Václav Svorec
Lánský, švec	Bohumil Bezouška
Efler, deputátník	Zdeněk Svávda
Mach, redaktor	Josef Valda
Kolmistr, obecní chudý	zaslužílý umělec František Filipovský
Kolmistrová, jeho žena	zaslužílá umělkyně Marie Vášová
Seifl, strážmistr	zaslužílý umělec Vladimír Leraus
Valdek, hostinský	národní umělec Jiří Dohnal
Valdeková, jeho žena	Luba Skořepová
Juránek, mlíkař	Josef Pehr
Správce velkostatku	Miroslav Doležal
Farář Čapek	Emil Konečný
Kodeš	Soběslav Sejk
Kodešová	Eva Klenová
Nanda, jejich dcera	Helga Čačková
Sláma	Josef Čáp
Slámová, jeho matka	zaslužílá umělkyně Vlasta Matulová
Heindlová	zaslužílá umělkyně Jarmila Krulišová
Pepík, její syn	Vladimír Kunz** alt. Leoš Grelich**
Kolář	Jaroslav Mareš
Kolářka	Lída Plachá
Slepička	Miloš Nesvadba
Málek, handlíř	Jiří Vala
Materna, pytlák	Bahuslav Čáp
Tmel, sedlák	zaslužílý umělec Miloslav Stehlík
Šarboch, sedlák	Milan Mach j. h.

Lidé ze Zákolan

Účinkují členové orchestru činohry Národního divadla
Představení řídí: Eva Polanová – Text sleduje: Soňa Urbanová
Zvuk: Josef Celerín s kolektivem

** dětská role

Po zahájení není dovolen přístup do hlediště – Patnáctiminutová přestávka po prvním díle
Konec po 21.00 hod. – Mládeži přístupno – VYHRAZENO

Zítra ve čtvrtek dne 19. prosince 1974 v 19.00 hodin ČLOVĚK ODJINUD

Obr. 13: Plakát obnovené premiéry „bojovníků“ uvedené k nedožitému devadesátému narozeninám A. Zápotockého (DAND, Listinný a fotografický fond inscenací, inv. č. 1268d.).

6.6.2 Program SD Brno s hereckým obsazením inscenace *Vstanou noví bojovníci*

STÁTNÍ DIVADLO V BRNĚ

DAR ČINOHRY K II. VŠEOBDOBROVÉMU SJEZDU ROH

V kriminále i v koncentračním táboře bylo těžko žít a nejtěžší působila nuda. Ta mnohé nejen oslabovala, ale dovedla přímo i zabít. Aby naši lidé ncklesali na mysl, bylo třeba mnohé zdo-
lávat. To se dalo nejlépe vyprávěním. Vyprávěl jsem proto i ve
vězení i v lágru spoluvězněm celé hodiny. Tak se celá řada
příběhů vryla přímo do paměti i vykrystalizovala v pevný rámec.

Antonín Zápotocký

Vstanou noví bojovníci

Hra o 6 obrazech o počátcích odborového hnutí na Kladensku
Podle románové předlohy volně zpracoval
Jaroslav Nezval

Režisér Rudolf Jurda
Výtvarník Jiří Holý

Obr. 14: Program inscenace *Vstanou noví bojovníci* uvedené roku 1949 ve SD Brno (ANDB, *Vstanou noví bojovníci*, 1949, č. insc. 216).

Proč se nazýváme spolkem vzdělávacím?
Protože se chceme vymanit z poroby zakrnělé, chceme se důstojně a kulturně
vzdělávat a v našem životě lepší kráčet.
Z Vosmíkova projevu k 10. výročí zákolanského spolku

OSOBY A OBSAZENÍ

Ladislav Budečský	Oldřich Vykypěl
Barbora, jeho žena	Mila Urbánková
Toník, jejich syn	Rudolf Kokeš j. h.
Mach, redaktor	Hanuš Malimánek
Vosmík, zedník	Václav Kyzlink
Lánský, švec	Stanislav Hejný
Sláma	Josef Kaňkovský
Kolář	Bohumil Smutný
Kodeš	Felix Prédl
Kodešová	Marie Pavlíková
Heindlová	Jarmila Lázníčková
Máňa	Viola Zinková
Hamrová	Valerie Kaplanová
Pepík	Zdeněk Dvořák j. h.
Kolmistr	František Slégr
Kolmistrová	Jarmila Kurandová
Správce Majer	Zlatošir Vacek
Valdek, hostinský a starosta	Josef Beyvl
Šouše, sedlák	Svatoslav Stránský
Šefl, četnický strážmistr	Jaroslav Lokša
Růžička, dělník	Josef Srch

Obyvatelé ratejny — výrostkové — děti — obyvatelé Zákolan.
Hlavní přestávka po 3. obraze.

Obr. 15: Program inscenace *Vstanou noví bojovníci* uvedené roku 1949 ve SD Brno (Tamtéž.).

6.6.3 Fotografie scén k první inscenaci „bojovníků“ v ND (1949)²⁷⁹

Obr. 16 a 17: Zákolany na jevišti.

²⁷⁹ Všechny fotografie této podkapitoly pochází z : DAND, Listinný a fotografický fond inscenací, inv. č. 1268a.

Obr. 18: Ratejna.

Obr. 19: Valdekova hospoda.

Obr. 20: Kolmistrova pastouška.

6.6.4 Herecké obsazení první inscenace „bojovníků“ v ND (1949)²⁸⁰

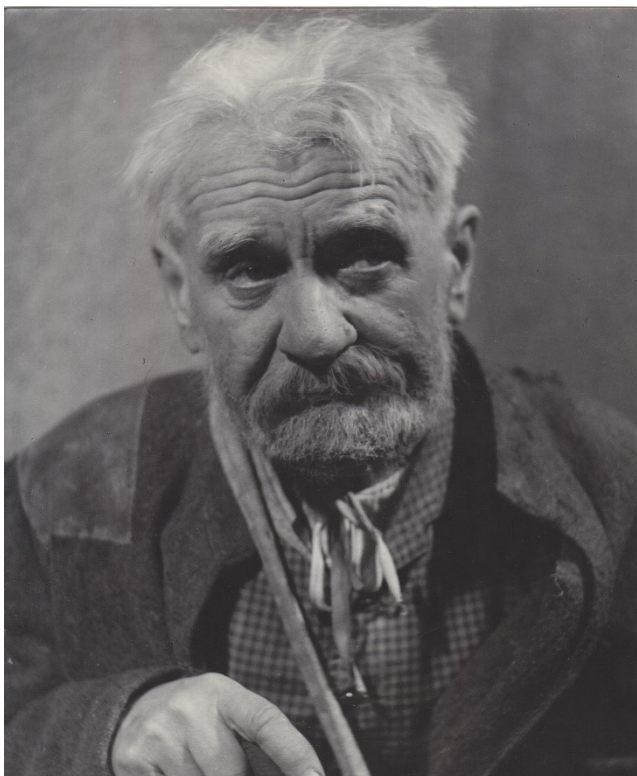
Obr. 21: Ladislav Pešek jako Ladislav Budečský.

Obr. 22: Marie Burešová jako Budečského manželka Barbora.

---

²⁸⁰ Pokud není uvedeno jinak, tak všechny fotografie této podkapitoly pochází z: DAND, Listinný a fotografický fond inscenací, inv. č. 1268a.

Obr. 23: František Roland jako děda Kolmistr.

Obr. 24: Zdenka Baldová jako Kolmistrová (DAND, Listinný a fotografický fond inscenací, inv. č. 1268b).

Obr. 25: (zleva doprava) Ladislav Pešek (Budečský), František Filipovský (Mach), Miroslav Horníček (stojící, Sláma), Emil Bolek (Vosmík), Stanislav Neumann (Kolmistr).

Obr. 26: (zleva doprava) Miroslav Horníček (Sláma), Zdeněk Štěpánek (strážmistr Šefl), Otto Roubík (Douša).

6.6.5 Fotografie scén k poslednímu uvedení „bojovníků“ v ND (1971–1975)²⁸¹

Obr. 27: Zákolany na jevišti.

Obr. 28: Ratejna.

²⁸¹ Všechny fotografie této podkapitoly pochází z: DAND, Listinný a fotografický fond inscenací, inv. č. 1268c.

Obr. 29: Valdekova hospoda.

Obr. 30: Interiér chalupy Budečských.

6.6.6 Herecké obsazení posledního uvedení „bojovníků“ v ND (1971–1975)²⁸²

Obr. 31: Josef Míxa (Budečský) a Libuše Havelková (Budečského žena Barbora).

---

²⁸² Všechny fotografie této podkapitoly pochází z: DAND, Listinný a fotografický fond inscenací, inv. č. 1268c.

Obr. 32: Jiřina Šejbalová (Kolmistrová) a Stanislav Neumann (Kolmistr).

Obr. 33: František Filipovský (Kolmistr) a Marie Vášová (Kolmistrová).

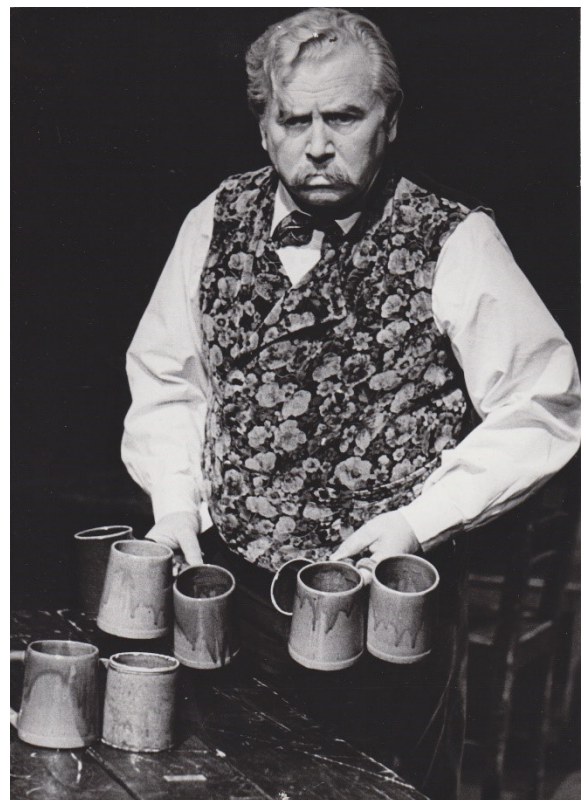
Obr. 34: (zleva doprava) Bohuslav Čáp (Materna), Rudolf Hrušínský (Valdek), Jaroslav Marvan (Šefl).

Obr. 35: Václav Švorc jako Vosmík třímá v rukou prapor budečského spolku na znamení vítězství socialistů ve volbách.

Obr. 36: Jaroslav Marvan jako strážmistr Šefl.

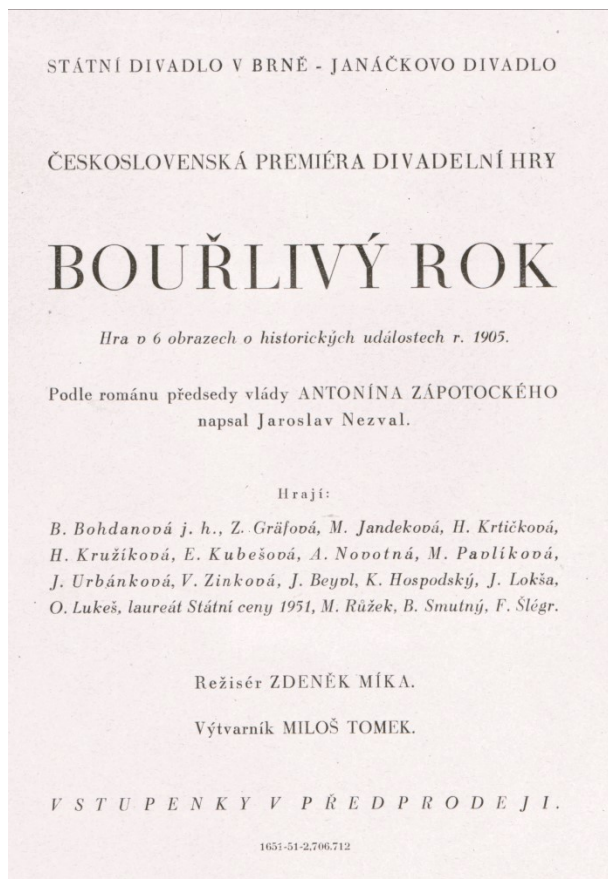
Obr. 37: Jiří Dohnal, který v roli Valdeka nahradil Rudolfa Hrušínského.

6.6.7 Inscenace „bojovníků“ ve SD Bratislava (1950)

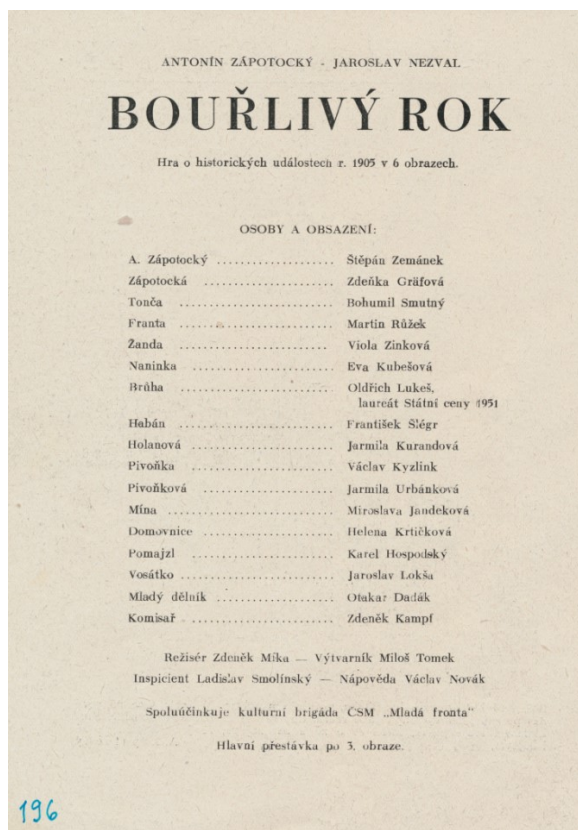

Obr. 38: Fotografie z bratislavské inscenace hry *Vstanou noví bojovníci*. Zleva doprava: Karel Strážnický (mladý Toník), Emília Lokvencová (Budečská), Stanislav Langer (Šefl), Ladislav Chudík (Budečský), František Dibarbora (Kolmistr). Foto: Gejza Podhorský. (*Vstanou noví bojovníci*, 1950, Slovenské národní divadlo. Za fotografii děkuji Silvii Kaprálikové z ASND.).

6.6.8 Program SDB s hereckým obsazením inscenace Bouřlivý rok

Obr. 39: Program inscenace *Bouřlivý rok* uvedené roku 1951 ve SD Brno (ANDB, *Bouřlivý rok*, 1951, č. insc. 261).

Obr. 40: Program inscenace *Bouřlivý rok* uvedené roku 1951 ve SD Brno (Tamtéž.).

6.7 Filmové adaptace

6.7.1 Vstanou noví bojovníci²⁸³

Obr. 41: Otomar Krejča jako Budečský.

Obr. 42: Antonie Hegerlíková jako Budečského žena.

---

²⁸³ Všechny obrázky pochází z: *Vstanou noví bojovníci*, režie: J. Weiss.

Obr. 43: František Smolík jako Kolmistr.

Obr. 44: Terezie Brzková jako Kolmistrová.

Obr. 45: Zdeněk Kryžánek jako strážmistr Šefl.

Obr. 46: František Šlégl jako hostinský Valdek.

6.7.2 Rudá záře nad Kladnem²⁸⁴

Obr. 47: Josef Bek jako Tonda Zápotocký.

Obr. 48: Při porovnání J. Beka a fotografie Zápotockého z roku 1913, můžeme konstatovat, že Bek byl díky své podobě se Zápotockým ideální volbou pro tuto roli (fotografie pochází z: PERNES, Jiří. *Takoví nám vládli*. Druhé vydání. Praha: Brána 2010. Obrázková příloha není stránkována, ale následuje po s. 161.).

²⁸⁴ Všechny obrázky, pokud není uvedeno jinak, pochází z: *Rudá záře nad Kladnem*, režie: V. Vlček.

Obr. 49: Vlasta Chramostová jako Tondova žena Marie.

Obr. 50: Vlasta Fabiánová a Václav Vojta jako Šádkovi.

7 Seznam pramenů a literatury

7.1 Archivní prameny

Archiv Akademie věd:

fond Česká akademie věd a umění

Archiv Divadla Josefa Kajetána Tyla:

Materiály k představení Vstanou noví bojovníci

Archiv Kanceláře prezidenta republiky:

fond KPR, protokol Os (1905) 1949–1968

Archiv Národního divadla Brno:

Vstanou noví bojovníci, 1949, č. insc. 216 – program

Bouřlivý rok, 1951, č. insc. 261 – program

Archiv Slovenského národního divadla:

fotografie inscenace Vstanou noví bojovníci, 1950

bulletin inscenace Vstanou noví bojovníci, 1950

Divadelní archiv Národního divadla:

Listinný a fotografický fond inscenací

Literární archiv Památníku národního písemnictví:

fond Zápotocký Antonín

Moravský zemský archiv v Brně:

fond G 431

Národní archiv:

fond Antonín Zápotocký

fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989

fond Marie Zápotocká

fond Ministerstvo informací

fond Ministerstvo kultury

Národní filmový archiv:

fond Filmová rada (1948) 1949–1955

Všeodborový archiv Českomoravské konfederace odborových svazů:

fond Antonín Zápotocký

fond ÚRO – SJ II

7.1.1 Archivní pomůcky

HASAN, Petr. Archivní pomůcka NFA: *Filmová rada (1948) 1949–1955*. Hradištiko pod Medníkem 2016, 182 s.

KUTIL, Jiří. Archivní pomůcka NFA: *Filmový umělecký sbor 1946–1948*. Hradištiko pod Medníkem 2014, 25 s.

7.2 Periodika

Čtenář

Dům a domácnost

Existence

Filmové informace

Kino

Lidová demokracie

Lidové noviny

Mladá fronta

Naše zájmy

Práce

Práce

Reflex

Rovnost

Rudé právo

Stráž severu

Svoboda

Svobodné slovo

Tvorba

Zář

7.3 Filmové prameny

Anna proletárka, režie: Karel Steklý, scénář: Karel Steklý, kamera: Rudolf Stahl, hudba: Jan Seidel, ČSR 1952, 140 min.

Ernst Thälmann – Syn své třídy, režie: Kurt Maetzig, scénář: Willi Bredel, Michael Tschesno-Hell, hudba: Wilhelm Neef, NDR 1954, 124 min.

Na stříbrném zrcadle, režie: Jaromír Pleskot, scénář: František Kožík, Jaromír Pleskot, kamera: Pavel Hrdlička, hudba: Jan F. Fischer, ČSR 1954, 57 min.

Nejlepší člověk, režie: Václav Wasserman, Ivo Novák, scénář: Josef Neuberg, František Vlček, Václav Wasserman, Ivo Novák, kamera: Josef Střecha, hudba: Julius Kalaš, ČSR 1954, 105 min.

Rudá záře nad Kladnem, režie: Vladimír Vlček, scénář: Vladimír Vlček, kamera: Jan Stallich, hudba: Ludvík Poděštl, ČSR 1956, 90 min.

Slepice a kostelník, režie: Oldřich Lipský, Jan Strejček, scénář: Vladimír Bor, Jan Strejček, Jaroslav Zrotal, kamera: Jan Roth, hudba: Jan Kapr, ČSR 1950, 88 min.

Vstanou noví bojovníci, režie: Jiří Weiss, scénář: Jiří Fried, kamera: Jaroslav Tuzar, hudba: Jiří Srnka, ČSR 1951, 104 min.

7.4 Rozhovory s pamětníky

Lída Engelová, 28. leden 2021

Václav Martinec, 4. březen 2021

Martin Otava, 12. březen 2021

7.5 Nevydané práce

JELÍNEK, Martin. *Antonín Zápotocký a Kladensko – vztah osobnosti a prostředí*. Praha 2019, 166 s. Bakalářská práce. Karlova univerzita. Vedoucí práce: doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph.D.

ROTREKLOVÁ, Jana. *Ohlasy na politický pád Otty Šlinga v Brněnském kraji. Interní materiály vs. dobový tisk*. Brno 2016, 48 s. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce: Mgr. Denisa Nečasová, Ph.D.

TRNČÁKOVÁ, Kristýna Alexandra. *Založení Divadla pracujících v Gottwaldově*. Brno 2013, 82 s. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce: prof. PhDr. Jaroslav Vaculík, CSc.

7.6 Internetové odkazy

<http://archiv.narodni-divadlo.cz/>

http://encyklopedie.idu.cz/index.php/Hlavn%C3%AD_strana

<https://www.filmovyprehled.cz/cs>

<http://www.historiecssd.cz/>

<http://www.ndbrno.cz/>

<https://www.pametnaroda.cz/cs>

7.7 Literatura a tištěné prameny

7.7.1 Tištěné prameny

JANSKÝ, Emanuel. *Divadelní žatva 1948. Sborník dokumentů o novém čs. divadle*. Praha: Umění lidu, 1948 228 s.

MAŠEK, Václav – JANSKÝ, Emanuel. *Divadelní žatva 1949. Sborník dokumentů o novém čs. divadle*. Praha: Umění lidu 1950, 184 s.

ZÁPOTOCKÝ, Antonín. *Bouřlivý rok 1905*. Vydání čtvrté. Praha: Práce 1949, 384 s.

ZÁPOTOCKÝ, Antonín. *Rudá záře nad Kladnem*. Praha: Práce 1951, 417 s.

ZÁPOTOCKÝ, Antonín. *Vstanou noví bojovníci. Bouřlivý rok 1905. Rudá záře nad Kladnem*. Praha: Svoboda 1971, 725 s.

ZÁPOTOCKÝ, Antonín. *Vstanou noví bojovníci*. Vydání druhé. Praha: Práce 1948, 280 s.

7.7.2 Memoáry

ČERNÝ, Václav. *Paměti 1945–1972*. Brno: Atlantis 1992, 671 s.

ENGELOVÁ, Lída. *Sto růží v bidetu*. Praha: Práh 2017, 255 s.

CHRAMOSTOVÁ, Vlasta. *Byl to můj osud: Na přeskáčku I*. Praha: Academia 2018, 492 s.

MARVAN, Jaroslav – HOŘEC, Petr. *Jaroslav Marvan. Nejen o sobě*. Praha: Melantrich 1975, 242 s.

NOVÁK, Ladislav. *Kancléřem tří prezidentů*. Praha: Petrklíč 2002, 117 s.

REZLER, Josef. *Ze života průkopníků sociální demokracie*. Praha: Antonín Svěcený 1920, 158 s.

WEISS, Jiří. *Bílý mercedes*. Praha: Victoria Publishing 1995, 237 s.

7.7.3 Encyklopedie a slovníkové příručky

ANEV, Petr – BÍLÝ, Matěj (eds.). *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989). L–Z*. Praha: Academia 2018, 658 s.

BARTOŠKOVÁ, Šárka – BARTOŠEK, Luboš. *Filmové profily 2: českoslovenští filmoví herci*. Praha: Československý filmový ústav 1990. 2 sv., 605 s.

BARTOŠKOVÁ, Šárka – BARTOŠEK, Luboš. *Filmové profily: Českoslovenští scenáristé, režiséři, kameramani, hudební skladatelé a architekti hraných filmů*. 2. vyd. Praha: Čs. filmový ústav 1986, 520 s.

BLAHYNKA, Milan a kol. *Čeští spisovatelé 20. století*. Praha: Československý spisovatel 1985, 832 s.

BLECH, Richard – KUDOLÁNIOVÁ, Lubica – NELLY, Štúrová – ŽILÁKOVÁ, Milota (edd.). *Encyklopédia dramatických umení Slovenska A–L*. Bratislava: Veda 1989, 696 s.

BLECH, Richard – KUDOLÁNIOVÁ, Lubica – NELLY, Štúrová – ŽILÁKOVÁ, Milota (edd.). *Encyklopédia dramatických umení Slovenska M–Ž*. Bratislava: Veda 1990, 712 s.

DUFKOVÁ, Eugenie – SRBA, Bořivoj (eds.). *Postavy brněnského jeviště: umělci Národního, Zemského a Státního divadla v Brně I, 1884–1984*. Brno: Státní divadlo 1984, 840 s.

DUFKOVÁ, Eugenie – SRBA, Bořivoj (eds.). *Postavy brněnského jeviště: umělci Národního, Zemského a Státního divadla v Brně II, 1884–1989*. Brno: Státní divadlo 1989, 784 s.

HRKLOVÁ, Nikola – HRUŠÍNSKÝ, Jan – BALCAR, Jan. *Rudolf Hrušínský. Sto rozmarných lét*. Praha: Divadlo Na Jezerce 2020, 411 s.

KNAPÍK, Jiří – FRANC, Martin a kol. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967. Svazek I. A–O*. Praha: Academia 2011, 645 s.

KUNC, Jaroslav. *Slovník českých spisovatelů beletristů 1945–1956*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1957, 483 s.

PROCHÁZKA, Vladimír a kol. *Národní divadlo a jeho předchůdci*. Praha: Academia 1988, 624 s.

PŘIBÁŇ, Michal. *Česká literární nakladatelství 1949–1989*. Praha: Academia 2014, 649 s.

URBANOVÁ, Eva a kol. *Český hraný film = Czech feature film 1945–1960*. Praha: Národní filmový archiv 2001, 479 s.

VOPRAVIL, Jaroslav. *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1973, 1540 s.

7.7.4 Dobové publikace

BERÁNKOVÁ, Milena. *Dějiny žurnalistiky. Díl 1, Český periodický tisk do roku 1918*. Praha: Novinář 1981, 296 s.

BERÁNKOVÁ, Milena. *Novinář a publicista Antonín Zápotocký*. Praha: Novinář 1984, 220 s.

BURIÁNEK, František (ed.). *Spisovatelé Antonínu Zápotockému*. Praha: Československý spisovatel 1958, 186 s.

FORST, Vladimír. *Antonín Zápotocký spisovatel*. Praha: Československý spisovatel 1975, 128 s.

KÁRNÝ, Miroslav. *Antonín Zápotocký*. Praha: Svoboda 1946, 15 s.

KLEMENTOVÁ, Jitka. *Antonín Zápotocký ve vzpomínkách současníků*. Praha: Práce 1985, 154 s.

KLÍMA, Arnošt. *Počátky českého dělnického hnutí*. Praha: Svoboda 1950, 144 s.

TUNYS, Ladislav. *Třicet ročníků Filmového festivalu pracujících*. Praha: Ústřední půjčovna filmů 1979, 77 s.

ŠUMBEROVÁ, Ludmila. *Antonín Zápotocký*. Praha: Horizont 1974, 105 s.

ŠUMBEROVÁ, Ludmila. *Antonín Zápotocký*. Praha: Svoboda 1984, 167 s.

7.7.5 Historická literatura

BAUER, Michal. *Ideologie a paměť*. Jinočany: H & H, 2003, 359 s.

KADLEC, Vladimír. *Podivné konce našich prezidentů*. Hradec Králové: Kruh 1991, 327 s.

KAPLAN, KAREL – KOSATÍK, Pavel. *Gottwaldovi muži*. Praha – Litomyšl: Paseka 2004, 336 s.

KAPLAN, Karel. *Mocní a bezmocní*. Toronto: Sixty-Eight Publishers Corp. 1989, 469 s.

KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948–1950*. Praha: Libri 2004, 359 s.

KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu 1945–1956*. Praha: Torst 1998, 663 s.

PERNES, Jiří. *Takoví nám vládli*. Druhé vydání. Praha: Brána 2010, 326 s.

RAUCHOVÁ, Jitka. *Spoutané divadlo*. České Budějovice: Společnost pro kulturní dějiny 2011, 291 s.

TAUSSIG, Pavel. *Barrandovská bohéma?*. Praha: Plus 2019, 212 s.

VOJÁČEK, Ladislav – TAUCHEN, Jaromír (eds.). *I. česko-slovenské setkání doktorských studentů a postdoktorandů oboru právní historie a římského práva: sborník příspěvků z konference*. Brno: Masarykova univerzita 2013, 407 s.